Рк 952
Рк С77

Стара Україна

1925 р.

№№ 3 – 4.

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Рк Я52 С77 Інв.№ 86161

Автор

Назва Стара Україна : Таємниці історії і культури

Місце, рік видання Львів, 1925

Кіль-ть стор. 80 с. : іл.

-\\- окр. листів

-\\- ілюстрацій

-\\- карт

-\\- схем

Том частина III-IV вип.

Конволют:

21.10.06

Стара Україна
Часопис історії і культури

1925 ЛЬВІВ III—IV

ПАМЯТИ КОБЗАРЯ УКРАЇНИ

86-1612

1861

1925

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.
З НЕВИДАНОГО ІЛЮСТР. „КОБЗАРЯ“ З 1844 Р.
РИСУНОК М. С. БАШИЛОВА.

Державна обласна бібліотека
Черкаської обл.
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС
-3-

ЗМІСТ.

НАШ ДОВГ ПЕРЕД ШЕВЧЕНКОМ. Нап. П. Зайцев 39

ПАМЯТКИ ПО ТАР. ШЕВЧЕНКОВИ У ЛЬВОВІ. Под. Ів. Кревецький 42

ПАМЯТКИ ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ В РОДИНІ УСКОВИХ. Под. Ів. Брик 46

ІЛЮСТРОВАНИЙ „КОБЗАР“ Т. ШЕВЧЕНКА З 1844 Р. Нап. К. Студинський 52

ДВАДЦЯТІ РОКОВИНИ Т. ШЕВЧЕНКА У КИЇВІ (1881). Недруковані спомини Ол. Кониського . . . 60

MISCELLANEA ŠEVČENKIANA.

I. Вивчення мови Шевченкових творів. Под. проф. І. Огієнко 64

II. Два вандалізми. (До історії двох провізоричних памятників Шевченкові). Под. П. Зайцев . 64

III. Два Шевченкові концерти з 1869 р. Сучасні ґльосси. Нап. К. Студинський 66

IV. „Назар Стодоля“ нагалицькій сцені. (1864—1920). Под. Ст. Чарнецький 69

BIBLIOGRAPHIA ŠEVČENKIANA.

I. До історії критичного видання „Кобзаря“ Т. Шевченка. (Бібліоґрафічна замітка). Под. П. Богацький 70

II. Огляд літератури по Шевченкознавству за 1914—24 рр. Под. В. Дорошенко 72

Від Адміністрації.

Чч. III—IV висилаємо тільки тим, що не звернули попередніх. Ціна чч. III—IV . . . . . 2·— зол.

В Адміністрації можна набути брошурований комплєт „Старої України“ за 1924 р. по ціні 10·40 зол. — з пересилкою 11·— зол.

ВІД СІЧНЯ 1924 р. ВИХОДИТЬ У ЛЬВОВІ МІСЯЧНИК

СТАРА УКРАЇНА

ЧАСОПИС ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ ІВ. КРЕВЕЦЬКОГО

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

(БІБЛІОТЕКА І МУЗЕЙ).

В 1924 р. в „Старій Україні“ взяли участь: Б. Барвінський, Ол. Барвінський, Іл. Борщак, М. Возняк, Гр. Галабурда, М. Голубець, Я. Гординський, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, М. Дужий, В. Залозецький, В. Заїкин, Ів. Зілинський, Ів. Калинович, В. Карпович, М. Кордуба, Ів. Кревецький, Ів. Крипякевич, В. Липинський, Б. Михайлович, Ів. Німчук, Ів. Огієнко, Ю. Полянський, О. Попович, Ів. Раковський, Іл. Свенціцький, М. Струтинський, К. Студинський, Ст. Томашівський, Ів. Шендрик. — Крім того друкувалися праці: В. Антоновича, М. Грушевського, Ів. Франка.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: на цілий рік в краю 10 зол.; на ½ року 5 зол.; за границею (в Европі) 11 зол.; в Америці 2 доляри (слати в реджістрованих листах). Ціна одного числа 1 зол.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ

„СТАРА УКРАЇНА“, ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 24.

СТАРА УКРАЇНА
Часопис історії і культури

1925 ЛЬВІВ III—IV

НАШ ДОВГ ПЕРЕД ШЕВЧЕНКОМ.

Написав ПАВЛО ЗАЙЦЕВ.

ОБХОДЯЧИ цю річницю смерти Кобзаря, український нарід вступає в 65-й рік плекання культу свого великого поета. Величність цього культу, його глибока, жадними перешкодами ніколи не перервана й непереборена традиційність — єдине в своїм роді явище в історії культів великих людей і національних героїв, як що до імпозантности, так і що до щирости й однодушности, з якими й інтеліґентні верстви нашого суспільства й широкі народні маси українські обходять память найбільшого з синів своєї землі.

Проте констатуючи цей факт, історик— коли хоче бути обєктивним — повинен одночасно констатувати й те, що культ Шевченка на Україні, як на наші часи, носить на собі й усі прикмети якогось примітивізму й непростимої поверховности. Не тільки ширші народні маси, ба навіть й інтеліґенція наша не знає правдивого Шевченка, немає і приближно повного образу великого поета-пророка. Що правда, шевченкознавство за останні 20 років зробило кольосальний поступ. І львівське і київське Наукові Товариства й окремі учені дослідувачі власними силами опублікували силу нових матеріялів про Шевченка та ріжних публікацій до вивчення тексту „Кобзаря", біографії й оцінки творчости поета. Але ж у порівнянню з грандіозним значінням діяльности поета в історії нашої літератури й національно-політичного розвитку нашої нації — результати всіх цих студій і публікацій дуже малі й незначні. Роскидані по наукових часописах та, часто й густо, випадково повміщувані в малознаних провінціяльних органах преси, друковані, зрештою, в такому числі примірників, яке представляється, як на сучасний маштаб нашого культурно-національного життя, до смішного мікроскопичним, їх з трудом можна знайти навіть по губерніяльних, не кажу вже про повітові, центрах, а значить — неприступні й незнані широкому загалові. Треба також памятати, що пересічний інтелігентний читач не читає фахової часописної літератури — він шукає книги, в якій би міг ізнайти для себе синтетично оброблений матеріял, що давби йому готовий повний образ предмету, що його цікавить. Ляборатория праця учених фаховців для нього часто й неприступна й незрозуміла.

Між тим — сором признатися — ми не маємо й досі ні повної критично провіреної біографії Шевченка (біографія написана Кониським в рр. 1898/1901 перестарілася, бо з того часу опубліковано силу нових матеріялів, тай помилок у ній чимало, а головне — нізвідки її й дістати), ні вичерпуючого видання всіх його творів з усіма до них варіянтами (пятитомне видання під редакцією Лепкого, найповнійше з усіх, що були видані досі, всетаки неповне і не відповідає методольогичним вимогам що до тексту), ні навіть — що вже просто ганебне для нації — жадної скільки небудь солідної загальної монографії, якаб охоплювала цілість творчости поета й хоча би наближалася до вимог, які наукова методольогія ставить історикам літератури.

Отже нічого дивного немає, що наша преса в кожну шевченківську річницю приносить читачам плитенькі артикульчики, а ріжні просвітянські прелеґенти плитенькі рефератики про те, що Шевченко, мовляв, був великим поетом, оборонцем покривджених, борцем за визволення поневолених, великим революціонером, а на Великій Україні за останні часи немудрі автори годують довірчивих слухачів і читачів рефератами про незаперечений нібито комунізм поета, про його моністично-матеріялістичний світогляд і т. п. Все це зрештою тхне иноді наївністю, а иноді й виразно тенденційними намірами, які за инших часів людей инших політичних таборів спонукали до представлювання Шевченка атеїстом й людиною аморальною, або юдофобом і польонофобом.

З пророками завжди так... але тільки до часу, коли ширші верстви громадянства не одержать змоги пізнати правдивого Шевченка в обєктивно-історичнім освітленню.

І крайній час дати їм цю змогу. Шевченко не єсть поет народній в тому розумінню цього слова, яке відповідає польському „ludowy“ і російському „простонародный“. Це ще в 1906 році блискуче довів Б. Грінченко. Пересічний інтелігентний селянин не в силі зрозуміти його творчости в цілому. Від „сельбудинського“ чи „політпросвітянського“ референта він довідається, що Шевченко був комуністом, а прийшовши до хати, почне перелистовувати „Кобзаря“ й дійде до переконання, що це зовсім не так, і що Шевченко не тільки не був комуністом, але був і завзятим антисемитом. Але ж і перше й друге абсолютно не відповідає дійсности.

Інтелігенції нашій безумовно не бракує доброї волі що до бажання пізнати Шевченка як найкраще — се ж вона побожно несла й несе його культ через покоління, але пієтет цей до памяти Кобзаря чисто емоціональний. Всієї величі творчого духа Шевченка, безмежного широкого діапазону його музи, фільософичної глибокої ґенези його окремих думок — Українці не знають. І для них Шевченко позістається тільки страстотерпцем-бардом національного визволення, а ціле світового маштабу значіння його акмеїстичного гуманізму закрите від очей народу, бо ніким ще й досі широко й популярно не вияснене.

Чого ж тоді бажати від чужинців?...

Отже наше покоління повинно поставити собі завданням, не зволікаючи з цим ані на день, приступити до приспішення колєктивно й організовано переведеного вистудіювання творчости поета. Учені наші повинні дати народові Шевченка. Всеж громадянство наше, незалежно від кордонів і ріжниці політичних переконань, що його ділять, повинно всемірно цій справі допомогти.

Але як же її перевести в життя?

В Київі належить заснувати Дім-Музей Шевченка, який має скластися з таких відділів:

I. Всі, які тільки можна буде знайти й зібрати, автографи й важні апографи творів Шевчена. Коли б виникли які перешкоди в справі передачі музеями чи то продажу приватними власниками автографів поета цьому Домові-Музеєві, то справа розвязується дуже просто організацією спеціяльної фотографичної лябораторії, й вислані до ріжних центрів фотографи протягом короткого часу сфотографують їх на місцях. Таким способом збереться повна фото-автографотека Шевченка.[1])

II. Всі малюнки й рисунки Шевченка. Mutatis mutandis, як і для збірки першого відділу, приміняється фотографування. Таким способом складається фото-пінакотека Шевченка.

III. Manuscripta й photomanuscripta. Складаються: а) з автографів листів до поета його сучасників, зглядно їх фотографій, б) офіційних документів (в стислому значінню цього слова), що відносяться до його життя й діяльности, зглядно теж фотографій з них, в) всіх документів того часу, с. б. мемуарів про Шевченка, листів про нього і т. и. Підвідділ в цьому відділі мають скласти архиви шевченкознавців (Доманицького, мій, О. Новицького, неб. Конського і т. д.), які дадуть кольосальні матеріяли і вказівки дослідувачам.

IV відділ — іконографія поета (автопортрети, портрети, бюсти, їх репродукції).

V. „Бібліотека Шевченка“. Тут належить зібрати всі ті книжки, які, на підставі скрупульозно складених реєстрів, читав Шевченко. Натурально, ця бібліотека має поділитися на „музей-бібліотеку“, с. б. збірку книжок, які були фактичною власністю Шевченка або про які ми знаємо, що вони йому належали, як власність, та на збірку тих книжок, які, як показують використані джерела, читав Шевченко.

VI. Памятковий відділ. Складається з річей поета і реліквій по ньому (меблі, начіння, костюми, малярські знаряддя, предмети щоденного вжитку, медальони з його волоссям і т. п.)

VII. З літератури про нього, яка має значіння для студіювання його біографії й творчости.

VIII. Відділ, в якому зберуться всі матеріяли про сучасників поета, що або були його знайомими, або своєю діяльністю зробили той чи инший вплив чи то на його долю, чи на творчість. Їх іконографія.

IX. Відділ культу Шевченка. Ювилейні видання, афіші, плякати, програми урочистостей і концертів, йому присвячених. Це величезний відділ, матеріяли до якого треба старанно зібрати, але функціонування його не має безпосереднього значіння для цілей, які собі ставимо, обговорюючи цей проєкт.

Так в схематичних рисах представляється організація цієї установи.

Я не маю місця, щоб розвинути тут цей проєкт ширше й його глибше обгрунтувати. Обмежуюся тільки необхідними увагами, які мають на меті переконати тих, хто, як Тома невірний, „усумняться“ в можливості здійснення цього проєкту.

Я розріжняю тут два моменти: момент організації Музею Шевченка в ширшому значінню, с. б. установи, де мають бути зосере-

---

[1]) Робота легка й вимагає мінімальних коштів, бо істнують спеціяльні апарати для фотографування рукописів. Техніка фотографування ними примітивно легка й кожному приступна. Я за поміччю такого апарату зібрав мало не повну колєкцію фотографій з автографів Шевченка, витративши на це дуже малу суму. Київська Чека, під час ревізії у мене в квітні 1920 р., забрала більшість цих фотографій у мене, й вони безслідно пропали. Рештки, як довідуюся, у Всеукр. Академії Наук разом із рештками цілого мого цінного архиву.

джені й цінні реліквії, оригінали образів, автографів і т. п. — все те, збірання чого може зустрітись зі зрозумілими перешкодами технічного, матеріяльного й правного характеру. До негайного приступлення до систематизації й критичної оцінки матеріялів до тексту творів поета, до встановлення точної хронольогичної канви його життя („Труди і дні"), можна приступити невдовзі після, порівнюючи короткого, організаційного періоду. Збірання бібліотеки не викличе труднощів — бібліотечну справу на Україні добре централізовано, й коли в ближчому часі не пощастить зібрати абсолютно всіх найвартніщих джерел, то принаймні складено буде бібліографичний реєстр їх, з якого кожний дослідувач зможе в кожний момент дізнатися, де тої чи иншої книжки шукати. Зрештою, для Академії Наук, при якій тільки й може й повинен бути Музей Шевченка, приступні всі книгозбори України й Росії, й існує повна можливість одержування окремих унікальних книжок для тимчасового їх використання.

Обєднання шевченківських збірок Київського Музею (бувш. Худ. Промислового) і Черниг. ім. Тарновського не викличе на місці жадних труднощів. В Чернигові Ševčenkiana — на половину мертвий матеріял. Зрештою сфотографування розвязує всі труднощі.

Не все переведеться в життя відразу. Але зі збіранням необхідних для видання творів поета й для можливости студіювати в одному місці всіх по змозі матеріялів треба поспішитися. Одні дублєти сучасних київських бібліотек дадуть таку збірку Ševčenkiana, якої досі ніде не існувало. Це не теоретичне твердження, а голос практика, який в 1920 р. приймав діяльну участь в організації Шевч. вистави, на яку за тиждень зібрано було більше літератури про Шевченка, як має її, напр., С.-Петербурзька Академична Бібліотека з одним із найбільших на світі відділів Ucrainica.

Жадні т. зв. „Шевченківські відділи" в окремих Музеях, бібліотеках, архивах, то що чи то шевченківські семинарі по вищих школах не заступлять ніколи тої установи, утворення якої ми тут обстоюємо. Жадній з них з осібна не під силу переведення в життя завдань, які собі ставить шевченкознавство в цілому. Про це нема що й розводитися.

Коштів на початок справи треба дуже мало. Треба тільки енергії й доброї волі. Фотографування й копіювання відповідних матеріялів вимагає мінімальних видатків в порівнанню з цінністю того культурного капіталу, на яку все це складеться.

Зорганізувавши запроєктовану установу, українське громадянство тим самим скаже своїм ученим: маєте все для роботи, робіть і дайте нації Шевченка! Доки такий Музей Шевченка не стане фактом, доти всі заходи коло вивчення творчоти поета будуть заздалегідь засуджені на неповноту, незакінченість та випадковість пророблених студій і тягтимуться роками там, де можливо їх закінчити в місяць. Паралєлізм у праці, витрата ученими дослідувачами часу та коштів на розїзди, листування з иншими установами і т. и. — все це завжди перешкаджатиме нормальному й так потрібному студіюванню Шевченка.

Музей Шевченка ipso facto стає одночасно й інститутом вивчення його творчости. Учені комісії, після переведення підготовної праці, повинні намітити плян видання творів Шевченка й матеріялів, дотичних його життя й творчости. Тут повинен бути встановлений основний текст його творів і зібрані всі до них варіянти, а як наслідок цієї праці — Словник Шевченка. Опрацьований фаховцями проєкт видання тексту творів Шевченка має бути канонізований Академією, зглядно її І-м Відділом. Треба зрештою покласти край тому ненормальному положенню, коли навіть історики літератури, як що вони самі не мандрували по всіх закутках, де переховуються автографи Шевченка, й не копіювали або не фотографували їх, не знають тексту творів Шевченка. Бо те, що ми звичайно читаємо як Шевченка, це — не його тільки особиста творчість, це або Шевченко + Романчук, або Шевченко + Франко, або Шевченко + Доманицький, або Шевченко + Лепкий, бо ані один із теперішних редакторів „Кобзаря" не видав правдивого тексту поезій Шевченка, взявши одну редакцію за основну, а завжди кожний з них до тексту одної, вибраної за основну, домішував з инших редакцій окремі „кращі" або „влучніщі" речення, сполучуючи таким чином в одному творі елєменти, що виникали в инших психольогичних умовинах і неодночасно.

Я зовсім не хочу тут образити ні покійних, ні нині живих редакторів тексту Шевченка. Всі вони заслужені й гідні всякої поваги люде. Алеж їх праця над текстом Шевченка методольогічно була хибною, а иноді й незрозуміло наївною![1])

Шевченко занадто велична фігура на тлі нашого національного життя XIX в., щоб наша нація мала право з виконанням обговореного мною тут завдання зволікати.

Артикул цей я змушений був скоротити, як тільки міг, з причин техничних. Але не можу не сказати ще кілька слів про те, яка доля в здійсненню цього проєкту припадає нам,... тим, що знаходяться по цей бік гре-

---

[1]) Питання про популярне видання творів поета й про те, наскільки допустимі в ньому контамінації в випадках, коли текст, що його взято за основний, має в собі явні недоречности або помилки — я тут не порушую. Це зовсім окреме питання, яке може бути темою для окремого артикулу. Але для того, щоб видати перше популярне справді добре видання „Кобзаря", треба видати весь текст Шевченка й видати його науково.

блі — як ученим Західньої України, так і емігрантам, як рівнож і тутешньому українському громадянству.

Ми всі всіми силами повинні повести тут паралєльну працю в порозумінню з Українською Академією Наук у Київі, збіраючи тут порівнюючи може й щуплий але необхідний матеріял, як рівнож і фонди для здійснення завдань Дому-Музея Шевченка. Це соборна справа, й тільки соборними силами її належить виконати. Одержавши з Києва дублєти фотографій автографів Шевченка, Наукове Товариство його імени у Львові може в особах своїх членів взяти також участь в обробленню тексту Шевченка, в коментуванню його творів, і воно повинно допомогти Київу опрацюванням існуючих тут матеріялів. Політичні кордони не можуть бути перешкодою для культурних взаємин і єднання, і соборницьке гасло культу Шевченка найкраще надається до того, щоб духовно обєднати нас з нашими братами-Киянами в культурно-науковій праці.

ПАМЯТКИ ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ У ЛЬВОВІ.

Подав ІВ. КРЕВЕЦЬКИЙ.

ПАМЯТКИ по Т. Шевченкови можна поділити на декілька груп.

Найважнійша група се намятки творчости Шевченка як поета, маляря і скульптора: автографи віршів і прозових творів, оригінали малюнків і рисунків, а наконець скульптурні праці. До другої групи належать листи Шевченка. Третю групу становлять річи, що були власністю Шевченка.

Найбільше згаданих памяток по Т. Шевченкови зберігається у Шевченковім відділі Музею В. Тарновського у Чернигові. Та поза тим чимало їх розпорошено по музеях та в приватних власників по цілій Україні і Росії.

Одним із міст, що може похвалитися деякими памятками по Т. Шевченкови, є Львів. Вони зберігаються тут головно в Музею Наукового Т-ва ім. Шевченка.

ПАМЯТКИ ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ В МУЗЕЮ НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

І. АВТОГРАФИ ШЕВЧЕНКА.

А. ВІРШІ.

1. Ой по гори романъ цвите, [12 стрічок]

2. Ой маю маю и оченята [9 стрічок]

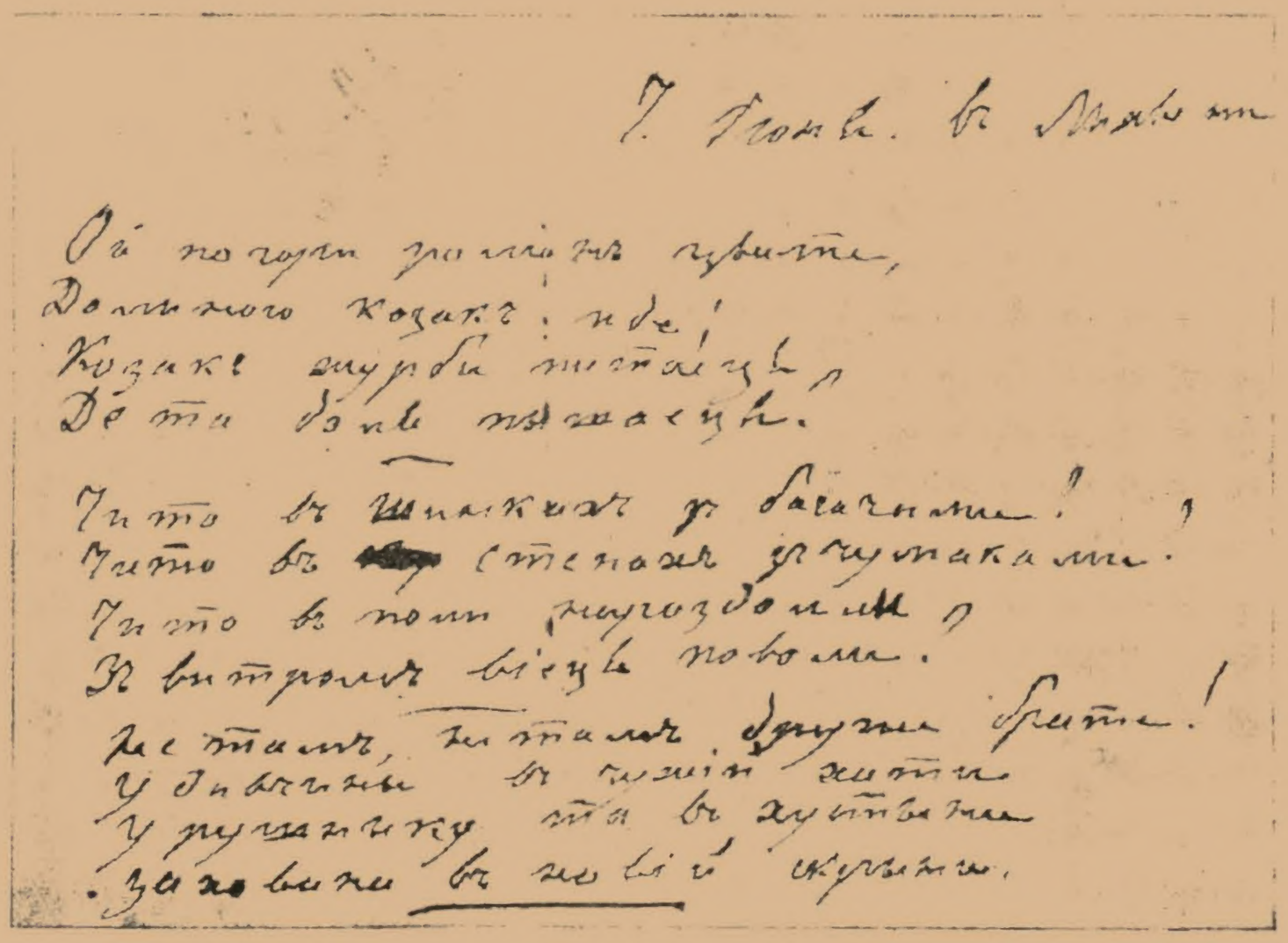

Автоґраф Шевченка.
В Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

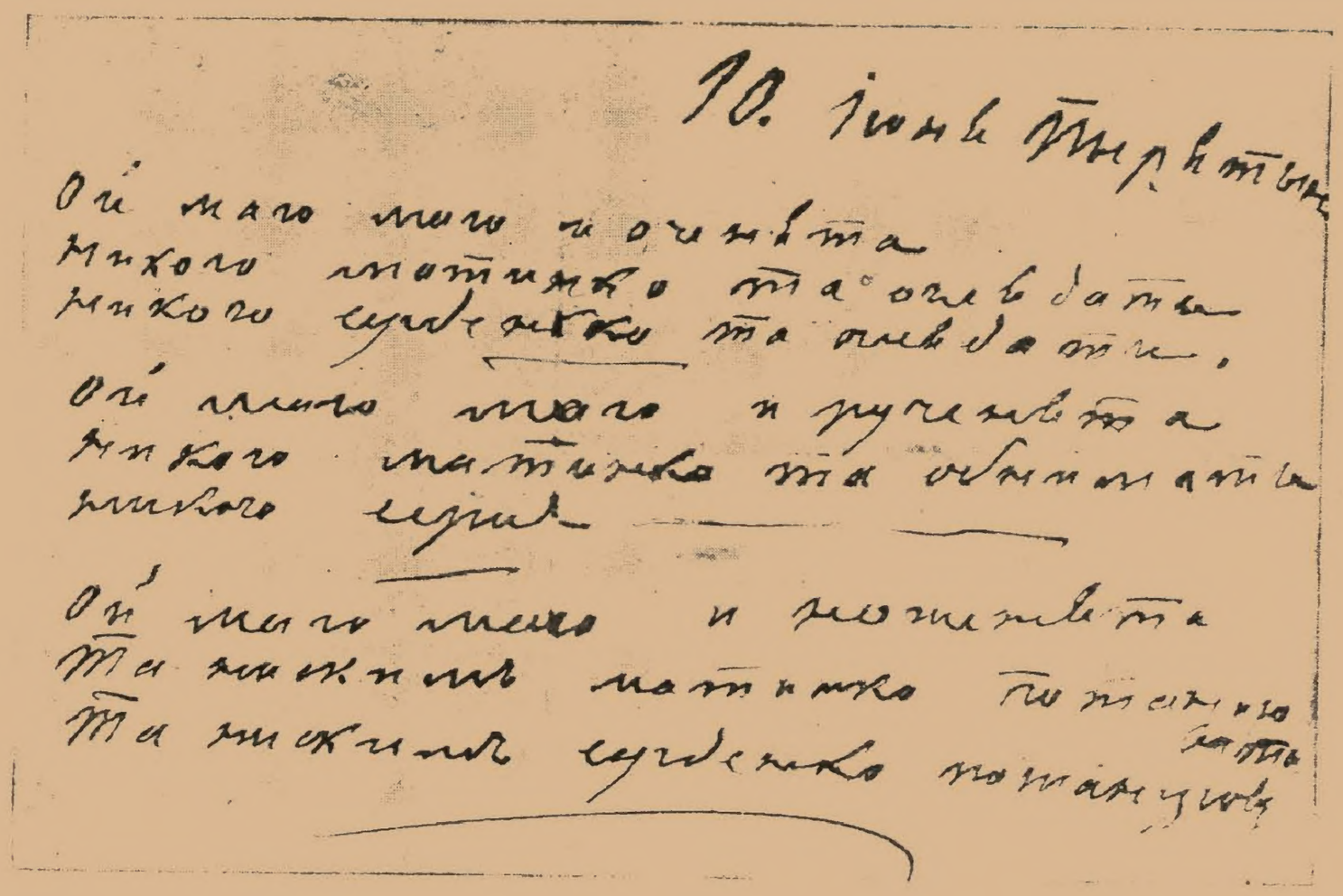

Автоґраф Шевченка.
В Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Оба вірші написані чорнилом на клаптику синявого тонкого паперу (92×142 mm), оден — на однім, другий — на другім боці. Над першим, з правого боку, рукою Шевченка надписано: 7. іюня. въ Лыхвени; над другим, у тім самім місці: 10. іюня Пыряшынъ. Оба надруковані в „Кобзарі“ з відмінами.

Б. ЛИСТИ.

1. Лист з 9 мая 1848 з Орської кріпости [до А. Лизогуба].

На тонкім білім папері (217×134 mm), чорнилом, по однім боці. На листі з лівого боку в горі олівцем: Напеч. въ Кіев. Стар. 1903 г. № 2 В Наум(енко).

2. Лист з 29 грудня 1849 р. з Оренбурга [до А. Лизогуба].

На тонкім білім папері (219×141 mm), чорнилом, по обох боках. На листі олівцем, як на 1-ім.

3. Лист з 14 марта 1850 з Оренбурга [до А. Лизогуба].

На тонкім білім папері (220×145 mm), чорнилом, по обох боках. На листі олівцем, як на 1-ім; крім сього зверху на середині олівцем: № 178.

4. Лист з 25 марта 1859, без місцевости, [до Мих. Максимовича], з автографами віршів: 1) Якбы мени черевики і 2) Якбы мени мамо намысто.

На тонкім синявім папері (220×147 mm), чорнилом, на 4 ох сторінках. Надрукований.

5. Лист з 6 вересня 1860, без місцевости, [до Надії Мих. Забіли].

На тонкім синявім папері (145×115 mm), чорнилом, на одній сторінці; на ст. 4 тій, якої половина відірвана — адреса. Надрукований.

6. Лист з 18 вересня, без року [1860] і без місцевости, [до Надії Мих. Забіли].

На тонкім синявім папері (219×141 mm), чорнилом, на одній сторінці; на ст. 4-тій — адреса й останки червоного ляку, яким був запечатаний лист. Надрукований.

7. Лист без дати [1860] і без місцевости [до Надії Мих. Забіли].

На тонкім синявім папері (220×146 mm), санґвіном, на одній сторінці. Надрукований.

Звідки перечислені автографи Т. Шевченка взялися в Музею Наук. Тов. ім. Шевченка?

Відповідь на отсе питання знаходимо в „Справозданнях“ і в „Хроніках“ Н. Т. ім. Ш.“ І так: у „Справозданню з діяльности Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1. січня до 31. грудня 1898 р. “(Львів, 1899) на ст. 18 у виказі жертводавців, що надіслали ріжні дари Товариству, читаємо: „д. Кибальчич з Лубень — три оригінальні листи Шевченка“; у ч. 12 „Хроніки“ за вересень – грудень 1902 р. на ст. 4 у звіті з засідання Виділу Н. Т. Ш. з 31. XII. 1902 р. як точку 1-шу читаємо: „Принято до відомости присланє Товариству з Київа автографа Т. Шевченка. Ухвалено подякувати“; у ч. 17 „Хроніки“, в якій подано звіт за 1903 р., на ст. 48 у звіті з Музея за 1903 р. читаємо: „З приватних дарів, хоч малих, вплинули також деякі цінні, між иньшим чотири автографи Шевченкових листів дарованих дд. Костомаровим і Єфремовим“...

II. РИСУНКИ ШЕВЧЕНКА.

Рисунок Шевченка.
В Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

1. Поле, вкрите буйною травою, на полі високе дерево, під деревом лежить мертвий козак, а над ним стоїть, загнувши руки, його товариш. Під рисунком підпис:

Вітеръ гуде — трава шумить
Козакъ бідах убитъ лежить.

2. Хата, біля хати криниця, дерева, стіг.
3. Церковця з одною банею.

Всі три рисунки олівцем і на однім листі пожовклого звичайного канцелярійного аркуша паперу (360×230 mm), — кождий у відверненій від другого позиції. На відворотній чистій сторінці листа в горі рукою акад. А. Кримського напис чорнилом: „В Музей Наукового Товариства імени Шевченка у Львові од проф. А. Кримського. (Сей малюночок Шевченків знаходився був у Якова Лазаревського і дістався його вихованці — княгині Марії Гагариній, а вона подарувала його міні).“ Над написом акад. А. Кримського иншою рукою олівцем: Рисунокъ Шевченка.

Рисунки у „Реєстрі праць Шевченка“ в монографії Ол. Новицького, Тарас Шевченко як маляр. Львів—Москва, 1914 — не занотовані.

III. МАЛЮНОК ШЕВЧЕНКА.

СУДНА РАДА.

Акварель на полотні — має бути твором Шевченка (470×600). Має тільки невеликі зміни проти такогож офорту Ш. і зроблена навпак. Доставив д. Кричевський із Київа. Новицький згадує про неї у доповненню до згаданого вище „Реєстру“ на ст. 83 цитованої вище монографії: Тарас Шевченко як маляр.

ПАМЯТКИ ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ В НАЦІОНАЛЬНІМ МУЗЕЮ.

I. МАЛЮНОК ШЕВЧЕНКА.

Портрет Шевченкового батька — мальований тушою.

Портрет високий 13 cm, вирізаний з паперу і наклиєний на біле тло, високе 16·5 cm, широке 10 cm. Під портретом рукою Ш. підпис: Се мій батько. (Докладний опис, з[illegible] й історію набуття сього портрету див.: Національний Музей у Львові. Каталог Шевченківської вистави. Львів, цвітень, 1920. Ст. 6—9). В Новицького не зазначений.

II. РІЧ, ЩО БУЛА ВЛАСНІСТЮ ШЕВЧЕНКА.

ПЕРО ШЕВЧЕНКА.

Перо се має свою історію.

У згаданім вище „Каталозі Ш. вистави“ на ст. 18, п. з. Памятки після Шевченка, читаємо: „Ручка з пером, передана з Шевченківського відділу Музею В. Тарновського в Чернигові Т-ву „Просвіта“; нині в Національному Музеєви“.

Інформації „Каталогу“ не зовсім вірні. Перо було передане в 1895 р. не „Просвіті“, а „Науковому Т-ву ім. Шевченка“, що містилося тоді в домі „Просвіти“. Свідчать про се отсі стрічки в „Справозданю з діяльности Наукового Т-ва імени Шевченка у Львові за час від 1 січня до 31 грудня 1895 року“ (У Львові, 1896) на ст. 6: „Годиться тут згадати про милий і цінний для нас дар від З. Тарновского, що до нашого музею дав перо Шевченкове і єго маску гіпсову“. Коли в 1898 р. Н. Т. ім. Ш. набуло власний дім і перенесло туди свою канцелярію, перо Ш. очевидно лишилося в „Просвіті“, звідки й перейшло відтак до Національного Музея.

ПАМЯТКА ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ В Т-ВІ „ПРОСВІТА“.

АВТОҐРАФ ШЕВЧЕНКА.

Лист Ш. до Вартоломея Шевченка з датою: Прилуки, 20 серпня. В збірці автографів українських письменників. Надрукований з відмінами.

ПАМЯТКА ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ В ПРИВАТНИХ РУКАХ.

Олійний погрудний портрет невідомого мужчини пол. XIX ст. 40·5×52·5 cm. Набутий в 80-тих рр. Л. Коснєрським у Нижнім Новгороді як робота кисти Т. Шевченка. Власність родини Льва Павенцького у Львові (Див. Новицький, op. cit. ст. 83 : Каталог Шевченківської вистави, Львів, 1920. Ст. 19).

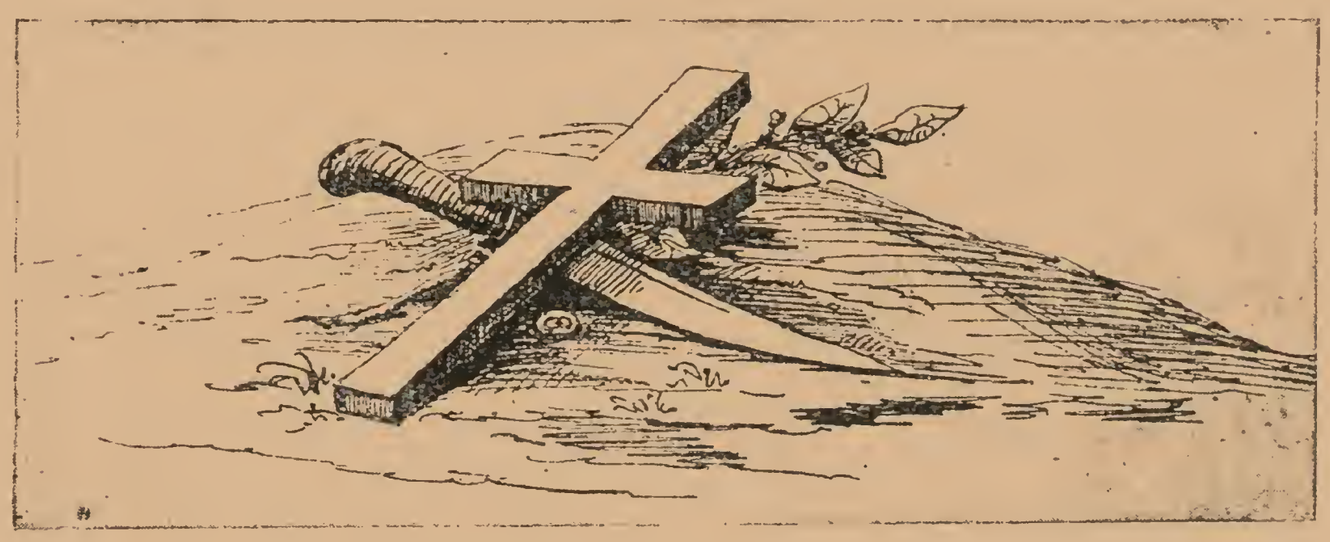

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Бальмена.

ПАМЯТКИ ПО Т. ШЕВЧЕНКОВИ В РОДИНІ УСКОВИХ.

Подав ІВАН БРИК.

У ПЕРШІЙ половині жовтня 1924 р. зовсім припадково попав в мої руки лист адресований: „Ukraiński Dom Narodowy, Lwów, ul. Ruska“. На коверті: „ul. Ruska“ перечеркнено і написано „Ринок 10“.

В листі, датованому І. X. 1924 і написаному по польськи, д. Г. Л. повідомлює, що внучки б. команданта Орської кріпости (б. Оренбурської губернії), в котрого в свойому часі Тарас Шевченко, будучи на вигнанню, був „денщиком“ (с. є. офіцирським слугою), зберігається 8 образів роботи поета, 20 фотографій і 1 лист. Ці історичні памятки, оцінені київськими знавцями на 5.000 червоних радянських рублів, бажає згадана внучка тепер продати.[1])

У тому листі я добачив деякі помилки, як те, що Шевченко на вигнанню був в якогонебудь офіцира денщиком, або лєгендарну згадку про внучку команданта Орської кріпости. Тому я й написав негайно листа з просьбою о блищі дані, при чому просив подати докладний опис дорогих памяток. Після листу з 27. X. і картки з 15. XII. 1924 р. від д. Г. Л, які кромі товариcько чемних фраз нічого у висвітлення поставлених мною питань не внесли, прийшов на мої руки лист, датований 8. XI. 1924.

Лист написаний в російській мові: „Маю честь відповісти на поставлені Вами питання з приводу інтересуючих Вас картин і фотографій Т. Гр. Шевченка. 1) Ці реліквії є власністю моєї дружини, дочки тої „Наташеньки“ Ускової, про котру доволі часто згадує в численних своїх листах Т. Шевченко. „Наташенька“, це Наталка Іракліївна Ускова, дочка команданта Новопетровської кріпости (Олександрівський форт) Іраклія Олександровича Ускова. Виходить, що моя дружина Анна Павлівна К. є рідною внучкою І. О. Ускова. Моя дружина чула багато оповідань від своєї матери і тітки („Наденьки“)[2]) про життя Т. Гр. Шевченка в кріпости. Якщо зайде потреба, то ці спомини можна буде й списати“.

Заки перейдемо до дальшого змісту листа, вважаємо не зайвим пригадати деякі дані з т. зв. другого Шевченкового заслання. В Новопетровському форті карався Шевченко з 17 жовтня 1850 р. до 2 серпня 1857 р. В нову неволю проводив Ш-ка приказ батальонного штабу в Оренбурзі, глядіти за поетом строго, не дозволяти ні писати, ні рисувати, не дозволялося навіть мати йому якінебудь прилади до писання і рисування.

Приказ виконувано строго. Поета закинули в казарму, приставили до нього „дядька“, гонили на фортові роботи й на муштру. Дядько пильно стеріг Шевченка; запопадливо побивався, щоб у нього не було ні олівця, ні паперу, щоб він нічого не писав, не малював. А безпосередні наставники - офіцири, це тупі, придирливі, не люди — а звірі. З листів та Дневника поета і зі споминів свідків переконуємося, що життя поета було тоді важке над міру. Нудна, одноманітна природа

Іраклій Олександрович Усков,
командант Новопетровської кріпости.

так, що нічим розважити душу. Догляд, що ходив за поетом гірш, ніж тінь. Заборона писати й малювати. Увесь тягар салдатської служби. Нелюдяність офіцерів. „Побут і життя моє моральне таке огидливе, що й писати про його не хочеться... Та найбільш мучить мене те, що не дозволяють малювати“. Так нарікав поет на свою долю в переписці з приятелями.

Дещо полегчало Ш-кови завдяки людяному комендантови кріпости Маєвському, бо 1852 р. дозволено йому писати листи. Маєвський може на місяць перед своєю смертю дозволив поетови теж і малювати, але — у себе в кабінеті, щоби ніхто не бачив і не доніс вище. Та ця пільга не тревала довго. В 1852 р. Маєвський помер. Після його смерти знову почалися для поета чорні, гіркі місяці,

---

[1]) Україна 1914. II. подала за часописями, що Надія Смоляк продає малюнки Ш-ка, числом 8.

[2]) Се певно Надія Смоляк.

аж доки до Новопетровської кріпости не прибув у квітні 1853 р. новий комендант Іраклій Олександрович Усков, а відтак у маю і його родина.

Усков, чоловік з вигляду строгий, але незвичайно людяний. Поводився з Шевченком спершу обережно, боячись доносів. Згодом став він справжнім добродієм — щирим другом Шевченка. Усков звільнив поета від тяжкої салдатської служби, до якої являвся лиш зрідка. Виклопотав поетови дозвіл по російськи під доглядом офіцирів писати (1854 р.). Дозволив йому займатися скульптурою, рисунком, а вкінці й малювати. Що більше, робив усе можливе, щоби Шевченкови сі любі заняття облегчити. Він просить усяке приїзже начальство заступитись за по-

Аґата Омелянівна Ускова,
дружина коменданта.

етом, щоб внести полекшу в його злиденне життя. На його адресу приходять для поета від приятелів книжки, приладдя до рисування, гроші й листи. Прийшла теж від М. М. Лазаревського радісна вістка з 2. V. 1857 р. про близьку волю. Він вкінці діставши офіціяльне письмо з 21. VII. 1857 р. про амнестію Ш-ка, звільнив його і дав прямий білєт до Петрограду, так що поет 2. VIII. міг вже виїхати. За те довелось добрязі зазнати клопотів і великих неприємностей.

В переписці називає себе „старим Шевченковим другом", просить не забувати, а писати, „бо гріх забувати людей, котрі мали для вас тільки теплі, щирі почування". А верхом незвичайної ніжности та великою пошаною і щирою приязню подиктованої скромности є слова: „Не пишіть часто, сього при теперішних заняттях не можна жадати, але хоч зрідка, тільки щоб знати, де і як живете". Це характеризує Ускова найкраще.

Після знесення форту, перезваного 1858 р. Олександрівський, Усков у 1865 р. переїхав жити на пенсії в Саратові, а відтак у Москві, де й помер 1882 р. Про Шевченка не лишив споминів ніяких.

Справжньою „Божою благодаттю", як сам поет пише, була для нього дружина коменданта Аґата Омелянівна. Людина добра й освічена. „Високоморальна й фізично прекрасна молодиця", по словам Шевченка.

Про Шевченка чула вона від його оренбурських приятелів, котрі старалися прихилити її до бідолашного поета. З думкою помогти поетови та через свойого чоловіка зменшити його страждання приїздить Аґата Омелянівна у Новопетровськ.

Не легко було їй переконати недовірчивого поета про добрість і людяність Ускова і треба було доволі часу, щоб вони блище пізналися і зійшлися. Сердечність, простота й щира увага Аґати причарували воскове серце поета. Поет манив до себе і своїм зверхнім виглядом і голосом і поведенням. Був розумний, добрий, сердечний, чесний і високоморальний. Кожде його слово було продумане, тепле, розумне. Так згадує по літах про поета Ускова.

Простосердечна щирість і прихильність Ускових знівечили упередження Шевченка і він став в їх хаті щоденним гостем, дорогим співбесідником та щирим другом. На прохання Аґати щодня обідав, а у вечері заходив пити чай. Та найбільш лучили тих добрих людей діти. Ся ніжна любов, з якою відносився до Ускових дітей поет, а яка найкраще й найщиріше виявилася в його болю після смерти Ускового синка Дмитра, ще блище звела поета з Усковими. Вони полюбили його наче свого рідного, близького чоловіка, він став від тоді не тільки щоденним, дорогим для них гостем, а товаришем-спільником і горя і радощів, став їх семянином. Зовсім зрозумілі тепер нам слова Шевченка, що в домі Ускових находив спочинок і розвагу.

Та на тому почування поета не скінчилися. Серед Новопетровської „інтеліґенції", яку поет називає „брудною ковбанею", того роду жінка як Аґата явилась перед страдальником немов посланниця самого неба. Просте, сердечне, привітне відношення до Шевченка запалило йому душу „святим огнем". Поет в Аґату влюбився. „Я покохав її чисто, високо, всім серцем і всією вдячною моєю душею. Се кохання непорочне". „Яке чудове, дивне сотворіння жінка непорочна. У вінці сотворіння, се найліпша перла". Так щиро характеризує поет свою любов і її предмет у листах до свойого приятеля. І справді ця любов була потребою його ніжної, поетичної душі,

була цілющим ліком на його муки, жерелом енергії і самого життя. Що більше Аґата — „се одна єдина душа, що інколи підіймає в мене поривання аж до поезії“. Се поетова тюремна муза.

Колиж пізнійше може надто ідеалістичний погляд на сю жінку охмарився, то всеж таки збереглися між ними й надалі сердечні, дружні відносини.

Аґата Ускова в 1896 р. була ще в живих. Чи живе, чи померла і коли, покищо не знаємо. Свої спомини у формі листу переслала була авторови життєписи Шевченка О. Я. Конiському, якими він і покористувався. Почування, яке не зазнало розчарування і не згасло, а навпаки довго сяло в душі поета ясним, ніжним блеском, се любов поета до Ускових дітей.

Після смерти любимчика, трьохлітнього Дмитра, в 1853 р. Шевченко цілу свою вроджену любов до дітей переніс на найстаршу дочку Ускових Наталку, що прийшла на світ в кілька місяців після приїзду Ускової з Новопетровськ, с. є. 1853 р. З нею залюбки проводив вільні хвилі, розповідав про свою дорогу рідну країну, робив удочки, плів кошички, співав пісні, а Наталочка і плакала і сміялась. Для своєї ясочки лишав з ранього чаю кусочки цукру. Бувало, щебече з дітьми вечером, доки не підуть спати.

Наталочка любила „лисого дядю Горича“ (по діточому Григоровича), що був для неї „другом — нянею“. Перед відїздом з Новопетровська поет подарував їй портрет нарисований сепією, і книгу „О подражаніи Христу, перевод Сперанского“, прислану йому княжною В. Репніною, з власноручними написами на дарунках: „Милой умницѣ Наташенькѣ на память отъ дяди Тараса Шевченка“.

У листі до Ускова з 12. XI. 1857 р. з Нижнього Новгороду питає поет: „Чи здорові мої великі други Наташенька і Наденька“ (молодша сестричка)? та жаліє, що не може післати їм гостинців. У листі з 17. II. 1858 р. з Нижнього поет радіє здоровлям своїх „милих і малих другів Наташеньки і Наденьки“, та питає: „а моя розумненька, гарненька Наташенька, чи згадує свого друга дядю Тараса Горича?“ Сердечно жаліє, що нічим не може себе їй пригадати. З празником Воскресення Христового поздоровляє і від душі цілує всіх, а особливо великих своїх другів Наташеньку і Наденьку. Поет обіцює прислати свій фотографічний портрет і просить Ускова прислати портрети своїх другів Наташеньки і Наденьки.

Наталка Іракліївна не могла згадати і по літах без сліз свого найліпшого друга діточого віку „дядю Тараса Горича“. На жаль не багато могла запямятати Наталочка про свойого лисого дядю Тараса, бо у хвилі відїзду Шевченка з Новопетровська могла мати скінчених ледви чотири роки, а її сестричка що найменше роком молодша. Се признає й сама Наталка Іракліївна та додає, що часті оповідання й спомини батьків, що прожили з Шевченком останні роки його заслання, у многім відсвіжили й доповнили її спомини.

Спомини Наталки Ускової надруковані вперше у 1882 р. в „СПбурскія Вѣдомости“, ч. 75, п. н. „Воспоминанія Наты о дядѣ Тарасѣ“, а вдруге Н. Зорянком у „Кіевская Старина“, 1889, II.

Чи жива ще Наталка Іракліївна, як і де живе, маємо надію ще розвідатись. Теж саме і про Наденьку.

З огляду на те, що ми сказали, згадку у листі про те, що дочка Наталки Анна Павлівна К. „багато наслухалася оповідань про Тараса від своєї матери та тети Наденьки“, треба, по мойому, брати з великою обережністю. Самаж Наталка не багато могла затямити, на що вказують її дуже скупенькі спомини, а ще менше Наденька.

Ледви, чи в майбутніх споминах Анни Павлівни найдеться якась незнана подробиця звязана з іменем великого поета, та проте і такі спомини не моглиб бути без інтересу, як приклад „Dichtung und Wahrheit“, дійсного й лєгендарного у родинній передачі Ускових.

У листі читаємо далі, що в дочки Наталки Анни Павлівни зберігається „власноручний лист Т. Шевченка до Ірaклія Ол. Ускова з Нижнього Новгорода з дати 12 лютого 1858 р.“

Шевченко написав до Ускова всього чотири листи: 1) З Астрахані 10. VIII. 1857 р, 2) з Нижнього Новгорода 12. XI. 1857 р., 3) з Нижнього Новгорода 17. II. 1858 р., 4) з Петрограду 4. VII. 1858 р. Три останні листи були вже надруковані в „Кіевськ-ій Старині“ 1889, II., мабуть з копій зроблених самою Наталкою Іракліївною, а першого листа вже й тоді не оголошено. Мабуть запропастився. Лист, який зберігається в її дочки, вже знаний, з ряду третій, але, розуміється, представляє собою ціну, як автограф поета. Дуже цікаво булоб знати, що сталося з иншими двома листами з 12. XI. 1857 і 4. VII. 1858 р. Чи Анна Павлівна не моглаб дати на це відповіди?

Листів Ускова до Шевченка є три: 1) з 5. I. 1858, 2) з 20. VIII. 1858 і 3) 9. IX. 1858. Всі вони надруковані у названому річнику „Кіев-ської Старин-и“.

Зберігаються, читаємо далі у листі: „Картини оригінальні і фотографії роботи Т. Шевченка“.

I. Картини: 1) Портрет дружини Ірaклія Олександровича Ускова, Аґати Омелянівни з найстаршою дочкою „Наташенькою“. Портрет величини 21×28 cm, на картоні, олійною краскою тона сепії; 2) Портрет кіргізки N, няньки „Наташеньки“, величини 21×28 cm, на картоні, такої самої краски.

II. Акварелі: 1) Дім коменданта кріпости. Величина 17×29 cm, 2) Вид форту з моря. Величина 12×30½ cm, 3) Місячна ніч на кіргіському степу (кібітки). Вел. 14×32 cm,[1]) 4) Кіргіський степ після заходу сонця. Величина 13×32 cm, 5) Загальний вид форту. Величина 13×30 cm, 6) Портрет Іраклія Олександровича Ускова. Олівцем з аквареллю. Величина 21½ × 32½ cm.[2])

III. Фотографії: 1) Дружина Ускова, Агата Омеляновна з дочками „Наташенькою" і „Наденькою"; 13×18 cm, 2) Група: А. О. Ускова, Бурцев, др. Александрівський, „Наташенька", адютант Ускова і ще дві незнані нам особи; 9×12 cm, 3) Три кіргізки, між ними знана тоді місцева краса Нур-Бібі; 11×13 cm, 4) Портрет няні Бурцева; 10½×16 cm, 5) Портрет „Наташеньки" в семому році життя; 12×17 cm, 6) Бурцев і два кіргізи; 12×17 cm, 7) Портрет Агати Ом. Ускової; 12×16½ cm; 8) Портрет дра кріпости Александрівського; 12×18 cm, 9) Група з трьох кіргізів; 12×15 cm, 10) Кіргіська кібітка; 12×17 cm, 11) Дім Ускова і його сімя; 12½×17½ cm, 12) Первісний вид комендантського дому; 13×17½ cm, 13) Кіргіські кібітки в степу, 11½×17 cm, 14) Вид артилєрійського складу; 12×17 cm, 15) Вид на форт з моря; 13×17½ cm. Фотографії ч. 13 є три примірники, а ч. 14 — два. Всі фотографії на картон не наклеєні, з легким рижавим відтінком, зовсім виразні, краї місцями надірвані, обрізані".

„На жаль не можу дати точнійшого опису. Очікуючи ласкавої відповіди, остаю з правдивим поважанням А. К."

Розуміється, що доки можна буде полагодити справу евентуального купна тих памяток, я віднісся 12. I. 1925 листом з просьбою, переслати нам фотографії дорогих памяток та заразже взятися за списання споминів, щоб їх відтак переслати до Львова. На тому стоїть і досі.

Наталка І. Ускова у своїх споминах згадує, що Шевченко за тих два роки, як Маєвський був комендантом кріпости, нарисував кілька портретів. З огляду на дуже строгий нагляд та нелюдяність командирів, а особливо суворий приказ з Оренбурга, ледви чи можна вірити словам Наталки. Се впрочім стверджує і переписка поета. Шевченко зачав малювати потайки і мабуть тільки за відомом Маєвського коротко перед його смертю. Очевидна значна полекша наступила під тим оглядом для Шевченка завдяки Ускову, так що з кінцем квітня або початком мая 1853 р. міг вже вислати Бр. Залєському малюнок: „Байґуші", с. є. кіргіські жебраки, і ще другий неназваний, мабуть, скелю близь Новопетровська „Монах".

Під кінець літа 1854 р. прибувший для ревізії форту ген. Фрейман оглядає малюнки Шевченка, розуміється, зроблені нишком, і хвалить їх. Шевченко подарував йому на спомин акварель „Ніч".

Як багато від тоді поет малював, вказують його листи до приятелів, а передусім до Бр. Залєського. На його адресу висилав Шевченко свої малюнки, які називав „кусками вовняної матерії", на продаж, або в дарунку будьто для Залєського або для инших осіб. Скільки забрав поет з собою, покидаючи Новопетровськ, сказати годі. В кождому разі забрав зі собою підготовні малюнки до „Блудного сина", якого думав кінчити на волі. При тій нагоді приходиться зазначити ось що. П. Куліш у листі до В. В. Тарновського з 1. XI. 1857 Спб. пише: „Тарас у Нижньому... Прислав сюди 17 акварелей, котрі представляють усі тії сторони, по котрих він блукав невольником... Душа Тараса в тих видах так і сяє". Ся вістка, по всякій правдоподібности, відноситься до висланих ще з Новопетровська на адресу Залєського 13. V. 1857 р. 17 „кусків вовняної матерії".

Насувається питання, які сюжети брав поет до своїх малюнків?

Наталка Іракліївна згадує, що „сюжетами для них звичайно служили новопетровські краєвиди, близькі кіргіські аули, а нарисував і кілька портретів". Ротний командир Шевченка І. Т. Косарев згадує, що поет „радо рисував портрети з офіцерів і дам... Найкращими уважано портрети коменданта (с. є. Ускова) і його". Останній десь пропав, а може вкрали".

Переписка і Дневник поета та реєстр праць зладжений Ол. Новицьким показують, що Шевченко найрадше малював пейсажі, кіргіські типи і їхні побутові картини, а вже найменше портрети, тим менше новопетровських „дам".

Яким матеріялом працював?

Наталка Іракліївна каже: „Олійними красками і аквареллю він не працював, а всі рисунки зроблені сепією або олівцем". Косарев знову, що Шевченко рисував „не красками а ріжноколірними олівцями". Значить, обидва спомини сходяться в тому, що Шевченко не малював олійними красками. Та се не зовсім вірно. У листі до Залєського з січня 1854 р. поет обіцює прислати малюнки близьких гір „як не красками, то принайменше сепією", а у листі з 10. V. 1857 пише, що „мішав бістер з тушем і з того вийшов тон майже сепії". Більшість малюнків з сеї доби, се акварелі. Залюбки працює поет сепією і олівцями. В листах просить приятелів це приладдя собі присилати, при чому не забуває і назвати найліпшої марки.

Шевченко своїх малюнків не підписував, бо у Новопетровську тяжіла ще над ним власноручна царська заборона малювати. Він боявся стягнути нове лихо на себе тай на добрягу Ускова. Тому й усі малюнки ви-

[1]) „Наденька" називає Гонча-баба, місячна ніч.
[2]) Невірно „Наденькою" віднесена до 1852 р.

силав без „пломби“, „свойого штемпеля“, та у листах до Залєського у 1856 р. висказував побоювання, чи його малюнки без підпису розходитись будуть, бо земляки шукають на малюнках за його підписом, а без того не хочуть купувати. Маючи сказане на увазі, приглянемося автентичности збірки Анни Павлівни К.

1) Ні один примірник не має підпису Шевченка, а принайменше про нього у листі не згадується. І в тому нема нічого дивного, бо Шевченко малюнків тої доби не підписував. Зробив тільки виїмок для „Наташеньки“ але й то безпосередно перед своїм відїздом.

2) Портретів малював поет тоді мало, може ізза того, що небезпечно було перед людьми зраджуватись з тим, що малює, а може бунтувалась проти того його ніжна але й горда вдача. Якщо правда, що Шевченко намалював портрет Косарева, коли признається, що зачав малювати портрет Бажанова, хоч, що правда, не скінчив його, то тим більше міг намалювати портрети людей, що були для нього добродіями — приятелями, яких любив і шанував. З огляду на се вважаємо оригінальними: ч. 1, себто портрет Агати Ом. Ускової і ч. 2, який згідно зі споминами „Наташеньки“ назвемо: Портрет „Каті“, няні „Наташеньки“ в кірґіському одязі. Про „Катю“ згадує поет в свойому листі до Ускова з 17. II. 1858 р.[1]) Про сі обидва портрети згадує Наталка Іракліївна у своїх споминах, і на тій основі внесені вони в реєстр Ол. Новицького чч. 89 і 90.

Бажалосяб знати, чи портрет, дарований поетом на спомин „Наташенці“, є зовсім, окремий від ч. 1? Я думаю, що так. Тоді цікаво булоб знати, чи він ще в родині Ускових зберігається, а як ні, то що з ним сталося? У збірці Анни Павлівни находиться ще портрет її діда Ираклія А. Ускова, мальований олівцем з аквареллю. Про нього Наталка Іракліївна не згадує, тільки Косарев, і на сій основі внесений у реєстр Ол. Новицького ч. 92. Підозрівати його автентичність нема ніякої підстави.

3) У споминах Наталки Іракліївни читаємо, що по Шевченку лишилося в її батьків ще пять пейсажів, а саме на двох змальовані недалекі від кріпости аули, на двох комендантський город в першому році і у хвилі Шевченкового відїзду, а на пятому вид Новопетровської кріпости від сторони моря. На тій основі вони і внесені у реєстр Ол. Новицького чч. 382—386. Збірка Анни Павлівни має теж пять пейсажів, отже число пять уважаємо безсумнівним. Зате є ріжниця в означенні тих пейсажів. Ізза того постараємося найперше погодити обидві вістки. В обидвох названий: ч. 2, Вид форту від сторони моря. Акварелі чч. 3 і 4, а саме: Місячна ніч на кірґіському степу і Кірґіський степ після заходу сонця можуть бути тими самими двома пейсажами, що на них змальовані кірґіські аули. Акварель ч. 1, Дім команданта кріпости, відповідалаб одному з двох пейсажів, що на них змальований комендантський город. Остається ч. 5, Загальний вид форту, який з конечности мусівби відповідати одному з пейсажів, де змальований комендатський город. Впрочім названия малюнку річ неважна і надто індивідуальна. Загально відомо, що в одному й тому самому малюнку один бачить одно, инший друге. А як бачить так і називає.[1]) Очевидно, що більш відповідне є означення пейсажів у подрібному списі збірки Анни Павлівни, ніж у загальниковому названні її матери. Усіх 5 пейсажів вважаємо оригінальними малюнками Шевченка, тим більше, що під оглядом сюжетів находимо деякі паралєлі в реєстрі Шевченкових праць Ол. Новицького. Зрештою останнє рішаюче слово лишається за фаховими знавцями.

З черги приступаємо до питання, чи названі у збірці фотографії роблені Шевченком? У листі до Бр. Залєського з 20. V. 1853 р. Шевченко просить подати йому адресу, де можна купити фотографічний апарат, яка його ціна і прикмети, чи можна теж і в кого дістати „хемічного паперу“. У нас бажають зайнятися фотографією, але не знаю, що з того вийде. Такий апарат справді спровадив до Новопетровська Ираклій О. Усков для себе і займався сею новою штукою радо, як се бачимо з листів Шевченка до Залєського, М. М. Лазаревського, з Дневника і з листів Ускова до Шевченка. Що йно у 1856 р. пише поет до Залєського, що „Ираклій, здається, трохи охолов до фотографії“.

Та не зовсім, бо Шевченко ще у листі з 17. II. 1858 р. просить Ускова прислати „собственнаго издѣлія“ (власної роботи) портрети своїх другів „Наташеньки“ і „Наденьки“. Наталка Ір. Ускова у своїх споминах каже, що „Шевченко разом з Усковим займався фотографією“. Може воно і правда, але, здається, займався мало й нерадо.

Свій погляд на фотографію висказав Шевченко ясно у листі до Бр. Залєського з 10. VI. 1856 р.: „Я дуже радий, що ти покинув олійні краски і дуже нерадий, що ти займаєшся тепер фотографією. Вона забирає в тебе багато часу, а відтак, я боюся, що ти захопишся нею, якщо покажуться вдоволяючі висліди. Се діло хемії і фізики... тобі се, яко мистцеви пошкодить. Хоч як фотографія приманчива, та нема в ній вищого мистецтва. Впрочім, якщо ти не читав, то прочитай прегарну статтю Хотинского і Писаревского о фотографії в „Современник-у“ за 1852 р.“

Хто так глядів на фотографічне діло, не міг теж радо ним займатися. З огляду на

[1]) „Наденька“ називає її годованкою Ускових.

[1]) Надія Смоляк теж називає їх дещо відмінно

се і відносний уступ в хроніці заслуженого життєписця О. Я. Конїського ст. 111—112 належить уважати більш легендарним. Шевченко з вдяки для Уск ва, як пише М. М. Лазаревському, був справді помічний у замовлюванні апарату і фотографічного приладдя. Він міг теж разом з Усковим пробувати нової штуки.

Значить, ніяк не можна певно назвати фотографій цеї родинної збірки роботою Шевченка. Навпаки усі дані промовляють за тим, що вони роботи самого Ускова, принайменше значна більшість. За тим промовляє вже безсумнівно фотографія ч. 5, семилітньої Наташеньки, яка в часі виїзду Шевченка з Новопетровська не мала і пятьох літ, отже й не могла бути ним сфотографована.

Наші міркування зводимо до осьяких точок:

1) Родинна збірка Ускових містить у собі справді цінні, а для української нації вельми дорогі памятки по великому поеті, а саме його власноручні портрети, акварелі і лист. Се певне. Ні портрети, ні акварелі загально досі невідомі.

2) Фотографії або усі або більша їх часть не Шевченкової роботи, та проте дають нам поняття про вигляд тих людей (деяких досі з фотографії незнаних), що з ними Шевченко жив і сходився, та тих місць, по котрих блукала його душа.

3) Завдяки навязанню переписки може матимемо змогу дістати ще відповіди на порушені нами питання та дістати до рук фотографічні знимки збірки і спомини Анни Павлівни. Цю збірку оглядали київські учені: Акад. Ол. П. Новицький, акад. С. О. Єфремів, М. Т. Біляшевський і Д. М. Щебраківський та оцінили на суму 5.000—7.000 черв. рублів.

Прізвища власника я не подав, не будучи до того уповажненим. Висказую надію, що український нарід допоможе Науковому Т-ву ім. Шевченка у Львові ці святі памятки закупити і для будучих поколінь заховати.

Праці в цій статті використані: 1) Ол. Конїський, Тарас Шевченко, хроніка життя, Львів, 1901, II, 2) Ол. Новицький, Т. Шевченко як маляр, 3) Воспоминанія Н. И. Усковой, Кіев. Ст. 1889, II, 4) Н. Д. Н. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира, Кіев. Ст. 1889, III, 5) Письма Т. Г. Шевченка къ Бр. Залескому, Кіев. Ст. 1883, I—V, 6) Др. І. Франко, Листочки до вінка на могилу Ш-ка Львів. 1890, 7) Журнал Т. Шевченка, Кобзарь III, Льв. 1895, 8) В. Яковенко, Кобзар II. Спб. 1911.

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

ІЛЮСТРОВАНИЙ „КОБЗАР“ Т. ШЕВЧЕНКА З 1844 Р.

Написав К. СТУДИНСЬКИЙ.

ДНЯ 3. березілля 1847 року подав студент Олексій Петров донос попечителеви київського округа А. Траскіну на членів Кирило-Методиївського Братства.[1]) Дня 16. березілля почалися арестування.

Невиданий ілюстрований „Кобзар“ з 1844 р.

Рисунок Башилова. У різнобарвнім орнаменті на горі золотий орел на синьому полі з булавою і бунчуком в кігтях. На грудях орла щит, шабля, бунчук і булава. По лівій стороні бандурист, по правій ангел-жінка. В долі дві статуї уоруженних, задуманих козаків.

Першого увязнено Миколу Гулака, під конець місяця (28. III) Миколу Костомарова, а вслід за ними Олександра Навроцького, Юрія Андрузьского, Івана Посаду, Пант. Куліша, Василя Білозерського і Опанаса Марковича. Щой но дня 5. квітня увязнено Тараса Шевченка у хвилі, як він прибув до Київа із Седнева, де бавив у Лизогуба.[1]) Всіх їх, одних раньше, других пізнійше перевезено до Петербурга. Допити ведено у Київі і у Петербурзі.

Костомарова питано при слідстві поміж иншим: „Для чего вы хранили у себя написанныя на нѣсколькихъ листочкахъ стихотворенія возмутительнаго содержанія, даже „Сонъ“,

[1]) М. Грушевський: „Матеріяли до історії Кирило-мефодіївського брацтва. Признання Кирило-Мефодіївців“ (Збірник памяти Тараса Шевченка (1814—1914) Виданнє Укр. Наук. Товариства в Київі“ Київ 1915 стр. 107.

[1]) Ол. Кониський: Тарас Шевченко-Грушівський I. стр. 221 і 223.

сочиненіе Шевченка, исполненное самыхъ наглыхъ и дерзкихъ описаній особъ высочайшаго дома, равно обѣ книги, печатную и рукописную, сочиненій тогожь Шевченки, исполненныхъ подобныхъ мыслей? Кто переписывалъ и иллюстрировалъ означенную рукописную книгу?“ [1])

Я навів нарочно виїмки із слідчих протоколів, бо із них виходить на яву, що у Костомарова найдено „Сон“ Шевченка (його найдено також при ревізії у Тараса) [2]) і побіч печатаного „Кобзаря“ рукописний, ілюстрований, до котрого навязую мої замітки. Костомаров зізнав, що „иллюстрированная книга была приведена въ это положеніе де-Бальменомъ“, знаючить, що її списав (текст) і подав ілюстрації Бальмен.

Що Костомаров говорив правду, видно із порівнання автографу Бальмена „Старый Дневникъ“ із рукописом ілюстрованого „Кобзаря“. „Беручи на увагу тотожність руки, безперечно впевнимось, що цей рукопис („Кобзаря“) весь написав де Бальмен“.[1])

Другого мистця, що приложив руку до ілюстрацій рукописного „Кобзаря“, а саме

Невиданий ілюстрований „Кобзар“ з 1844 р.
Рисунок М. Башилова.

Башилова, Костомаров поминув, бо він був при життю і невказаним було втягати його до слідства.

Колиж дня 21. квітня 1847 р. допитувано Тараса Шевченка: „Кто иллюстриро-

[1]) М. Грушевський Op. cit. стр. 158.

[2]) Ол. Кониський: „Тарас Шевченко-Грушівський“ I. стр. 235.

[1]) Шевченківський Збірник Т. I. Видавництво Соробкоп (Союз рабочей кооперації) Київ 1924 в статейці Ол. Гера „Уваги до малюнків“ стр. 150. прим. 2. Рецензію сего збірника подав Вол. Дорошенко у фейлєтонах „Діла“ 1924. Ч. 166–7 п. н. „Нові досліди над Шевченком“.

валъ рукописную книгу вашихъ сочиненій и не пренадлежитъ-ли тотъ, кто столько занимался вашими стихотвореніями, къ злонамѣреннымъ славянистамъ?", він відповів:

„Иллюстрировалъ мои сочиненія графъ Яковъ де-Бальменъ, служившій адъютантомъ у одного изъ корпусныхъ генераловъ и убитый на Кавказѣ въ 1845 г., и нѣкто Башиловъ. Съ первымъ я видѣлся одинъ разъ, а второго совсѣмъ не знаю".[1]) Очивидна річ, що Шевченко, назвавши обох мистців по призвищи, бо їх ілюстрації були підписані, притворювався, що першого бачив тільки раз а Башилова ніколи, щоби оберечи рідню де-Бальмена і самого Башилова перед жандармськими ревізіями і перед судом.

Хоча відповідь Шевченка була ясна, вона викликувала непорозуміння, або й сумніви.

Др. Василь Щурат здогадувався, що „власне „Сон" могли ілюструвати гр. де-Бальмен і Башилов, котрих Шевченко на слідстві назвав ілюстраторами"[2]) — хоча до такого висновку акти слідства не уповажнювали.

Ще дальше пішов Мих. Новицький, котрий у своїй річевій оцінці студії дра Василя Щурата: „Шевченко і Поляки" писав, що Шевченко не тільки „бачив" Якова де-Бальмена, але частенько проживав у його маєтку на Полтавщині коло Сензар, що так само знав добре Шевченко Башилова, з котрим не раз малював а був він братом дружини Сергія А. де Бальмена, що одначе де-Бальмен не міг ілюструвати його творів, бо на се не мав часу, бо в р. 1844 Шевченко був у Петербурзі а де-Бальмен в серпні в Одесі (йогож убито в 1845 р.) та що запевнювання Шевченка „це не що иньше, як перекладання вини на мертвого".[1])

Непорозуміння і сумніви являлись впрочім оправданими, бо рукописний ілюстрований „Кобзар" Шевченка був до часів революції для наукових дослідників і для ширшого загалу недоступний. Вістка про нього

Тарас Шевченко.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Перебендя.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Башилова.

дісталася у Галичину щой-но в р. 1918., завдяки шкільному інспекторови Полякови Альойзови Ванчурі, що протягом півчетверта року перебував як полонений в Росії. Він мав рукописний „Кобзар" у руках, описав його, а що найважнійше подбав о кількадесять (75.) фотографічних знимків, які передав Науковому Тов. ім. Шевченка у Львові.

Лежав рукописний ілюстрований „Кобзар" в архиві канцелярії III „отдѣленія" в Петербурзі. З хвилею вибуху революції сам архив зразу розграблено, одначе часть його збереглася і її віддано до петерб. Академії Наук для наукових дослідів.[2]) Нині находитьея рукопис ілюстрованого „Кобзаря" в київській Академії Наук.

Суперечка на тему, чи, коли, що і хто ілюстрував „Кобзаря", вказує нам ще на те, як дуже неточний життєпис Шевченка у найкращих доси студіях Чалого і Кониського, як мало подробиць із його життя вияснено. Нема сумніву, що Шевченка вязала щира дружба з Башиловим і Бальменом, а одначе в творі Кониського не находимо про неї сливе нічого.[3])

---

[1]) Мих. Грушевський: Op. cit. стр. 166.

[2]) В. Щурат „Основи Шевченкових звязків з Поляками" (Записки Наук. Тов. ім Шевченка Т. 129—30, стр. 311). Відбитка вийшла п. н. „Шевченко і Поляки".

[1]) Всеукраїнська Академія Наук: Записки Історично-філологічного Відділу. Київ 1923. Кн. II—III стр. 229.

[2]) Лист п. Ал. Ванчури з дня 20. X. 1918 р.

[3]) Пор. Кониського op. cit. стр. I. 237 (про Башилова) I. 124, 169, 237 (пор. Бальмена). Кониський згадував про зізнання Шевченка, що ілюстраторами „Кобзаря" були Бальмен і Башилов (I. стр. 237). Гляди також його: „Жизнь украинскаго поета Т. Г. Шевченка", 1898, стр. 329.

II.

Не багато більше, як про дружбу Шевченка з Башиловим і Бальменом, знаємо також про життя обох ілюстраторів „Кобзаря“.

Автор статийки „Уваги до малюнків“ Олександер Гер звертався за вістками про їх життя до П. Д. Етінгера в Москві. Вістки вийшли скупі і я хочу їх в дечому доповнити.

Тарас Шевченко.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Бальмена.

86161

Михайло Сергієвич Башилов (1821—1870) учився в Петербурській Академії Мистецтв, де 1854 р. одержав нагороду — дві срібні медалі. Його зазначували як „живописца домашних сцен“. Пізнійше був він інспектором московського „Училища Живописи и Ваянія“.

М. С. Башилов зладив чимало ілюстрацій між иньшим до „Горе от ума“ (коштовне видання Тіблєна 1862 р.), про яке подав окрему студію А. П. Бажанов „Об иллюстрованном изданіи „Горе от ума“ Грибоедова с рисунками Башилова“ СПБ. 1869.

Про близькі відносини Башилова до українських кругів свідчить ще зроблений ним портрет Квітки 1842 р. (він находиться в Харківському Музею) та малюнок „Козак Климовський“, репродукований в „Молодику“ Бецького за 1843 рік.[1])

Із сестрою Башилова одружився рідний брат Якова де-Бальмена Сергій Петрович. Як читаємо в жандармських актах, граф Сергій був жонатий „на простій дівчині“ і коли дворяни обовязково голили бороди, він щоби виявити зближення до народу, носив бороду, жив у дружбі з богатими поміщиками пирятинського повіта, братами Закревськими і „находился въ тѣсныхъ связахъ съ извѣстнымъ Шевченкомъ, котрый долго проживалъ у Закревскихъ“.[2])

„Сергій Петрович перехвалювався перед многими людьми, що він у творах Шевченка „между многими пасквилями нарисовалъ будьто виньету“, в котрій узброєні „малоросійські“ козаки запалили костер і привели до нього в ланцухах закованого генерал-губернатора, кн. Долгорукого і другого генерала“.

Привід до сих тайних помічань царського уряду дала ось-яка нагода: „Братя Закревські захоплювалися проголошенням у Франції республики. Дня 15. квітня 1848 року були вони в гостях у богатої поміщиці Т. Вільхівської. Коли за вечерою подано шампанське вино, Михайло Олексієвич Закревський підніс чарку і кликнув: „да здравствуетъ французская республика!“

„Його підтримав рідний брат і підняв оклик: „урра!“ Одначе гості не повторили оклику а корнет Бруннет, що був між гістьми, висловив негодовання і виїхав з дому Вільхівської. Братів Закревських та їх товариша графа Сергія Петровича де Бальмена увязнено і разом із найденими у них паперами відправлено в товаристві жандармського підполковника Лєвенталя у Петербург до шефа жандармів графа Орлова. В столиці перетримано їх якийсь час, почім відослано до місцевостий, у яких проживали, та віддано їх під нагляд поліції. Як бачимо, тодішня адміністрація поступила суворо „съ выходкой отставнаго штабъ-ротмистра“, що по нетверезому підняв тоаст, та уважала конечним, вислати його і товаришів у столицю“.[1])

Графи Бальмени були галузию шкотської родини Рамзай, звісної вже у 12. віці.

Сцена з „Катерини“.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Один із її членів служив у французькій, опісля в турецькій армії, а при цариці Анні принято його на російську службу з рангою

[1]) Шевченківський Збірник І. стр. 149—50. Гляди також лист Льва Жемчужникова до Ол. Кониського, поміщений у статті М. Возняка: „З оточення Тараса Шевченка“, „Культура“, Львів 1925, вип. 3, стр. 46.

[2]) Про зносини Шевченка з Віктором Закревським гляди: Кониський Op. cit. I. стр. 125—6, 128, 133, 138—141.

[1]) Труды полтавской ученой архивной комиссіи, Полтава 1912, выпускъ 9. стр. 27. Про балі та забави у Вільхівської, на котрих бували Шевченко, Бальмен і Гребінка, гляди Кониський, op. cit., I, стр. 124.

Республіканська бібліотека ім. ВУЦВК

майора з призвищем графа де-Бальмена. Титул графів признано за родиною Бальменів царським указом з дня 2. XII. 1845 року.

В семї де-Бальменів можна завважати наклін до рисунків. Батько Сергія і Якова де-Бальменів Петро, поміщик в Линівцях, пирятинського повіту на Полтавщині побудував за свсїм проєктом дуже інтересну церкву [1]). Його син Сергій, коли вірити жандармським доносам, займався рисуванням карикатур а другий син Яків, ілюстратор „Кобзаря“ і друг Шевченка, визначився як талановитий художник.

Уродився він 1813 р. в Линівцях, учився у Ніжинській гімназії вкупі з Гоголем і Кукольником. Учителем малювання був у нього

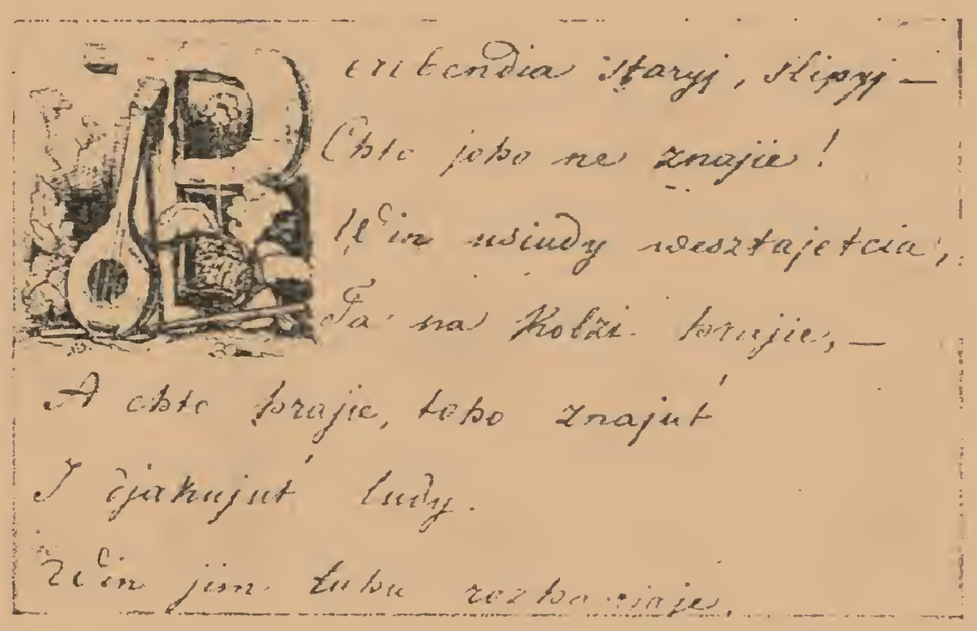

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Робус. Загинув він на Кавказі 1845 р., де був адютантом при ген. Людерсі. Був се безумовно не аби який і дуже продуктивний талант.

На жаль, література про Якова де-Бальмена невелика. Олександер Гер вказує на твори:

1) Старый дневникъ (Une Excursione en Crimée Octobre 1842) стаття В. А. Верещагина в „Русском Библіофилѣ“ 1912 кн. V. (з малюнками).

2) Гоголевское время — рисунки гр. Я. де Бальмена, текст Е. Н. Опочина Москва 1914 р.

Одначе ми маємо ще иньші вістки про дуже обильну творчість Якова де-Бальмена звязану із балями на так званих київських контрактах.

Дня 27. вересня 1797 р. цар Павло I видав „указ“, яким переніс контрактовий ярмарок з Дубна до Києва. З того часу відбувалися тут рік річно контракти, що тривали звичайно від дня 20. січня а кінчилися 5. лютого. Була се свого рода біржа, де що року зїздилася шляхта задля всяких умов, чи то, щоби покупити, або продати маєтки, чи щоби оддати капітали у позичку. Контрактові ярмарки мали зразу характер чисто-шляхотський, ба навіть польський. Товпами зїздилася туди шляхта, що засиділася на своїх маєтках і раз у рік хотіла здорово погуляти та заграти в карти. В часі контрактів відбувалися на користь притулків льотерії і маскаради, які, розуміесь, були переповнені. Деякі маскаради відбивали своєю оригінальною обстановкою. Саля контрактового будинку находилася між кольоннами. Тут були тепер гості а місця поміж кольоннами та стіною займали крамниці переважно з азійськими товарами. Між ними та кольоннами був вузкий коридор. Можете собі уявити, як зручно було тут іти, коли з обох боків зштовхуються тут групи гостий. Та не зважаючи на те, контрактова саля мала на той час чарівний вигляд. Магазини були ріжноманітно освітлені, товари розкладено симетрично, продавці у своїх ріжнобарвних національних одягах, із зацікавленими обличчями, дивилися на веселі, численні збори, які невпинно танцювали, рухались, гомоніли. Прегарні обличчя, чудові туалєти, ріжноманітність та оригінальність масок, два хори музики, ясне освітлення та красиве вбрання салі дали чимало втіхи тим, хто вже почував у своїй душі ще більшу насолоду через те, що допоміг добрій справі.

Подібний благодійний баль у Київі увіковічнено й на малюнку. Чудовий аквареліст того часу гр. Як. П. де Бальмен, товариш Гоголів з ніжинського ліцею і автор незвичайно цікавих малюнків з поміщицького побуту України 1830-х років — змалював і такий київський баль. Ці численні малюнки (біля 200) переховувались у родині де-Бальменів у маєтку Линівці. Чи збереглися вони й досі, чи ні — нам невідомо.[1])

Здається, не помилюся, коли чотири такі рисунки Якова де Бальмена, поміщені у II томі величавого видання: „Великая Реформа“: „Передъ баломъ“, „Балъ“, „Ужинъ“, „Послѣ бала“ (стр. 133—7), причислю до сеї колєкції, про яку що й-но згадано. Визначаються вони дуже гарним викінченням.

Одною з найпізнійших праць Бальмена (хоч, як здається, не останньою) були ілюстрації „Кобзаря“, роблені на спілку з Башиловим, котрі свідчать про щиру дружбу художників у відношенні до Тараса Шевченка. Графа Якова де-Бальмена пошанував Шевченко присвятою поезії „Кавказ“, в котрій звертався до нього зі словами: „мій друже єдиний, мій Якове любий!“ або: „О друже мій добрий, друже незабутній!“ Шевченко вірив в його український патріотизм, коли звеличував його память жалем, що

[1]) Шевченківський Збірник I. стр. 150.

[1]) Федір Ернст: Контракти та контрактовий будинок у Київі 1798—1923. Культурно-історичний етюд. (Всеукраїнська Академія Наук. Збірник істор. філол. відділу №. 4. Старий Київ, Вип. I. стр. 5—6, 16 і 62).

Не за Україну
А за її ката довелось пролить
Кров добру не чорну: довелось запить
З московської чаші московську отруту...

Оба художники поділились роботою в такий спосіб, що першу частину рукопису: („Кобзарь“ з 1840 р. „Перебендя“, „Катерина“, „Тополя“, „Думка“, „До Основяненка“, „Іван Підкова“, „Думи мої“, „Тарасова ніч“) ілюстрував Башилов, другу „Гайдамаки“ 1841 р. і „Гамалія“ 1843 р. — Яков де-Бальмен.

Олександер Гер оцінив працю художників словами: „Маніра обох художників — типова для 40-х років. Почувається великий вплив Французів — особливо найблискучійшого з них — Gavarni“.

„У малюнках Башилова більше майстерности й закінченості, проте у де-Бальмена більш експресії. Де-які ініціяли його надзвичайно граціозні та привабливі“.

„Всіх малюнків в рукописі 84“.

До видання „Шевченківського Збірника“ узято із рукопису 31 репродукій.[1]) Кияни ви передили у виданню ілюстрацій Львів, хоча до них рукопис дістався пізнійше, як фотографічні знимки рукопису до Львова.

III.

Хоча ілюстрований „Кобзар“ перележав поверх сімдесять літ в архиві III „отдѣленія“, він нічим не стратив на своїй вартости і став нині дійсно сензаційною появою, як одна із перших спроб освітлення в рисунках думок Тарасової творчости. Що сам Шевченко хотів ілюструвати свої твори, видно хочби із олійного малюнку „Катерини“, із рисунків „Гайдамаки Галайди із свяченим над Дніпром“, „Черниці Марянни“, або краєвидів, звязаних тісно із його поезіями.[2])

Та в дійсности виручили його у тім два його приятелі Башилов і Бальмен, які своїми рисунками викликують у нашій уяві ряд здогадів та сумнівів.

Нам невідомо, де оба художники рисували „Кобзаря“ — чи в Петербурзі, чи на Україні? Остання думка видається мені імовірнійшою, хочби тому, що деяких краєвидів (прим. порогів Дніпрових) з памяти рисувати не могли, що на Україні мали готові живі типи кобзарів і т. п., за чим надармо шукалиби в Петербурзі. Можна також здогадуватися, що оба вони ілюстрували „Кобзаря“ потай Шевченка, щоби йому зробити несподіванку. Свідчив би про те гарний скіряний переплет рукопису і факт, що у ньому нема ані одного рисунку самого Шевченка. А годі навіть припускати, щоби Шевченко не взяв участи в ілюстрації свого „Кобзаря“, якби був знав про такий намір.

Що йно пізнійше дописав Шевченко в багатьох місцях рукопису свої помітки, заміни деяких слів на инші, а подекуди цілі рядки, випущені Бальменом. Колиж в р. 1845 Бальмен погиб, Шевченко на „форзаці“ рукопису виписав два рядки із своєї поеми „Кавказ“.[1]) Всі ті помітки, заміни слів та дописування рядків були би зайві, якби Шевченко на творення ілюстрованого „Кобзаря“ мав був безпосередний вплив.

Одно певне, що думка видання латинською азбукою „Кобзаря“ могла вирости

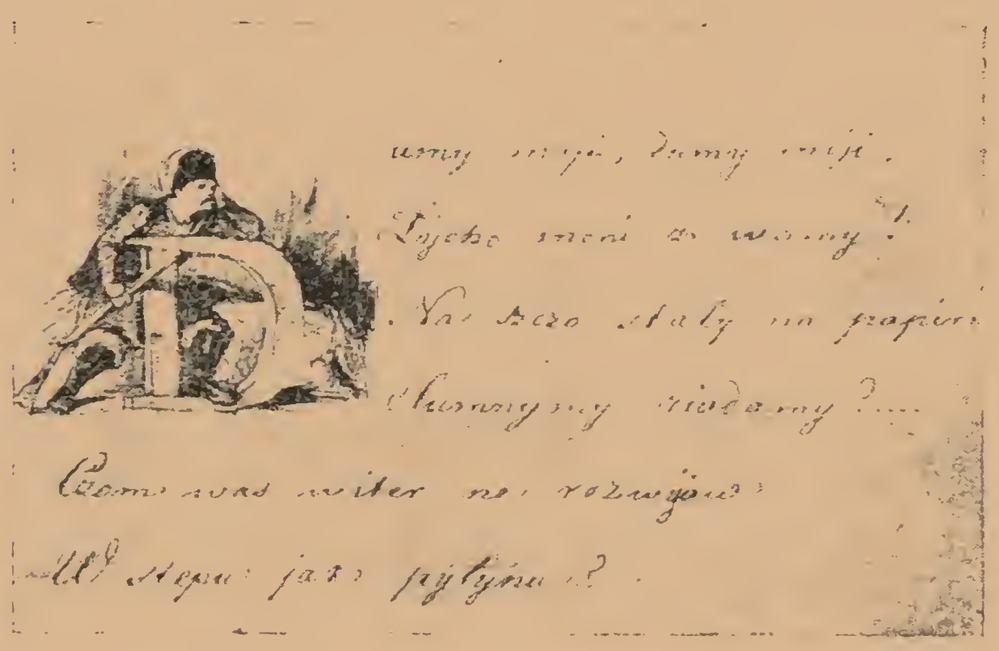

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

серед польських вільнодумних, чи конспіраційних кругів, у яких оба живописці тоді оберталися.

І знову родяться у душі ріжні здогади, на котрі годі мені дати відповідь і тому їх не підношу. Одно тільки приходиться стверднти, що до видання ілюстрованого „Кобзаря“ таки не дійшло. Сталось се, мабуть, тому, що поміж иньшими творами Шевченка ілюстровано також „Гайдамаки“. Ми знаємо, що і в польському письменстві оспівувано страшну, уманську трагедію,[2]) Др. Щурат подає навіть доказ, що поміж Поляками на Україні була орґанізація, названа нарочно Уманем, „щоби з населенням України, з населенням грецьким постановити союз відродження, союз будучини, щоби у спільній памятці затерти спільні терпіння, щоби за переслідування народа України, за викликані найстрашнійші реакції, тою самою назвою

---

[1]) Шевченківський Збірник Київ 1924. стр. 149–50.

[2]) Гляди прегарну студію Ол. Новицького: „Тарас Шевченко як маляр“ (спис малюнків і картин) — Львів—Москва 1914. Збірник Історично-фільософічної Секції Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові Т. XVI., де відмічено 651 мистецьких праць поета.

[1]) Шевченківський Збірник І. Київ 1924 р. стр. 150 (3 примітка) до статийки Олександра Гера.

[2]) Гляди хочби інтересну студію дра Василя Щурата: „Коліївщина в польській літературі до 1841 р.“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка том 97). Дуже подрібний огляд жерел до Шевченкових „Гайдамаків“, між ними польських, подав Іван Шпитковський в студії „Гайдамаки“ Шевченка як памятка „Коліївщини“ печ. у „Збірник-у памяти Тараса Шевченка (1814—1914) Київ, 1915, стр. 48–82.

обмити спільну ненависть, змазати криваві памятки". Др. Щурат стверджує рівнож, що серед польських критиків являлись поодинокі люди, котрі спокійно оцінювали гайдамаччину,[1]) — то всеж таки не треба забувати, що се були люди і голоси просто виїмкові.

Загал Поляків, що уявляв собою політичну силу, дивився на уманську різню иньшими очима. Коли в р. 1861 видано у Вільні книжку Совінського „Taras Szewczenko, Studyum z dołączeniem przekładu „Hajdamaków", згаданий переклад уманської трагедії викликав велике заворушення у польських часописах. Польські денники були дуже огірчені його появою і толкували, що „tłumaczenie

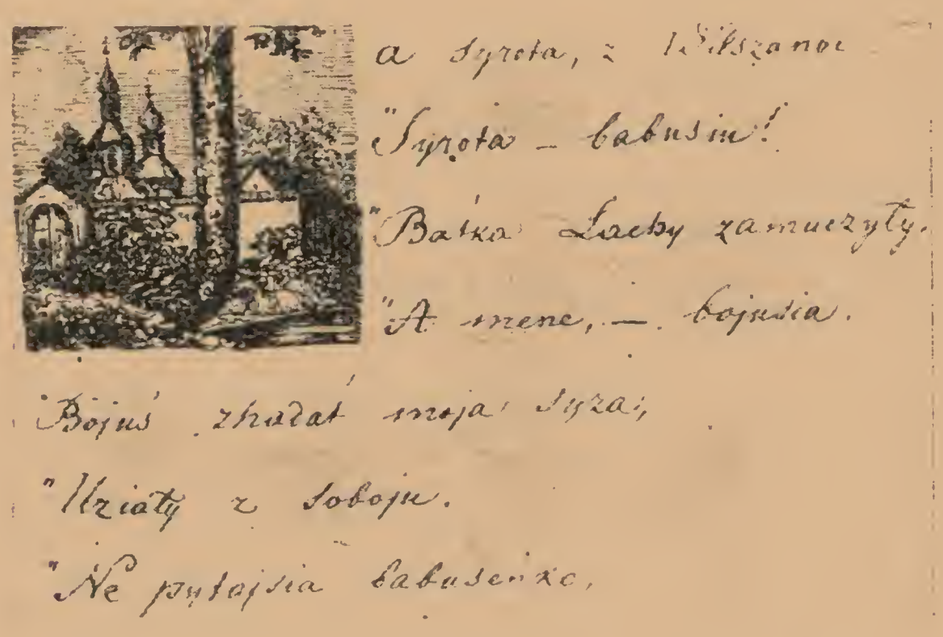

З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Бальмена (I. Balmain).

Hajdamaków, to zabójstwo Polski". Найбільше розяреним був „Dziennik literacki", котрий помістив із сеї нагоди дуже неприхильну статтю про Шевченка.[2]) Не зворушували польського загалу навіть високо гуманні слова передмови Шевченка до „Гайдамаків": „Весело подивиться на старого кобзаря... і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися Ляхи з козаками. Весело, а все таки скажеш: „Слава Богу, що минуло!" А надто, як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми — Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеться на віки од моря і до моря славянськая земля".

У нас появився ряд студій, в яких вишукувано спеціяльно польські впливи на творчість Шевченка. Не зашкодила би у сім напрямі трохи більша обережність. Др. Щурат зазначив, що впливи польського письменства у студіях Третяка і Ол. Колесси треба вважати „перецінениими і засудженими на зредукування". О скільки більше треба би те сказати про висновки дра Щурата в його студії про основи звязків з Поляками. Всі найкращі почування Тараса, як боротьбу з царатом, кріпацтвом, жіночою неволею, салдатчиною, словом, його власні переживання, у яких кривавилася його душа, поставив др Щурат у звязку з польськими впливами. Мало що не половина творів Шевченка з політичною і соціяльною закраскою, навіяна будьто би впливами польських конспіраційних кругів. І хоча др. Щурат подав не одну цікаву подробицю та старався навязати нитки мім Шевченком а польськими діячами-конспіраторами та їх творами, через що один із наших дослідників назвав працю „монументальною", то всеж таки годі затаїти враження, що у згаданій студії заслуженого автора Шевченко вийшов хиба перекладчиком, або наслідувачем, чи „Polski Chrystusowej", чи „Północy", і т. п. а власного, оригінального, мало що за ним остало.

Незвичайно милою появою є праці київських учених, що звернули справу в иньший бік. Дорошкевич дав докази що Шевченко цікавився монументальними працями з історії мистецтва, з історії культури (Мішо: Історія хрестових походів), літератури у її клясичних зразках (Гете, Шілєр, Байрон, Шекспір), історією України (козацькі літописи, розвідки Бодянського, Костомарова „Богдан Хмельницький"), що він був знайомий із сучасними російськими ученими й соціялістичними діячами, як Кавеліном, Головачевом, Мик. Яковлевичем Данилевським, що він стояв у звязках з російськими фурієристами, що він захоплювався творами Герцена, виданими за границею, з котрих поодинокі думки війшли до творів Шевченка „Я не здужаю нівроку", „Юродивий", „Сон".[1])

Иньший київський дослідник П. Филипович дав прекрасну студію „Шевченко і декабристи", в якій виказав, що Шевченко ставив дуже високі вимоги до тих, що боролись і страждали во імя „человѣческой свободы", що в його уяві виходили декабристи, як „висші єства, що не повинні мати ніяких плям". Коли Шевченко побачив „Полярную Звѣзду" Герцена з портретами повішених декабристів на обгортці, він був просто поражений і довго не міг отрястися від сего сумного враження, Шевченко був так захоплений оповіданнями Аненкова про декабристів, що написав в Нижньому Новгороді поезію „Юродивий" а мав на думці написати цілу поему про декабристів. Під впливом творів Рилєєва написав він раньше „Тризну", (1843 р.). Декабристів звеличав він у „Сні" (1844 р.), згадав

---

[1]) Др. Щурат: „Основи Шевченкових звязків з Поляками" (Записки Т. 129 - 130, стр. 314 - 320).

[2]) Dziennik literacki 1861, ч. 69. „Szewczenko i Sulima". Порівнай: Віктор Петрикевич: „Історія культу Шевченка серед гімназіяльної молодіжи". Перемишль 1914, стр. VII.

[1]) Шевченківський Збірник І. Ол. Дорошкевич: „Шевченко в соціялістичному оточенні" стр. 42—57.

про них у „Великім льох-у (1845 р.). В р. 1858 стрінувся він у Петербурзі з декабристами бароном Штейнгелем, князем Волконським, братом кн. Репніна, які поверх 30 літ перебули на засланню і вернули майже рівночасно з Шевченком на волю. Хоча він був молодший від них, то одначе так, як вони, зазнав він гніву „народныхъ палачей", був як вони, „благовѣстителемъ свободы" і міг зустрінутися із ними, як рівний з рівними. Його ідейними керманичами були у великій мірі люди, котрі дня 14. грудня 1825 р. підняли узброєну руку на самодержавє.[1])

Як бачимо, новійші досліди київських учених повели нас на новий шлях і вже у не однім підкосили висновки дра В. Щурата.

Згадали ми про всі ті студії нарочно, щоби також з ілюстрованого „Кобзаря", якого поява може викликувати ріжні толки, не творено далеко йдучих висновків, не завсігди згідних із науковими вимогами.

Опису ілюстрованого рукопису „Кобзаря" не подаємо, хоча п. Альойзий Ваньчура зладив його на шіснайцяти сторонах битого письма 4^0. Зробить се краще київська Академія, котра має у себе рукопис. Зазначимо хиба за п. Ваньчурою, що рукопис має дві картки неозначені сторонами, а крім сего сторін нумерованих 268, а карток чистих непагінованих 25. Розміри карток 213×348 міліметрів. Оправа скіряна з витисками і золоченнями та клямрами. На хребті у гарно золоченім обрамованню напис: WIRSZY. T. SZEWCZENKA.— Два початкові вірші з „Кавказа" написав Шевченко славянською, а не латинською азбукою а так само чотиривірш:

За що мы любимо Богдана
За те, що москали ёго забули
У дурни бидного нимчики обули
великомудрого Гетьмана.

[1]) Тамже ст. 25—41. П. П. Филипович: „Шевченко і декабристи".

З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Башилова.

ДВАДЦЯТІ РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА У КИЇВІ.[1]

ІЗ СПОМИНІВ ОЛЕКСАНДРА КОНИСЬКОГО.

В ЛЮТОМУ 1881 р., коли здавалося, що і в Росії займається на світ, заходилися у Київі прилюдно пошанувати память нашого „Кобзаря“ в двадцяті роковини його смерти. Справити поминки думали так: перш за все одслужити у Софійському соборі панахиду в день смерти поета. Вже ж на се треба було не тілько згоди духовенства а ще й дозволу губернатора, бо єнерал-губернатора тоді не було в Київі; старий — Чертков лишив посаду, а новий — Дрентельн — ще не приїздив з Одесси. Старий протопоп собору катедрального, отець Петро Лебединцев, ніби й не змагався, але вкрутив таку притичину, що без дозволу митрополита не правитиме панахиди. До губернатора вдався проф. Олександер Кистяковський з другим щирим Українцем. Губернатор спершу мулився, але переговоривши з сенатором Половцевим, згодився, вимагаючи лишень, щоб жадної демонстрації не було. Про демонстрацію нікому й думка з щирих Українців не приходила, але по місту кружила гутірка, що ніби то радикали захожуються, щоб нашкодити „українофілам“, так після панахиди спорудити у соборному цвинтарі якусь протиурядову демонсграцію. Всяково говорили тоді про сю демонстрацію: хто запевняв, що радикали роздаватимуть на панахиді революційні прокламації, хто благузкав про щось таке на вид демонстрації на Казанському плацу в Петербурзі. Може бути, що се все були самі чистісенькі брехні, я згадую про се тілько через те, щоб, як кажуть, з казки слова не викидати. Українці, одначе, на сю демонстрацію не вважали і робили своє діло: хор чоловіка більш як 150 готовився співати на панахиді. Тимчасом робилася з других боків крутанина: спершу сказано було, що 26 лютого жадним чином не можна правити панахиди, бо в той день святкується нарождення престолонаступника. 26 лютого припадало в четверг на першому тиждні великого посту. Хотіли перевести панахиду на 1-у неділю 1 марта; та духовенство на се не згодилося, кажучи, що се неділя „православія“ і в соборі після литургії служитиметься звичайне на той день проклинаннє, чи „анафемствованіе“; так, бач же, ніяково буде протопопові зараз після „анафемствованія“ правити панахиду; тим то митрополит Платон наказав телеграмою відправити панахиду співдні в понеділок 2 марта. — Се була вигадка; панахиду перевели на понеділок єдине через те, щоб не було на їй гимназистів і гимназисток; бачте — думали, що тоді саме, як правитиметься панахида, діти сидітимуть по школах, значить ні вони, ні вчителі не матимуть можливости піти до церкви. Одначе у тій причині, яку повідало духовенство, була своя логика. В неділю „православія“ духовенство проклинає і просить у Господа Бога проклять на души і таких людей, яким був Тарас Шевченко; справді ніяково б було; проклявши, між іншими, і Шевченка, через пів години молити Бога, щоб душу того ж самого анафемствованого Шевченка упокоїв „идѣ же вси святіи упокоеваются“... Не судилося, одначе, і на сей раз Українцям помолитися прилюдно, по христіянськи помолитися за душу свого поета! У ночі проти понеділка, так сказати о годині 11-ій, губернатор Гессе покликав одного з Українців, повідав йому потайно про катастрофу в Петербурзі і додав, що про панахиду по Шевченкові тепер і думати годі.

Так само не судилося вже пошанувати Шевченка ні літературно-музикальним вечером, ні спектаклем в драматичному товаристві, де гадали поставити Шевченкового „Назара Стодолю“. Але найбільш цікава річ — заходи гласних (радних) київської думи пошанувати поета прилюдно присудом думи яко репрезентантки київської людности.

Головою (президентом) міста був тоді ех-професор київського университету Густав Ейсман — родом Німець, по вірі лютеранин. Батько його — аптекар здається, перебрався з Німеччини до Київа людиною зовсім убогою; але тут йому так поталанило розжитися, найпаче з цегли та будовання і перепродування будинків, що синові лишив він величезні гроші. Густав Ейсман, як се звичайно буває по Україні з зайдами Німцями, лишаючись Німцем, був запеклим обрусителем Українців; де міг зневажав усе українське народне, де і як міг шкодив українству, але шкодив потайно, інтригою, а в одкриту до сего часу виступати не відважувався.

26 лютого р. 1881 у вечері о 7-ій годині повинно було відбутися звичайне зібрання думи. Закілько хвилин до ради, коли голова Ейсман ще не виходив в салю, а сидів у кабінеті, доручено йому ось яку петицію, писану, звичайно, мовою російскою. „Сегодні скінчилося 20 літ з того дня, як вмер українсько-руський поет Тарас Григорович Шевченко. — Відомо, що Шевченко родився і зріс в Київщині; тут же біля Канева спочивають і кістки його. Шевченко довгий час перебував у Київі, щиро і глибоко любив його і виспівав його в своїх творах поетич-

[1]) В редакційній теці місячника „Правда“, котрий я видавав з 1889 р. при участи Ол. Кониського й инших Придніпрянців, збереглиля призначені для неї, але запізно доставлені на лютневий Шевченківський випуск спомини Ол. Кониського про двайцяті роковини Шевченка в Київі. Подаю їх тепер до оповіщення з нагоди 64-их роковин смерти нашого Генія.
Ол. Барвінський.

них. Ті ідеї любові, правди, добра і світу, які співав Шевченко і яким він служив, не можуть не викликати до памяти поета найглибшого пошанування серед київської людности і у заступниці її — міської думи. Тимто ми просимо Думу пошанувати сегодні память Т. Г. Шевченка, назвавши іменем його одну з міських шкіл елементарних". Отсю петицію підписали 13 гласних: професори университету: Петро Алексіев, Евгеній Афанасьєв, Володимир Антонович, Іван Лучицький; київський губер. маршал князь Микола Репнін; священик Герасим Орда;[1]) банкир Всеволод Рубинштейн; купці Павло Істомин; Микола Дегтярів, Федор Дитятин і власники камениць Олександер Кониський, Сергій Ільінський і Василь Сливчанський (на другий день підписав ще один гласний професор Олександер Кистяковський).

Ейсман перечитав петицію, скривився і мовив:

— „Марна праця! даремні заходи, нічого сього не буде".

— „Чому се так?" спитався у його Рубиншейн.

— „Тому, що стихотворець Шевченко писав малоруською мовою, а київська дума не ма-ло-ру-ська а русскаая".

— „Та з такого погляду і Шевченко був ніхто як — русскій і опріч того і писав чимало русскою мовою".

— „Що з того! мало хиба є всяких писак! Тай яке діло думі вмішуватися до письменства! дума інституція перш за все господарська"...

— „Одначе, мовив до голови знову Рубинштейн: не що давно ми пошановали Достоєвського і прирадили назвати його іменем одну школу і добре вчинили"...

— „Не до ладу вчинили, перебив гнівно голова: у мене тоді памороки були забиті, я й не звернув уваги на подану зненацька петицію Афанасьева. Але з того, що раз зробили помилку, не виходить, щоб робити її вдруге. Нарешті вашої петиції сьогодні не можна зовсім обсужувати; треба, щоби петиція пришла за три дні до засідання, була заведена в оповістку і щоб губернатор знав про неї заздалегідь; бо закон надає йому право спинити, не дати думі обсуджувати таку справу, яка виходить з компетенції думи! Отщо! Я радив би вам взяти назад свою петицію".

— „Се все ми відаємо — і вже, що там вийде, побачимо; але просимо вас сьогодні нашу петицію оголосити перед думою".

— „Оголосимо! відповів голова з іронією, але ще раз даю вам добру раду: взяти петицію назад; ліпше буде... Шевченко був покараний... в думі змагатимуться, ніяково буде і вам"...

— „Та нехай же змагаються, але прилюдно, голосно, а не пащикують на ухо по закуткам".

— „Добре!"

Голова сховав петицію в кишеню і почав шептатися з гласним Рененкампфом (професором університету) і з Лісковим (лікарем). Пошептавшись, позвонив і запросив гласних до салі на нараду.

Посідали голова і гласні на свої звичайні місця. Поруч з головою сів князь Репнин.

— „І ви підписали петицію про Шевченка? мовив до його голова, усміхаючись з іронією.

— „З великою охотою підписав! опріч шаноби моєї до поетично. таланту Шевченка, він був великим приятелем моєї тітки Варвари Миколаївни"...

По тварі Ейсмани затремтіли усі мускули.

— „Скілько зібралося гласних? спитав він нервово у секретаря Демочані".

— „Тілько двадцять один": відповів Демочані.

— „Є ще два. — додав хтось з гласних — он там у кабинеті лишилися Рененкампф і Лісков; покличте їх".

— „Вони пішли до господи, — відповів секретар.

— „Значить гласних бракує, треба 24, а є тільки 21, — мовив голова; наради не буде".

Не вспів ще Ейсман встати з свого місця, як в салю війшло ще чотирі гласних: Афанасьев, Бернер, Ільінський і Насонав.

— „От тепер більш нас чим досить, Густав Іванович!" промовив до голови хтось з гласних: будемо радитися".

— „Ні вже! раз я сказав, що наради не буде, так і годі".

Так і розійшлися гласні![1])

Через два тиждні повинно було відбутися нове засідання думи. В друковану оповістку, котрою голова звичайно скликав гласних, між справами, що стояли на черзі за два засідання 12-го марта, була заведена й оповістка про пошанування памяти Шевченка. Губернатор ні єдиним словом не змагався проти неї. Може бути, що з ока на око з головою він і говорив про неї, може і дав який наказ, але урядово він не написав до голови нічого; бо інакше голова знявби петицію з черги і не дав би зовсім говорити про неї на засіданню думи. Отже сього не було. А було ось що: перше за все з тих гласних, що підписали петицію, не прийшли в думу: Лучицький, Антонович, Сливчанський, Орда, Репнін і Дитятин; Ільінський хоч і прий-

---

[1]) Нині епископ уманський Іриней. *[О. К.]*.

[1]) Сей епізод і розмову беремо з денника, в котрому один гласний записав його і розмови зараз, прийшовши з думи до господи. *[О. К.]*.

шов, але перед тим, як приходила черга обсужувати петицію, він вийшов із салі. — Голова, перечитавши петицію, додав, що гласні князь Репнін, Микола Дегтярев і Павло Істомин прислали до його лист і повідомляють, що вони відрекаються від тієї петиції і просять вважати, ніби вони її ніколи не підписували. Потім того голова обернувся до думи: чи не згодиться дума з його думкою, що такі незвичайні петиції не на часі, через те, що тепер уся Росія переживає нечуване лихо, занадто смутний час.

— „Так, так; не на часі! не треба" — гукнули разом Ренненкампф, Сегет і Маццон.

— „А на мою думку петиції про пошанування Шевченка наша дума ніколи не повинна обсужувати; бо Шевченко задля Києва не зробив нічого такого, за що вартоб було його шанувати", озвався гласний Олексій Лісков.

— „Я кажу, що сучасна пора цілком не така, щоб обсужувати петиції про пошанування такого чоловіка, що був покараний на десять літ за політичне злочинство", мовив голова.

— „Так, так, правда! зовсім відкинути петицію", озвалися знов гласні Ренненкампф, Сегет, Маццон, Барбан.

Тоді гласний О. Кониський промовив:[1])

„Петицію ми подали 26 лютого. Хоча той день єсть день смерти Шевченка, але він є і день нарождення теперішнього царя. Подали ми петицію 26 лютого — єдине через те, що в той день, кажу я, день смерти поета, було назначене засідання думи. Нікому тоді і в голову не могла прийти думка, що через три дні скоїться те лихо, що скоїлося 1 марта.[2]) Одначе хоч би яка тяжка не була туга цілої Росії за небіжчиком царем, як би ми не вбивалися за ним, а живим треба живе гадати. Наша тяжка туга жадним чином не може, не повинна впливати на те, щоб петицію про пошанування памяти Шевченка ославити „незручною" і не на часі в тому значінню, до якого верне, на яке натякає пан голова наш. Я зараз доведу думі, що обсужування тієї петиції саме на часі, що в ту годину, коли ми тужимо за царем, що визволив з неволі усіх таких крепаків, яким був колись за молоду і Шевченко, як раз годиться пошанувати память того, хто слізно-керваво тужив за долею крепаків і співав ті ідеї, які потроху реалізував так люто заморданований російськими нігілістами цар. Я хочу довести думі, що нині як раз годиться, тужачи за царем, поклонитися тим великим стражданням, що переживала і пережила маса крепаків, заступниками котрої були — Шевченко і небіжчик цар Олександер Миколаєвич"...

— „Годі! перебив гнівно голова: ми обсужуємо не заслуги Шевченка, а лишень те: чи на часі, чи зручно їх нині обсужувати. Вже коли князь Репнін відцурався"...

— „Великий жаль мене бере, перебив Ейсмана Кистяковський, що князь Репнін відрікся, але питання не в тому"...

— „Становити питання залежить від мене, яко голови, гнівно гукнув Ейсман, ударивши кулаком об стіл".

— „Так, так!" підтакнули голові Сегет, Ренненкампф, Мацон, Лісков, Свиридов і Гребень (Жид). Тоді Афанасьєв почав радити, щоб питання, „чи на часі, чи ні", рішити потайною балотировкою. Ейсман і проти цього змагається, говорячи, що такої болотировки вживають тілько тоді, коли річ іде про яку особисту справу.

— „Я кажу, мовив голова далі, що не на часі нині обсужувати таку терпку річ і питаюся: хто з гласних не згожується зо мною, той нехай встане"...

Встало два гласних — Кистяковський та Кониський... останні 28 сиділи нерухомо!... не встали навіть ні Афанасьєв, ні Рубинштейн, ні Алексєев...

— „Ловко Густав Іванович пошановав Шевченка, промовив Лісков до Сегета, йдучи позаду Ейсмана, як виходили з салі.

— „Що й казати, відповів Сегет: тепер ваше діло пошанувати в „Кіевлянині".

— „Пошануємо"...

І справді пошанували: за кільки днів „Кіевлянинъ" надрукував за приводом сієї справи таку огидливу статтю, що гидче її чи й було що друковане в часописі — спершу Виталія Шульгина, а потім Дмитра Пихна. Я не відаю такої часописі, щоб на кого будь, на що будь викинула вона стілько брудної брехні, клевети і доносів — скілько в лютому і в марті р. 1881 викинули сего „добра" в „Кіевлянині" професори Микола Петров і Дмитро Пихно на українство і Українців... На лихо, наші люде швидко забувають оттакі факти, швидко набіраються до них байдужости і навіть не гидують, не бридять іти до другого ще гіршого „Кіевлянина" і стати під один прапор з брехунами і клеветниками і тим самим зневажати і кидати болотом на ту ідею українства, котру вони вважали власною, котрій ніби то служили і котра вигодувала їх і вивела на світ!... Sapienti sat...

Вернімось ще раз до київської думи. До другого квітня не було засідання думи. З тих гласних, що підписали петицію, на засідання 2 квітня прийшло тілько 5 чоловіка. На сьому засіданню треба було перш за все переслухати і підписати приради засідання попереднього. Читає секретар Демочані між іншим, що дума, вислухавши петицію про пошанування памяти Шевченка, визнала, що обсужуваннє петиції не на часі і прирадила від-

---

[1]) Беремо з того самого дневника, котрий довелося нам перечитати. *[О. К.]*.

[2]) Убито царя Олександра II. *[О. Б.]*.

кинути петицію.[1]) Тоді гласний Кониський висловив, що в прочитаному секретарем „протоколі“ написано таку приради, якої дума не робила. Дума не обсужувала істоти петиції, а тілько питаннє голови: чи на часі обсужувати істоту; але в протоколі записано, що дума прирадила відкинути петицію; виходить з сего, ніби дума обсужувала істоту. До сього пристав і гласний Афанасьєв. — Голова Ейсман відповів на те, що спершу дійсне обсужували тілько його питаннє, а потім, коли дума пристала до його думки, що обсужуваннє петиції не на часі, так він, голова, постановив друге питання: чи завгодно буде думі приняти петицію, чи відкинути? і на те дума відповіла так, як записано в „протоколі“.[2])

Такої очевидної брехні ледви чи чула коли вдруге київська дума!

Гл. Афанасьєв нагадав голові, що другого питання не тілько не було, тай не могло бути, бо інакше вийшов би страшенний абсурд. „Ви, добродію! мовив він до голови, мусите памятати, що самі ви не дали говорити Кониському, змагаючись, що дума не обсужує петиції в істоті, а лишень формальне питання, чи на часі буде нині обсужуваннє?

До Афанасьєва пристав ще Рубинштейн. Ейсман згодився, що так воно було справді, але запевняв, що потім таки він постановив думі питання: чи приняти петицію, чи відкинути.

Рубинштейн, на що вже людина не палка, але він обурився і різким тоном промовив:

— „Вже сама лишень крутанина в протоколі доводить, що не так було, як записамно і що відкиненнє думою петиції, не обсужуючи, придумав хтось опісля; тим то й треба викинути з протоколу оті чиїсь абсурдні додатки і написати в протоколі так, як воно було дійсне“.

— „Се вже як дума скаже: я питаю у неї: чи переміняти протокол, чи не треба? мовив голова“.

— „Не так треба спитатися, озвався гл. Кониський; спитайте думу: чи перечитана стаття протоколу відповідає тій приради, яку зробила дума?

— „Становити питання моє діло; ніхто не може мені вказувати, на те я голова в думі, різко відповів Ейсман: я питаюся: чи волить дума переробити протокол? Хто проти мого питання — нехай встане“.

Встало пять чоловіка: Афанасьєв, Кониський, Кушин (єнорал), Лучицький і Рубинштейн.

На сьому і скінчилося пошанованнє думою памяти Шевченка!... Смутно і гидко, але чудного і дивного нема тут нічого.

Ще гірше пошанувала дума в маю того року живого ще тоді славного лікаря і педагога Миколу Пирогова в день 50 літного ювилею його праці. До того ж треба головним чином пимятати добре, що отакі вчинки думи цілком відповідні „общеруській“ тенденції і єсть вони добутком того сумного факту, що українству бракувало і бракує горожанської сміливости виявляти свою думку і стояти за неї, чіпко триматися свого національного *я* і не лебезувати ні перед якими хоч би й найліберальнійшими елєментами!

Жовтень р. 1889.

---

[1]) Див. Извѣстія Кіев. Город. Думи 1881 г. № 5. стр. 116.

[2]) ibid. 127.

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Бальмена.

MISCELLANEA ŠEVČENKIANA.

ВИВЧЕННЯ МОВИ ШЕВЧЕНКОВИХ ТВОРІВ.

Подав ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

Ми, Українці, не вміємо ще реально шанувати своїх кращих письменників. На словах ми ніби давно вже витворили собі справжній національний Шевченківський культ, але культ цей поки що мало допоміг глибшому вивченню творів самого Шевченка. Чи маємо ми наукове критичне видання творів Шевченка? Ні, ще не маємо, — маємо лише спробу такої роботи, але строго наукового видання таки ще не маємо. Кожний видавець чи редактор вважав за потрібне гнути Шевченка на свій копил, кожний допускае виправок в мові його, яких хоче, а в наслідок того ми дуже часто ще не знаємо остаточно автентичного Шевченкового тексту.

Шануючи Шевченка, витворивши навіть національний Шевченківський культ, ми реально мало шануемо мову Шевченкову. Чи ми цю мову вже дослідили? Чи маємо ми повного Словника Шевченкової мови? Чи маємо ми Граматику цеї мови? Нічого цього ми не маємо, — ми не маємо навіть бодай невеликих якихсь праць підготовчих для цього.

А між тим ми так любимо все посилатися на Шевченка, як на доказ того чи іншого явища нашої літературної мови. Так, любимо посилатися, але, на жаль, нічого реального для цього ще не зробили.

Вивчення мови Шевченка я роспочав був ще року 1917-го в Київі. Найперше я звернув увагу на вивчення сучасного говору села Керелівки на Звенигородщині, де провів свої дитячі роки Шевченко. Як раз доля послала мені й доброго обекта для такого вивчення, — дівчину-служницю, що зросла в Керелівці. Мав я на думці поїхати на Звенигородщину й дослідити на місці (Моринці, Керелівка і др. місця) ту говірку, серед якої зростав молодий Шевченко. На жаль, цих студій не довелося мені докінчити...

Вдруге взявся я за вивчення мови Шевченкової в Камянці-Подільському в 1919—1920 рр. Тут роспочав я складати повного Словника до Шевченкових творів (віршом і прозою), а потому мав приступити до складання Граматики мови Шевченка. Для виконання механічної частини праці мав я до своїх послуг пятьох студентів університету, які, за відповідну плату, списали мені (з видання Доманицького) цілого Шевченка на окремі картки, — по одному слову на картку (трохи пізніще метод списування був змінений,— списувалося окреме речення на картки, підкреслюючи попорядку окремі слова). Кожну картку таку я превіряв, додаючи до неї все, що потрібно було для закінченого речення. Таким чином по довгій праці зібралося декільки пудів карточок. Лишався дальший акт праці, — можлива перевірка по автографах і роскладка карточок по алфавиту (останнє мали зробити студенти) і вже писання самого Словника. По закінченні Словника я мав перекласти карточки вже в граматичному порядкові, — для написання Граматики мови Шевченкової. Видати цього Словника та Граматику мав Камянець-Подільський Державний Український Університет. На жаль, роспочату працю я змушений був покинути...

Думаю, що ми таки мусимо вшанувати найбільшого письменника свого, мусимо найдокладніще вивчити мову його. Погляньте, як, скажемо, Росіяне добре вже вивчили мову своїх кращих письменників. Великий письменник російський А. Пушкин не тільки має багато солідних дослідів своеї мови (напр., Е. Будде, Опытъ грамматики языка А. С. Пушкина, Спб. 1901—1904 р.), але має навіть спеціяльний науковий журнал: »Пушкинъ и его современники«. Час уже й нам приняття за таку саму працю коло вивчення мови Шевченкової, — і це буде реальним, може найцінніщим нашим вшануванням памяти свого великого поета.

ДВА ВАНДАЛІЗМИ.

(ДО ІСТОРІЇ ДВОХ ПРОВІЗОРИЧНИХ ПАМЯТНИКІВ ШЕВЧЕНКОВІ).

Подав П. ЗАЙЦЕВ.

Коли 1917 рік приніс нам радісний початок національного визволення, українське військо (як що не помиляюся, котрийсь із українських військових з'їздів) ухвалило поставити в Київі в скверику на Олександрівській площі провізоричний памятник-бюст Шевченка. До вересня 1919 року досить художньо виконаний скульптором Балавенським гіпсовий бюст поета прикрашував це гарне й людне місце нашого Київа, через яке проходить головна артерія міського руху, бо тут схрещуються дороги на Хрещатик, Старий Київ, Печерськ і Подол.

31 серпня 1919 р. на Олександрівській та Думській площах відбулася одна з найтрагічніших подій нашої доби — провокаційний напад денікинців на ушиковане до параду українське військо (галицькі відділи армії генер. Тарнавського й Запорізці корпусу ген. Сальського), після якого відбувся відворот нашого війська з Київа. В один із моментів вуличного замішання р о с і й с ь к і

офіцери кинулися до бюста Шевченка й, збурюючи памятник, відбили голову поета, яка мов зрубана, покотилася і спала на траву...

Адміністрація Національного Музею, що міститься на тій же площі, вибравши відповідний момент, вислала служників на місце, де відбувся цей вандальський вчинок, і голову Шевченка перенесено до Музею, де вона, у вестибулі, лежала, й певно й досі лежить, на великому блюді, як символ дикої й нічим неоправданої національної нетолеранції Росіян, що йшли під гаслом реставрації »Єдиної, Неделімої Росії«, і як памятка одної з найстрашніших обра́з, завданих нашому народові оганьбленням найбільшої його святині— памяти великого Кобзаря України.

Коли в 1920 році влаштовано було в Київі Шевченківську Виставку, найімпозантнійшу що до художнього вигляду й що до кількости зібраних предметів, які всебічно ілюстрували життя, творчість і культ Шевченка, я, по згоді з моїми товаришами з Вист. Комітету, умістив відтяту голову мученика-поета в центрі виставки на столі під стіною, на якій висіли: фотоґрафії похорону Шевченка, овита жалібним крепом його посмертна маска, і все инше, що відносилося до смерти та перевезення його тлінних останків до місця вічного спочинку. Невимовно тяжке враження справляла на всіх одвідувачів ця голова, зі звернутим до гори поглядом засмучено-проникливих очей... Навіть малі школярі з українських шкіл, що відвідували виставку, говорили: »Хоч би був не дивився!«... І пригадувалася композиція славетного скульптора — голова Івана Хрестителя на блюді (роб. Антокольського), але з... замкненими очами...

В 1920 р., перед роковинами Шевченка, совіцька влада вирішила поновити памятник. На цей раз обрано було инше місце, власне те, за яке висловилася остання спеціяльно покликана до того Комісія при Головному Управлінню Мистецтв та Національної Культури ще за часів гетьманату, в осени 1918 р., —Софійську Площу, від сторони Михайлівського монастиря. Але, як водиться, большевики не могли обійтися без »реваншу«. Коли вони докладно довідалися від закликаних на спеціяльне засідання і »мобілізованих« »спеців« про всю пепередню історію постановки памятника Шевченкові, отже й проте, що дореволюційна російська влада й київські націоналістично-російські кола всіми силами противилися тому, щоб памятника Шевченкові поставлено було на цьому місці, і що для того навіть навмисно було висунуто контр-проєкт т. зв. »національнаго пути« — алеї памятників київським князям та діячам »возсоєдиненія« Руси (проєкт Савенка й Дякова) від Михайлівського монастиря аж до св. Софії, то большевики ухвалили поставити провізоричний памятник Шевченкові обовязково на місці, де стояв уже памятник св. кн. Ольги, як один із зразків серії тих фіґур, що з них мав складатися згаданий »історичний шлях«.

Даремно ми, »специ«, всіми силами старалися довести, що це річ технично неможлива як на той короткий час, що залишався до призначеного владою моменту відкриття памятника, та що усунення памятника св. Ольги спеціяльно для того, щоб звільнити місце для Шевченка,[1]), ворожі елементи використають для негарної тенденційної й злосливої аґітації проти українства. Останній мотив тільки під'юдив новітніх »іконоборців«, і вони з подвоєною енерґією взялися за переведення в життя задуманого ними пляну.

Поки в майстерні проф. Балавенського в Київській Худ. Школі відливали величезну голову Шевченка (в шапці) на дуже коротким погруддю (автором моделі був скульптор комуніст Кратко, Жид із Литви), щоб поставити його на постаменті, де стояла св. Ольга, мобілізовані майстри приступили до зняття статуї з постаменту. Застукали ломи й долота, заскрипіли міцні сталеві пили, а величезний натовп стояв навкруги й мовчки, зі злобою в очах, дивився на »святотатственну« працю. Девять десятих мешканців Київа не знали про те, як і для чого поставлено на цьому місці св. Ольгу. Знали тільки, що це — памятник святій княгині київській, що по боках її стоять фіґури апостолів Андрія Первозваного й св. Кирила й Методія і що тепер їх нищать, бо чомусь власне на їх місце має стати тепер Шевченко, ніби иншого місця нема. А тут, як на лихо, ні ломи, ні долота, ні пили »не брали“ міцної бетонової маси, звязаної внутрі фіґур міцними дротяними формами-кістяками. Повстала леґенда про »чудо«. Минав день, минав другий, третій: ішли люде з Подолу, з Куринівки, з Лукянівки й з инших околиць, ставали поодаль (міліція мала вже наказ розгоняти глядачів), охкали, ахкали, хрестилися, а княгиня, як і раніше, так і тепер, стояла ціла, непорушна.

Все це нервувало розпорядчиків — почали були памятника пиляти й збивати з-боку, тепер, щоб »приспішити« справу, кинулися до голови. Ахнули побожні люде, побачивши, як величезними долотами збивають голову святої. Піддався, зрештою, бетон, тріснув, але здержували дроти, — прийшлося голову відпилювати. Жалібно заскрипіло залізо. Старосвіцький, »старорежимний« Київ заворушився. Оповідали, що голову десь забрали монахи до монастиря, що люде до неї ходять »молитися«, що »творяться чудеса«...

Зрештою цілу фіґуру св. Ольги спиляли чи збили, й постамент »очистився«: св. даму змусили сяломіць уступити місце грішному поетові!... Але з апостолами не дали собі ради: і трудно було, й часу не ставало. Їх закрили нашвидку пофарбованими височенними пірамідальними ковпаками, серед яких і поставили присадкувате, посаджене на непропорційно-низькому постаменті, погруддя Шевченка.[2])

---

[1]) Пригадую оповідання пр те, що коли міському голові м. Київа п. Дякову вказувано на те, що місце, на явому мав він поставити памятник св. Ользі, призначене вже для Шевченка, він відповів „дотепно“: „Пусть мужчина посторонится, чтобы дать мѣсто дамѣ“. Инші оповідачі приписували цей вираз київському генерал-губернаторові, але котрому саме — не памятаю.

[2]) Постійний памятник Шевченкові немав стояти саме на тім місці, де була св. Ольга, а близько того місця на лінії, проведеній від воріт св. Софії до воріт Мих. монастиря.

В маю 1920 р., коли большевики уступили з Київа, я, як комісар для справ мистецтва, на категоричне домагання як української влади, так рівно-ж і всіх міських та громадських інституцій і установ м. Київа, роспорядився зняти це погруддя Шевченка з постаменту. Директор Архитектурного Інституту інженір проф. Дяченко не без певних техничних трудношів виконав це дуже скоро, й погруддя Шевченка перенесено було до будинку Укр. Наукового Товариства, що знаходиться поблизу звідти, на Трьохсвятительській вулиці.

Що тепер з фіґурами св. Ольги й апостолів — не знаю.

Памятаю добре, що я не зустрів у Київі ані одної людини, котра-б не обурювалася на той антихудожній памятник Шевченкові, на ті принижуючі гідність поета »аксесуари« — погруддя мало не на землі, дощані стіжки по боках — і на всю цю профанацію самої ідеї памятника, як образу, що має возвеличувати, а не ображати память великих людей, а також на дикий вандалізм із памятником св. Ольги, який, згідно з культурним проектом, опрацьованим культурними людьми, мав бути перенесений цілком, з якими би то труднощами не було сполучене, на гору за Михайлівським монастирем.

ДВА ШЕВЧЕНКОВІ КОНЦЕРТИ З 1869 Р.

СУЧАСНІ ҐЛЬОССИ.

Написав К. СТУДИНСЬКИЙ.

I.

Заки у Відни основано »Січ«, наші студенти, що перебували там на студіях, зближилися до Славянських студентів, котрі вже в шісдесятих роках минулого віку мали у Відни свої товариства, зорґанізовані на статутах, свої льокалі з бібліотеками і часописами. Чехи мали тоді свою „Славію« та »Мораву«, Словаки: »Татран«, Хорвати свій »Велебіт«, Серби »Зорю«, Болгари »Балкан«, Поляки: »Ognisko«. Не остали по заду Словінці, які дуже гарно співали і були також згуртовані в окремім товаристві »Юг«. Побіч сего мали Чехи »spevacky spolek«, котрим управляв тоді знаменитий діріґент, гарний барітон і компоніст Ferchgott-Товачовський, Чех, що гостив колись у Івана Федоровича у Вікні, призбирав там деякі наші пісні, які зложив відтак у вязанку славянських пісень (»Стоїть явір над водою«, »Ой там на горі, малювали малярі«). В »spevack-ім spolk-y« були членами студенти усіх славянських народів, що визначалися добрими голосами та замилуванням до пісні.[1])

Побіч світських студентів були у Відні на студіях в т. зв. »Barbareum« кандидати на священиків, що славилися рівнож дуже гарними голосами (прим. Теофіль Скобельський), які від часу до часу викрадалися з семинарії та співали поміж Славянами.[2]) Українців витано на славянських зборах грімкими окликами »живіо«. Других Славян так сердечно не витано.[3])

За участь наших студентів у »spevack-ім spolk-y останний вивдячувався їм співом на українських святах. Заки ще основано »Січ« — Українці-студенти у Відни уладили в марті 1866 року перший концерт в память пятих роковин смерти Тараса Шевченка. В салі »zum grüner Thor« явився Ферхґот-Товачовський зі своїм хором, Наталь Вахнянин виголосив святочну промову а Юліян Целевич деклямував »Невольника«.[1])

Примір иньших славянських студентів дав спонуку також Українцям, що вони дня 1 (13) марта 1868 р. основали собі власне товариство »Січ«, котре заінавґурували поминками-концертом в память Маркіяна Шашкевича в салі »під трема ангелами« при участи поверх 300 осіб. На святі явилися відпоручники сербської »Зорі«, хорватсько-словінського »Юга«, чеської »Велтави«, »Славії« та »Морави« словацького »Татрана« і »Русской Основи«. Привитав Славян перший голова »Січи« Наталь Вахнянин, почім хор »spevack-ого spolk-y« відспівав ряд українських пісень. Деклямовано »Титаря«, Вахнянин відспівав дві пісні при супроводі ліри. Замітною була промова Серба Георґієвича, в котрій він порівнав Шашкевича з Вуком Караджічом і пятнував »гнет, який доводиться галицьким Русинам . . . . ., бо не новістю булоби для нас, наколиб почули, що Німець, або Мадяр дусить Славянина, но сором народові . . . . . , наколи давить своіх братів Славян-Русинів«. »Під сі останні слова загреміло у цілій салі приплесками, мабуть жадає Славянство доразно, щоб . . . . ішли солідарно з Славянщиною«.[2])

Українці гуртували у своїм товаристві нетільки молодіж. Членом »Січи« був митр. Спіріґіон Литвинович.[3]) а побіч нього віцеректор семинарії о. Володислав Бачинський і духовник о. Юліян Пелеш[4]), пізнійший станиславівський а вкінци перемиський владика. »Січовики сходилися кождої суботи в браку власного льокалю протятом 1868 р. у готели Zilling-ера (Wieden Hauptstrasse №. 25), де забавлялися промовами, відчитами, деклямаціями і співами. Тут родилася не одна нова думка а по-

---

[1]) Анатоль Вахнянин: „Спомини з житя“ стр. 74—5 і „Січ“ - альманах в память сорокових роковин основання...“ Львів 1908. Стр. 8 і дальші.

[2]) Тамже, стр. 91.

[3]) Тамже, стр. 82.

[1]) Тамже, стр. 77.

[2]) Правда 1868 р. ч. 11, стр. 132. Допись з Відня И—ъ—ъ.

[3]) Правда 1868 р. ч. 46. Справозданнє рочне тов. „Січъ“ у Відни.

[4]) Ан. Вахнянин: Спомини стр. 78.

між старшими і молодшими росло почуття солідарности, карности і національної свідомости.

Одначе студенти, як звичайно, довго на місци не засиджувалися. Покінчивши студії, порозходилися вони по світі. Наталь Вахнянин зложив іспит в марті 1868 р. і виїхав до Львова на посаду ґімназийного заступника учителя. З його виїздом бракло чоловіка, що, як рідко хто иньший, умів єднати Славян, чи то в товаристві, чи в хорі. Місце голови »Січи« заняв Юліян Целевич, але й він при кінци 1868 р. покинув Відень і новим головою став Михайло Подолинський.[1]) Розбрилися по світі ще й иньші »Січовики«, так що в марті 1869 р. числила »Січ« всего на всего ш і с т ь о х членів.

Але й ті уміли, бодай на зверх, утримати престіж товариства. В »Правді« за рік 1869 ч. 9. стр. 84. читаємо, що »Товариство »Січ« у Відни празнувало, хоч тихенько, осьмі роковини смерти Тараса декляматорсько-музикальним вечером. На вечері були лиш самі свої. Голова товариства п. Мих. Подолинський, а відтак п. Бучинський говорили довгі і щирі речі. Деклямовано деякі поезії Шевченка, дві псальми Павла Ратая і поезію Дучка: »Старий Глива«. Вечір відбувся святочно, як пристало на такий празник і лишив по собі в душі кождого поважну згадку«.

Зберігся лист Мелитона Бучинського до Вол. Навроцького з дня 19. III. 1869 р., котрий, як не можна краще, ілюструє нам життя Січовиків і Тарасові роковини. В нім читаємо:

»Наша »Січа« загадала незабавком, виписавши величественне посланіе до „Просвіти«, у »Просвіту« en masse (6!) угрянути, а що найважнійше, наступить тое товариство уже з неділі, »ejge, ejge inclyta Ruthenorum natio!!! Доселі без кута, без хати, ще й клопотами своїми й не своїми закинені, о приступі думати не могли і аж нині, нашої заслуги свідомі, ступаємо перед Вас і будимо зі сну Вас і прибираєм в чуже пірє, бичуєм діяльність »Просвіти« дотеперішню. Ото: до місяця вийде у Відни молитвослов, що його коректуру нам (Пулюєви) у руки вхопити удалось, на народній мові (етим. і кир.). Коли Пулюй уложиться з »Просвітою«, підойметься вона розширеня і розпродажи, щоб накладцеви наклад вернувся, знач. книжка буде за пів дурно, отже й розхід певний і »Просвіті« заслуга. 2) Кромі того зладимо передрук найважнішчих і найзрозумільших молитов для дітей з б у к в а р ц е м, складкою власною кошта покривши. По вкладці дістане кождий і еквівалентне число примірників до розширеня«.

Зілюструвавши, над чим продумували »Січовики«, Бучинський писав:

»Не знаємо, як випав Шевченків вечір у Львові; в нас сталося так, як випророкували телеґрамом, доносячи Вам тоту дуже займаючу і несподівану новину, що »н а с м а л о«. Запрошених офіціяльними зазивами виділу явилося 16 душ і двох спіритуальних целебсів Січовиків, Бачинський і Пелеш. 1) Голова повитав збір гарною, уміетнов річев читанов: I. Krügel. 2) Деклямація I. Вахнянина: Памяти Великих-Верниволі: II. Krügel. 3) Ще не вмерла Coro ad libitum: Rosbraten mit Zwifl, III. Krügel, pausa. 4) Писар відчитує уривок »Старий Глива«, гарний твір з України присланий: IV. Krügel. 5) »Ой по горі по високій: V. Krügel і VI., бо з оцінки наших хоральних результатів стало і невидющому ясно, що не перцем, але чистою перцюгов поперчено ростбратени, як наслідок великої уваги на продуковані твори. Сего наслідком смага збільшилася, сеїж наслідком ізвиняєса справоздатель, що дальші числа кріґлів втратив. Наслідком втраченя датів наступили »Чумак« ба й »ходи, зятю, за лісок«, співані »coro« по льоґічній конклюзії: де нема ні одного співака, там співаками усі. 6) Писар відчитує на конець прислану »річ на 8. роковини Тарасової смерти«, здецимувавши наперед многі уступи. Річ, як всяка инна політична наша: Ляхи масакровані, Москалі dtto, Єзуіти weidlich durchgebläut, коли враз зривається спіритуальний Пелеш тай в двері: man sollte doch mehr Rücksicht nehmen!« Се видиш »погане єзуіцтво Польщі і Москви«, ті слова в бесіді так Січовика ужалили! Зрештою читаючий читав мову далій і вна, хоть яка червона, сподобалася навіть нашим старшим... От тобі образ того вечеру; помножи соткою число зібраних людий і випитих кріґлів, а будеш мати віденську »slovansku schouzu«.

Цілий сей опис Шевченкового свята ледви чи здивує громадян. У Відни, ще до війни, поминано Шевченка концертами по ресторанах. Гості засідали при столах, споживали вечеру, пили кріґлями пиво а на естраді виголошувано промови і деклямації, співано хорові та сольові пісні. В такий сам спосіб святкували иньші Славяни свої народні свята.

II.

Таки рівночасно, бо дня 26. II. (10. III.) відсвяткували галицькі Українці Тарасове свято у Львові. На чолі »Народного Дому«, що був вже тоді у русофільських руках, стояв крил. Кульчицький. Він відказався дати салю на концерт Тараса і Українці зневолені були наймити салю у польській »Стрільниці«. Перед концертом відправлено заупокійне богослуженя в православній церкві, а вечером у виповненій по береги салі »Стрільниці« відбувся концерт. Музичною частию займався Анатоль Вахнянин, який вивів чотири хори, один укладу Ферхґота-Товачовського, другий о. Мих. Вербицького і дві пісні Лисенка. Ан. Вахнянин відспівав сольову пісню »Колись було налітали орди Україну«, Корнило Устиянович виголосив поезію свого батька, Криницький »Невольника« Шевченка, Амвр. Дольницький »Драгоманку« Морозенка, а на закінчення промовив Вол. Барвінський. Відчитано також десять телеґрам з Га-

[1]) Гляди спис голов „Січи“ 1868—1908 в альманаху „С і ч“ стр. 534—5.

личини. Буковини і Відня. Остання звучала: »І ми поминаємо сьогодня безсмертного нашого Кобзаря, та тихше, бо нас мало. Поминаймо та вставаймо! Січ«.

З опису концерту, поміщеного у »Правді«[1]) видно, що концерт випав гарно та викликав значний підем духа. Те саме потверджує лист Володимира Навроцького до Мелитона Бучинського. пис. дня 28. III. 1869 р., який подає нам вязку інтересних вісток звязаних з концертом, яких у звіті »Правди« ми на дармо шукали би.

»Дивно Тобі, писав Навроцький, що я на листовім папері пишу? Тільки nil admirari! Ти зараз не таке довідаешся. Вчера післалисьмо адрес благодарственний Федьковичеви за вірші, що написав на память Шевченкови, а що той адрес писався на листовім папері, а той папір купувався на рахунок виділу вечірно-деклямаційного, а касієром того виділу і віцеголовою був я, отже нічого дивного, що на злишнім листку я свій лист пишу, — а користь, найбільше по Твоїй стороні, най Тобі ся здає, що це такі адрес. Отже знаеш, що я був касієром того виділу, — але ще не знаеш (для того я Тобі тепер кажу), що вечір цілий уладжував ніхто инчий, тілько також я — паризькі ґазети о тім ще не писали? дуже мені їх жаль. А сталося воно так: головою виділу, вибраного до урядженя веч. декл., був Ганкевич; тільки ж колисьмо го вибирали, то єго ще зі свят не було ві Львові, а коли приїхав, тиждень перед вечером, показалося, що він обіцявся на сам той день на весіле до Кобриновича, 7. миль за Львовом; не було що робити — поїхав, а мені здав свою власть. Подумай собі: я — а вечір декляматорський! значить, я мусів сам не тільки урядити салю, лад зробити з деклямаціями і декляматорами, занятися службою Божою, але і позапрошувати гостей: бо як звичайно, так і тепер виділ опустив свою голову цілком, а і до запрошуваня гостей не піднялося було лиш нас 4., з котрих один потім поїхав на весіле. Отже видиш, вечір про все теє випав — чудесно, блистательно, пирамідально! За те, що нам Кульчицький відмовив салі (про те гляди »Правду«, де Вахнянин виписав багато непотрібного), знаеш; моглисьмося одже бояти справедливо, що гостей не буде, раз що на Стрільницю далеко, а друге, що то само вже кидало на нас погане українофільське світло, що вечір не в Нар. Домі. Та не так ся стало: саля була набита, так що тільки баби сиділи, а бабів налічилисьмо 139! Хори були прекрасні, кожду пісонку мусіли повторяти, — але байка: хор складався з самих Українців, — ні одного кацапа; а то багато значить. Не знаю, чи Ти знаеш за ту приключку, що вони мали с кацапами на вечір декл., даваний в зимі для Куземського? Наші співаки день перед тим освідчили в хорі, що виступлять з него, коли вечір не буде цілком таким, як вони задекретують, — і в річи таким го такой зробили, бо деклямовали тілько самі укр. кусні, як посланіе Шевченка etc. і співали пісні, з котрих одна виразно каже: »сини мої ідуть Москалеви служити«, чи так якось: — одже від того часу співаки кацапи чекали приключки, щоби ся пімстити і на вечері Шевченковім задумали в сам той день відступити від хору, та здивувалися не помалу, коли до самого 10. марця ніхто їм і не споминав за вечір: і коли в вечір учули спів без найменчого їх уділу, від того часу носи поспускали, просять-ся в товариство. А і старші отворили очи і губи широко і зачинаються лисити до нас. Павликів перепросив за »Просвіту«, Дідицький негодував на Кульчицького а в додатку виписав нам в новинках панеґірик.[1]) Про вірші Вахнянин забув написати в »Правді«, або боявся. Вечір той визвав формально цілу літературу. Шашкевич прислав вірш, Данило Коваль-вірш (хто се догадаешся, тілько най се буде тайною), а Федькович аж два вірші, один кращий, як другий, на вибір, оба в коперті, без жадного письма. Мав сей Федьковича вірш (друкований) деклямувати Дольницький, але поліція заказала помимо моїх прозьб і інстанцій (мимохід сказавши, я прийшов через те zu einer traurigen Berühmtheit меже шпіцлями. Колим прийшов до поліції, то всі мене називали по імени і прізвиску, а резолюцію на мою прозьбу такий шпіцель цивільний приніс ми під церков православну). Отже замість того деклямувати мусів Дольницький Драгоманку, що вивчив її та на самім вечері за кулісами а вірш заказаний в павзах роздавали всім за порядком по лавках. Телеґрами сипалися як град, — все в своїм часі, бесіду прощальну вчистив малий Барвінський — надсподівано добре і сміло. — Чи думаеш, що то всьо вже? — »Ні, то лиш начало«. З тих переділок, знаеш на Стрільници. зробилисьмо куліси, позаслонювавши фіранками, звідтам виходили співаки, декляматори і там уся сметанка вкраїнської партії, як Наум Шрам, Вахнянин, Партицький, вся громада etc. уживала вчáсу: я же, яко газда, перемінно всюди; але до чого я властиво простую: на долині, знаеш, есть реставрація; отже кельнер з неї знакомий мені (і Тобі), яко давний кельнер від Юзя, приходить ще перед початком і просить мене, щобим му позволив одного побічного покою (а ріже по руськи), а він урядить буфет. Дав я му найвисше позволене і в хвилі став порядний буфет в тихім побічнім покою: правдива вигода здушеним гостям. Отже по вéчері, значить, коли чужі гості розійшлися і лишилася лише Громада, вступили ми в салю, замкнули двері і заімпровізували другий громадський вечір: Дольницький задеклямував нам красно Поменник Федьковича,

[1]) Правда, 1869, ч. 9, стр. 83–4.

[1]) Слово 1869, ч. 18. Тут написав Дідицький, що в середу, в річницю смерти „безсмертнаго пѣвца Украины Тараса Шевченка“ відбулося в православній церкві помінальне богослуженя при участи численного збору вірних, а головно молодежи, котра, як попередними роками, так і тепер уладженням поминків „съ примѣрнымъ ревнованіемъ“ занялася. Того самого дня відбувся на Стрільниці концерт „при великомъ стеченіи публики“, головно молодежи. „Всѣ анонсы и запрошенія на оба сіи торжества печатаны были Кулишевкою; зъ той причины старшая Русь мало приняла въ ныхъ участія“,

Вахнянин заспівав і заграв на фортепяні, здіймилисьмо Шевченка і поділилисьмося вінцем лавровим; потім наступило (Січи ми ся будити не дало) пиво (на кошт Сушкевича) і повелись буйні речі Наума Шрама, Вахнянина etc. яко тоасти за здорове Куліша, Костомарова і всіх живих і мертвих і ненароджених, досить щосьмо до вечера офіційльного додали ще годину другого свого. — Шож Тобі ще маю додати? Хиба те, що до покритя видатків сего вечера по 2-разовій складці лишимося 20 р. дефіциту«.

Оба інтересні виїмки з листів виняв я з теки Остапа Терлецького, перехованої в бібліотеці Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові. Переписував їх Остап, котрий задумував писати історію студентських громад 60-тих років, почату в його студії про »Галицько-руське письменство 1848—1865 рр.« стр. 124—146.

Наміреної праці не докінчив, бо смерть його заскочила. Коли згадаємо, що Шевченкові концерти у Відни і в Галичині мали велике значіння у нашім національнім розвитку, то тим більше треба шанувати орґанізаційну працю молодих громадян, що училися її по студентських громадах в Перемишли (Вахнянин і Подолинський), в Станиславові (Бучинський, Навроцький, Целевич), Тернополи (Вол. Барвінський), та віддавали її на услуги українській ідеї.

„НАЗАР СТОДОЛЯ“ НА ГАЛИЦЬКІЙ СЦЕНІ.

(1864—1920).

Подав СТ. ЧАРНЕЦЬКИЙ.

Кинений Шевченком у кільканайцятьох днях (24/X—9/XI 1844) нарис драми »Назар Стодоля« був виведений у перве на сцені в Галичині дня 5-го мая 1864 р. Була це десята вистава новозаснованого театру тов. »Руська Бесіда« у Львові. Саля Народного Дому була битьком виповнена, бо в той час з'їхалося до Львова дуже численно духовенство з цілого краю на інсталяцію нового митрополита Спиридіона Литвиновича.

»Назар Стодоля« викликав загальне одушевленне. Без сумніву склалися на це: піетизм для самого імени Шевченка, добре виконанне твору, нові, стильові костюми і гарні декорації. Виставу приготовлено дуже старанно, вкладаючи в неї чимало режісерського труду і щирого старання всіх членів дружини. Сотника Кичатого грав Юрчакевич і, по словам рецензента »Слова« [1]), був »на своїм місці«, Бачинський відтворив креацію Назаря »з великим почуваннєм«, Бучацький як Гнат Карий »з повним зрозуміннєм являвся в кождій яві та збирав гучні оплески«. Повною принади й ніжности Галею була Бачинська, а Марія Контецька (молодша), дебютуючи як Стеха, »відкрила свое велике дарованне до сценічного представлення характерів з роду коміки повабної«. Першого свата грав Сероічковський, хазяйку на вечерницях Анна Контецька. Поменчі ролі грали дилетанти-академіки.

Загалом вистава Шевченкової драми стрінулася з повним признанием, а то й із захопленнем глядачів. Після всіх дій викликали акторів кількакратно. До повноти ефекту причинилися у великій мірі зовнішні умови. Просто за очі брали нові стильові строї, як пишний контушовий стрій сотника, козацькі: Назаря й Гната та шовкові убори Галі. — В I дії комната сотника була гарно прибрана, заставлена столом з позолоченими збанками та чашами. Розкішні були прибори для сватів і гостей. В III дії декорація — мальована декоратором скарбківського театру Польманом, а яка представляла український краєвид зимовою порою — так захопила глядачів, що вже на початку дії викликали Польмана на сцену. Дохід з вистави виносив 394 р.

Дня 12 мая повторено »Назаря« з цею відміною в обсаді, що на місце недужого Сероічковського I-ого свата грав Нижанковський.

Критика після першої вистави висказалася про Шевченковий твір з признанием і захопленнем. Рецензент »Слова«, подавши зміст драми, каже, що Шевченко змалював живу картину українського козацького світа, а саме висших станів з XVI в. Рецензент бачив, що вже »в самій основі драми Шевченко виявив свою силу наглядним образом«, що »завязка, хід подій і розвязка драми задумані знаменито«, та жаль лише, що Тарасови »довелось дві дії викінчити, а третя дія застигла під ослабленою рукою і остала неначе неповно обробленим начерком«.

Та вже в слідуючому числі »Слово« переводить коректу оцінки свойого звітника. Говорить про розбіжність осуду і »розличні толки« з приводу вистави »Назаря«. Одні — сказано там— з самої пошани для автора поеми »Гайдамаки« величають драму беззастережно, другі »не дуже прихильні всему, що українське, невдоволені нею так в цілости як і в подробицях«. Та більшість придержується середини і хвалить в драмі те, що справді гідне похвали, а осуджує дещо з тих частин, що не є викінчені. Та всеж таки такі яви, як сватанне в I дії, ява Назаря з Гнатом в II дії, любовна сцена Назаря й Галі в III дії, далі виведені лиця: сотник, Гнат, Стеха, хозяйка — свідчать наглядно, що в Шевченкови дрімав талант драматурґа, шкода лиш, що »передчасна смерть (»Назар« писаний на 17 літ перед смертю Тараса!) не дозволила йому твору викінчити, отже він і не у всему винуватий«.[1])

З того часу »Назаря« ставив театр часто на провінції, а у Львові що йно в р. 1875 за дирекції Т. Романович. Особливо в цьомуж році, в часі пробування Кропивницького, являвся »На-

[1]) Слово 1864 ч. 33

[1]) Слово 1864 ч. 34.

зар Стодоля« часто на сцені. Згадують про це Е. Олесницький і А. Барвінський у своїх споминах з Тернополя. Перший виступ Кропивницького в Тернополі був у Шевченковім »Назарі Стодолі«, де він грав Хому Кичатого, та вже слідуючого дня повторено »Назаря« з Кропивницьким в титуловій ролі, а Кичатим був Гриневецький. За-для Кропивницького давано тоді »Назаря« кілька разів.[1]) З Тернополя від'їхав театр у Борщів, опісля відвідав Улашківці, Снятин і Кіцмань. Там всюди йшов »Назар« з Кропивницьким.

В р. 1881 Бачинський (в-третє) за своєї дирекції обновлює »Назаря Стодолю«. З того часу вже лише заблукується він на сцену чи то в днях Шевченкових роковин, чи для попису довше або коротше гостюючих у нас придніпрянських акторів (Касиненко, Садовський, Шевченко). — З галицьких акторів був гарним Назарем Лесь Курбас. Ще в р. 1920 виставлено Шевченкову драму з належним пієтизмом, добре приготовлену й пишно обставлену. Була це заслуга Миколи Скрипки, що поклав чимало безголосних жертв на престолі українського театрального мистецтва.

* * *

Чи був Шевченко драматурґом?

На основі »Назаря Стодолі« російський театральний критик[1]) уважає його чудовим лібретистом.

На мою думку, хоч вульканічний характер Шевченкової творчости не дав йому змоги обявити свого таланту в драматичній формі — всеж таки елементи драматурґа видні у нього: в »Назарі Стодолі« і в »Невольнику« і в „Титарі« і »Наймичці« і »Катерині« і »Гайдамаках«.

Не дивно отже що імени Шевченка і його сюжетів чіпалися Чмирев, Панкратов, В. Базаров Губанов, Свенціцький, Тобілевич, Кропивницький, Черкасенко й инші.

Ні один з них »не здав іспиту«.

Шевченко жде драматичної інсценізації і фільмового сценарія.

BIBLIOGRAPHIA ŠEVČENKIANA.

ДО ІСТОРІЇ КРИТИЧНОГО ВИДАННЯ „КОБЗАРЯ“ Т. ШЕВЧЕНКА.

(БІБЛІОҐРАФІЧНА ЗАМІТКА).

Подав ПАВЛО БОГАЦЬКИЙ.

Останні часи визначаються збільшеним інтересом української науки до питань з обсягу Шевченкознавства. Провадиться конкретна наукова робота над дорогоцінною поетичною спадщиною поета, над його біоґрафією, над виясненням впливів на Шевченка і самого Шевченка, над характеристикою його епохи і т. д. Але, на жаль, праця та провадиться без жадного пляну, неорґанізовано і, можна сказати, по — аматорськи. Досі українське громадянство, і особливо люде науки, не спромоглися заснувати спеціяльної інституції чи, принаймні, хоча б науковий періодичний орґан, яка чи який би координували ту приватну роботу, керували нею, а головне, випрацювали би певний плян її. Спроби, які по нинішній день були, не вивели цього питання на ясний шлях. Нарешті їм бракує авторітетности і... пляну.

В низці тих випадкових праць що-найменше знаходимо уваги присвяченої такому основному й необхідному для наукових студій питанню, як науково-критичне видання творів Т. Г. Шевченка і особливо його »Кобзаря«. Тимчасом без науково-критичного видання »Кобзаря« неможлива жадна наукова праця над ним. А знову таке видання неможливе без ясно й детально накреслених наукових засад, які необхідно треба додержати, щоби нарешті мати нам »Кобзаря« таки самого Тараса Шевченка, а не того чи иншого видавця чи редактора його.

Що правда, питання це поставив не сьогодняшній день, але йому належить ота настирлівість і конечність, той маштаб та засоби до його розвязання, які, безперечно, і не снилися ще вчорашньому дневі. Тимчасом робота минулого часу, ота історія цього питання, повинна бути також предметом наукових студій, предметом досліду, щоби тим легче й правдивіше можна було поставити і розвязати проблему науково-критичного видання »Кобзаря« — сьогодня.

Завдавши собі мету — начеркнути оту історію науково-критичного видання »Кобзаря« Т. Шевченка, що в наших еміґрантських умовах не є легким до виконання, ми зібрали не вичерпуюче-повну, але можливо повну бібліоґрафію питання і бажаємо оце поділитись наслідком нашої роботи, щоби полегшити працю кожному, хто б зацікавився тим питанням, та увільнити його від цієї чорної, підготовчої, але необхідної роботи.

За час з 1867 року, коли одночасно і на Великій Україні і в Галичині були перші спроби кодифікації поетичної продукції нашого великого поета, і по нинішній день, це б то за довгих 58 років, написано на цю тему не так то й багато — всього якась сотня номерів, що так чи інак торкається нашого питання. За браком місця ми не зможемо тут подати того всього матеріялу, а натомісць подамо в хронольоґичному порядкові лише праці тих авторів, які можуть утворити перед дослідником образ певної еволюції питання про науково-критичне видання »Кобзаря« Т. Шевченка в український літературі. Починаємо з 1867 року.

---

[1]) Шляхи р. 1917 стор. 641.

[1]) Театръ и Искусство р. 1911.

1. [Костомарів, Микола]. »Кобзарь« Тараса Шевченка коштомъ Д. Е. Кожанчикова. Спб. 1867. Передмова до »Кобзаря« ст. V і VI.

2. [Рожанський, Гнат]. »Поезиї Тараса Шевченка«. Львів. 1867, т. II. Одъ Видавництва. Надруковано, як післяслово, в кінці II тому на стор. 341—345.

3. [Русов, Олександер]. Т. Г. Шевченко. Кобзарь. У Празі. Nákladem knihkupectvi dra Grégra a Ferd. Dottla. 1876. Од видавництва. Ред. Том. I, ст. III—V.

4. Драгоманов, Михайло. Шевченко, українофіли і соціялізм. »Громада«. 1879. Женева. № 4. Стор. 101—230.

5. Чалий, М. К. Жизнь и произведенія Тараса Шевченка. (Сводъ матеріаловъ для его біографіи). Съ портретомъ. Кіевъ. 1882. Ст. 35—38.

6. Драгоманов, Михайло. Поезіїі Т. Гр. Шевченка заборонені в Россіїі. Женева. Українська печатня. 1890. Переднье слово. Українська друкарня в Женеві. Ст. V—VII.

7. Франко, Іван. В справі нового видання Шевченка. »Народ«. 1891, ст. 160.

8. Науменко, Володимир. Къ вопросу о научномъ изданіи »Кобзаря« Т. Г. Шевченка. »Кіевская Старина«, Кіевъ, т. XXXVI. 1892, ст. 314—319.

9. Лукич, Василь. Наукове вдане поезий Т. Шевченка. »Зоря«. Львів, 1892, ч. 5, стр. 99—100.

10. Огоновський, Омелян. »Кобзарь« Тараса Шевченка. Частина перша. Видане Товариства імени Шевченка. У Львові, 1893. Кілька слів від редакції »Кобзаря«. Ст. CXIV—CXVI.

11. Драгоманов, Михайло. »Т. Шевченко в чужій хаті его імени«. »Народ«. Львів. 1893. ч. 10, ст. 86—88: ч. 11, ст. 95—98; ч. 15, ст. 137—140.

12. Конисський, Олександер. Проба уладнтування хронольоґії до творів Тараса Шевченка. »З. Н. Т-ва ім. Шевченка«. Львів. 1895, т. VIII. Стор. 1—20, частина перша; т. XVII р. 1897. стр. 1—22. — частин друга.а

13. Єфремов, Сергій. Де-що з приводу нового видання »Кобзаря«. „Літературно-Науковий Вістник«. Львів. 1899, кн. VIII, ст. 82, а також: »Шевченко«, збірка. Розділ — »Недбале видання« В-во »Вік«. Київ. 1914, стр. 263.

14. Романчук, Юліян. Деякі причинки до поправнійшого видання поезий Тараса Шевченка. [Замітки до »Кобзаря« Тараса Шевченка, зредаґованого д-ром Омеляном Огоновським і виданого Т-вом ім. Шевченка у Львові. 1893] »Зап. Н. Т. ім. Шевченка. Львів. 1900, т. XXXIV, стр. 1—32.

15. Кр-ський [Крупський], Микола. Замітки до поправнійшого видання поезий Тараса Шевченка. »З. Н. Т-ва ім. Ш-ка«. Л. 1903, т. LV, стр. 1—28.

16. Романчук, Юліян. Уваги до »Заміток« д. Кр-ського. »З. Н. Т-ва ім. Шевченка«. Л. 1903. Т. LV, стр. 29—34.

17. Мировець, В. [Дурдуковський, Василь]. Чому нам так сумно згадувати про Шевченка. »Нова Громада«. К. 1906. № 2, ст. 63—77.

18. Доманицький, Василь. Критичний розслід над текстом »Кобзаря« Шевченка. »Кіевская Старина«. К. 1906. №№ 9, 10, 11—12. Окремою відбиткою — »Критичний розслід над текстом »Кобзаря«. Друковалося в журналі »Кіевская Старина«. У Київі, 1907 р. ст. IV + 365.

19. Драгоманов, Михайло. Листи до Ів. Франка і инших. 1881—1895. Видав Іван Франко. Накладом Укр.-Руської Видав. Спілки. Л. Т. I 1906, ст. 208 і т. II, 1908, ст. 59—67, 175—178, 180.

20. Доманицький, Василь. Од Редактора. Грудень. Року 1906. Т. Шевченко. Кобзарь. Видания »Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществованія нуждающимся уроженцамъ Южной Россіи, учащимся въ учебныхъ заведеніяхъ С.-Петербурга« та »Благотворительнаго Общества изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ«. Спб. 1907, ст. V—IX і 1908, ст. V—IX — Передмова до другого видання.

21. Русов, О[лександер]. Спомини про пражське видання »Кобзаря«. »Україна«. К. 1907, февраль. Ст. 125—126.

22. Грушевський, Михайло. Рецензія на видання В. Доманицького — »Кобзарь« Т. Шевченка. Спб. 1906. »Літ.-Наук. Вістник«. К. 1907, т. XXXVII, ст. 368.

23. Франко, Іван. Рецензія на: Доманицький В. — »Критичний розслід над текстом »Кобзаря«. »З. Н. Т-ва ім. Ш-ка«. Л. 1907, т. LXXIX. 5. стр. 228—230.

24. Любов, Ів[ан]. Автографи Шевченка в Московському Румянцевському музеї. »Україна«. К. 1907. № 2-февраль. Стор. 137—146.

25. Забіла, Я. П. Автоґрафи і нові твори Т. Г. Шевченка, знайдені в архиві Департамента поліції. »Україна«. К. 1907, кн. VII—VIII, ст. 1—19.

26. Житецький, И. Т. Г. Шевченко въ новѣйшихъ изданіяхъ его твореній. »Вѣстникъ Европы«. Спб. 1907. № 8.

27. Франко, Іван. Передмова. Твори Тараса Шевченка. Кобзарь. Том I. Львів, 1908, ст. V—X.

28. Романчук, Юліян. Три нові видання Шевченка. »Діло«. Львів, 1908, ч. 5.

29. Стороженко, Мик[ола]. Дві записни книжкы Шевченка. Украинський литературний альманах »Нова Рада«, під редакцією М. П. Старицького, О. П. Косач, Л. М. Старицької, І. М. Стешенка. Київ, 1908, ст. 31—35.

30. Барвінський, Ол[ександер]. Перше видане Шевченкових творів у Галичині. »Руслан«. Львів, 1911, ч. 59, ст. 1—2, а також: »Спомини з мого життя«. (Образки з громадського і письменського розвитку Русинів). Галицька накладня Я. Оренштайна в Коломиї. Львів. 1912 і 1913. »Загальна Бібліотека«. №№ 87—91 і № 115—120, чч. I і II. ст. 336 і 406.

31. Романчук, Юліян. Критичні замітки до тексту поезій Шевченка. »З. Н. Т-ва ім. Ш-ка«. т. CXI, 1912 р., кн. V, 84—116 і т. CXII, 1912 р., кн. VI. ст. 90—119.

32. Романчук, Юліян. Передмова. Поезії Тараса Шевченка. Видане товариства »Просьвіта«. У Львові, 1902, ст. 34: Передмова до другого видання (»Твори Т. Шевченка«). У Львові, 1907; Передмова до третього видання (Твори Т. Шевченка. Т. І. ст. 7—8, Львів, 1912 р.).

33. О. К. [Возняк, Михайло]. Кілька слів про повні видання поезий Т. Шевченка. »Неділя«. Львів, 1912, ч. 12, ст. 5—6.

34. Зайцев, Павло. Предисловіе. »Кобзарь« Т. Г. Шевченко. С-Петербургъ. Русское книжное товарищество »Дѣятель«. 1914 г. №№ 381—383 Издат. »Общественной Библіотеки«. Ст. III—V.

35. Тисяченко, Гр[ицько]. Історія Великої книги. »Книгарь«. Київ, 1918, № 6 — лютий. Ст. 300—308.

36. Ленкий, Богдан. Повне виданнія творів Тараса Шевченка. Київ-Ляйпціг, 1918. »Українська Накладня«. Т. III. Варіянти й Доповнення. Стор. 285—288.

37. Зайцев, Павло. Рецензія: Т. Шевченко. Кобзарь. В редакції В. Доманицького. Видавниче Т-во »Криниця«. »Книгарь«. Київ, 1918, ч. 8 — квітень. Ст. 470—472.

38. Зайцев, П. Два »Кобзарі«. »Книгарь«. Київ, 1912 р. № 19—березіль, ст. 1161—1168.

39. Єфремов, Сергій. Шевченко на літературних позвах. До історії виданнів »Кобзаря«. »Наше Минуле«. Київ, 1919, ч. 1—2, ст. 34—56.

40. Сімович, Василь. Тарас Шевченко. Кобзарь. Народне видання з поясненнями і приміткамі Дра Василя Сімовича. 1921. Катеринослав-Кам'янець-Ляйпціг. Ст. V—VIII.

41. Айзеншток, І[еремія]. Habent sua fata.. »Голос Друку«. X. 1921 (на окл. 1922), кн. 1, ст. 50—59.

42. Айзеншток, Іеремія. До тексту Шевченкових творів. »Шляхи Мистецтва«. X. 1922, ч. 2 [4], ст. 47—54 і окремо: »Шевченкознавство — сучасна проблема«. X. 1922.

43. Дорошенко, Володимир. Новійша література Шевченкознавства. »Громадський Вістник«. Львів, 1923 р. II—III, ч. 55, ст. 6—7.

44. Филипович. П[авло]. До студіювання Шевченка. »Нова Громада«. Київ, 1924. № 20—21, ст. 4—5.

45. Машкин, Анатоль, проф. Шевченкознавство, як наука. X. 1924.

Основні принціпи науково-критичного видання поетичних творів ще не усталені наукою. Але едиційна практика останніх десятиліть досить широко і детально їх окреслила. В чужих літературах з'являються не лише досконало видані науково-критичні видання творів письменників, але й теоретичні розвідки на ці теми. В тім напрямку йде і наша українська і практика і теорія. Редакція »Кобзаря« 1867 року, видання Д. Е. Кожанчикова, у своїй передмові пише:... »друкується тепер усе, що можна було знайти і надруковати; а що тепер не перейшло через редакцію до друку, мусить зоставатись до иншого часу. Деякі стихи може не до ладу: се тим, що покійник де-чого не покінчив, де-чого не налагодив, а де-чого, може, і овсі не хотів друковати, але, добувши писані власною рукою його твори... нам, шануючи Тарасове імя і память, хотілось, щоб кожна йота з його писання, наскільки буде можна, стала відомою без жадної одміни; бо хто ж одважиться Шевченка одміняти?«... Ці прості слова дружби і пошани вже носять в собі і намічають перші і основні принціпи науково-критичного видання його творів, а саме: повність і канонічність тексту. Але мусіло пройти 58 років, твори Шевченка перевидавалися десятки разів і лише сьогодня наша наука стала »Шевченкознавством, як наукою« і тільки тепер ставить собі завданням віднайти канон тексту творів свого найбільшого поета...

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО ЗА ОСТАННЄ ДЕСЯТИЛІТТЯ.

[1914—1924].

(КОРОТКИЙ ІНФОРМАТИВНИЙ ОГЛЯД).

Подав В. ДОРОШЕНКО.

Завдання отсеї статті — дати побіжний перегляд щоважніших студій над Шевченком, які появилися за останні десять літ. Вичисляти докладно все, що за цей час понаписувано про нашого кобзаря, не входить у мій плян. Це тільки збільшилоб розміри огляду без усякої користи для читача, що цікавиться лише науковою літературою, а не тим переливанням із пустого в порожнє, яке практикується в нашій пресі що року підчас Шевченкових роковин. Не кажу вже, що повний реєстр усіх Ševčenkiana від р. 1914-го й цілком неможливий в теперішніх умовах галицько-українського політичного життя.

Отже обмежуся головно студіями над Шевченком — його творами та його життям, притягаючи сюди загально-літературні, принагідні статті лише постільки, поскільки думки висловлені в них кидають справжнє світло на творчість кобзаря або його біографію і коли не рішають питання, то бодай ставляють його.

Для улегшення читачеві перегляду тримаюся річевого, а не хронольоґічного порядку. Спочатку розгляну видання творів Шевченка, матеріяли до біографії, а далі статті й розвідки про нього.

I. Видання творів. В згаданому часі появилося багато збірних видань творів Шевченка. Передовсім в ювилейнім 1914-ім році (століття уродин поета) вийшло кілька видань »Кобзаря«, ще обчухраного царською цензурою, а невдовзі,

по великій революції, появилася ціла низка їх уже в повному вигляді. Та не всі вони цікаві для нас. Все це — дослівні передруки відомого видання покійного В. Доманицького. На нашу увагу заслугують лише пять видань: передовсім »Кобзарь« видання »Русскаго Книжнаго Товарищества Дѣятель« під ред. П. Зайцева (Спб. 1914, м. 8⁰, V + 162 ст.). Це з малими змінами передрук видання з 1860 р., але перевірений по автоґрафам. Видання це хоч не охоплює цілости поезій Ш-ка, але зладжене згідно з сучасними вимогами науки. По цім слід згадати »Повний Збірник творів« під ред. Дмитра Дорошенка, видання Л. Ротенберґа, Катеринослав, 1914, вел. 8⁰, XIII+701 ст. Тут заслугує на увагу вступна стаття редактора, яка подає життепис і характеристику творчости Ш-ка. Далі йдуть поезії, драми й повісти. Повісти подані в укр. перекладі. В основу видання поезій положено видання Доманицького й Франка. 2-й том видання Д. Дорошенка мав складатися з дневника й переписки, але через воєнні події цей том не появився.

З черги відмітимо »Кобзарь«, видання вид. »Рух« (Харків-Київ-Львів 1918, вел. 8⁰, LXXIX+502). Інтересне воно теж не текстом, який взято в Доманицького, а вступними статтями проф. Д. Багалія »Т. Г. Шевченко і кириломеодіевське брацтво« (ст. XXI—LIV) та М. Сумцова »Слобожанщина і Шевченко« (ст. LV—LXXIII). Так само не текстом, а лише редакторськими вступними замітками до творів та примітками інтересне популярне видання »Кобзаря« »Українського видавництва в Катеринославі«, випущене в 1921 р. в Липську під ред. дра В. Сімовича (Катеринослав-Камянець-Ляйпціґ, 1921, 8⁰, XXIX+431 ст.). Тут, як і в попередньому виданню, лише самі укр. поезії; текст за Доманицьким. Згадані вище вступи та пояснення у примітках дуже цінні для широкого читача, зроблені уважно і зі знанням річи. Тільки рідко коли трапляються помилки (напр. у поясненню »султан« на ст. 41 як назви собак, коли це китиця на шапках у військових).

Найцікавіше з усіх видань — безперечно пятитомове видання »Української Накладні« (Я. Оренштайна) під ред. Б. Лепкого »Повне видання творів Тараса Шевченка«, Київ-Ляйпціґ (1918—1919 рр.): тт. I—V, вел. 8⁰, 513+707+451+602+514 ст. Редактор старався дати все, що вийшло з під пера великого поета. Отже тут крім властивого »Кобзаря«, себто укр. поезій і »Назара Стодолі«, маємо його російські поеми, повісти, дневник і листування. І це велика заслуга редактора, бо досі ми не мали дійсно збірного видання Тарасових творів. Заслугою д. Лепкого є ще й те, що він не наслідує сліпо Доманицького, а старається піти далі покійного і дати можливо наукове видання тексту. Хиби видання д. Лепкого, на мій погляд, отсі: редактор не подає відразу, на чім опер свій текст, відмінний від инших видань, і треба заглядати аж до 3-го тому, де подані варіянти й доповнення, й самому досліджувати редакторську лябораторію, — це трохи незручно (цей вгляд у редакторську роботу д. Лепкого переконує, що й він не позбувся хибних навичок своїх попередників): далі, розклад матеріялу по томах не зовсім відповідний, слід би ділити прозоріше, лучити суцільніше; багато зайвого балясту (спомини й статті про Ш-ка), поданого без видимої потреби (питання: чому саме це, а не инше?) й даремне обтяжаючого видання; пояснення часто-густо надто популярні, часом плиткі; характер видання не витриманий: ні тобі популярне, ні наукове. В науковому виданню слід би було давати всі російські писання Ш-ка в орпґіналі, тимчасом повісти і дневник подані в перекладі, а в ориґіналі лише поеми, переписка і автобіоґрафія. Слід одначе зазначити, що переклад дуже совісний і вигідно відріжняється від инших досі виданих перекладів. Лише подекуди я би дещо поправив. Але поза тим видання вельми цінне, хоча й неповне: нема Шевченкової рецензії на гру Піунової з р. 1858-го (цю рецензію надрукував у своїм перекладі О. Конисьний в »Зорі« 1894 р.) і його оголошення про »Живописну Україну« з р. 1844-го. Крім того трапляються прогалини в дневнику й переписці, а також пропущені деякі листи цілком. З додатків, поза тепло написаною й рясно ілюстрованою вступною статтею редактора »Про життя і твори Тараса Шевченка« (т. I, ст. 1—240) слід відмітити »Матеріяли до процесів Шевченка« (ibid. ст. 243—276).

»Недруковані місця з журналу (щоденника) Т. Шевченка« (пропущені подекуди і в виданню Б. Лепкого; в »Основі« та в II т. »Творів« Шевченка вид. В. Яковенка, Спб. 1911, пропущені вони з огляду на царську цензуру, а в О. Огоновського дещо викинено з огляду на громадську!) вперше опублікував з автоґрафу П. Зайцев у ч. 1—2 „Нашого Минулого« 1919 р. (ст. 3—16). Недавно виїмки з »Щоденника« вийшли під ред. з примітками й вступною статтею М. Плевака: Т. Шевченко, »Щоденник« (уривки), Харків-Київ, 1924 р. 16⁰, XXXII+88 ст. Систематичну христоматію афоризмів із творів Шевченка в моїм виборі, яка може стати в пригоді й науковому дослідникові, видав фонд »Учітеся“ під наг. »Шевченкова Криниця«. Думки про Бога, людей і Україну«, Львів, 1922, м. 8⁰, VIII+256 ст.

На цьому-ж місці слід зазначити й деякі знадібки до повного та поправного видання творів Шевченка. Це передовсім критично-методольоґічні уваги П. Зайцева: Два »Кобзарі« („Книгарь«, Київ, ч. 19, березіль 1919 р., ст. 1161—1168) з нагоди видань Кобзаря — »Руху« й Лепкого, далі широкі й цікаві замітки І. Айзенштока: »До тексту Шевченкових творів« (харк. »Шляхи Мистецтва« р. II, 1922, ч. 2 (4), ст. 47—54). Спинившися взагалі на справі наукового видання творів Ш-ка та скритикувавши редакційну роботу Доманицького, автор основно розглядає видання Лепкого. Слід ще пор. замітку І. Айзенштока про видання »Кобзаря« в харк. »Голосі Друку« (1921 р., кн. 1, ст. 50—59 статейки „Habent sua fata“). Над справою поправного видання творів Ш-ка спиняється й Мих. Новицький в своїй статті

»До тексту Шевченкового Кобзаря« (київ. »Україна« 1924, кн. 4, ст. 73—83). Автор подає деякі невідомі варіянти поезій Ш-ка, між ин. в цілости вірш »Заворожи мене, волхве« (до Щепкина, охрещуваний досі безпідставно »Пустка«) й поему »Кавказ«. Той самий автор в иншому місці друкує за автографом з архіву О. Корсуна поему »Мар'яна Черниця« (див. М. Новицький, Поема Т. Шевченка »Мар'яна Черниця« »Записки іст.-філол. відділу« Всеукр. Акад. Наук, кн. IV, Київ, 1924, ст. 19—35). Цей текст трохи ріжниться від копії Псьолівни, опублікованої в »Кобзарі« ред. Зайцева. Щоб покінчити з новими текстами Шевченкових поезій, згадаю ще про варіянт вірша »Марку Вовчку«, який опублікував П. Филипович у ч. 1—2 »Нашого Минулого« 1919 р. (ст. 32—33 »Нові рядки Шевченка«).

Вкінці згадаю ще дещо до історії видання »Кобзаря«. Так, д. С. Єфремов у статті »Шевченко на літературних позвах« (»Наше Минуле« 1919, ч. 1—2, ст. 34—56) розповів про судову справу видавців »Кобзаря« Лисенкова й Кожанчикова, а покійний П. Стебницький оповів про видання повного Кобзаря в Росії і пізнішу його долю (пор. »Повний »Кобзар« в Росії« »Літ. Наук. Вістник« 1914, кн. 2, ст. 277—281 і »Кобзар« під судом — в »Записках іст.-філол. відділу« Укр. Акад. Наук, кн. IV, ст. 36—48. Дивись ще статтю Вол. Данилова »К цензурной истории сочинений Т. Г. Шевченка« в кн. 2 журн. »Начала« (Петроград 1922), ст. 239—255. Про видання »Кобзаря« маємо ще й статтю Гр. Тисяченка в ч. 6 »Книгаря« (лютий 1918 р.), ст. 300—308, але на жаль автор деякі видання поминув.

II. Матеріяли до біографії та студій.

Зацікавлення великим письменником-артистом набирає у нас щораз більших розмірів. Крім спорадичних статтей і розвідок, присвячених йому, почали появлятися вже цілі збірники. Вже 50-літній ювилей смерти (1911 р.), а згодом ще більше 100-літній ювилей народин (1914 р.) спричинили появу таких збірок, які опісля появляються щораз частіше й заповідають, що настане нарешті і в нас час, коли, як і у всіх культурних націй, виходитиме спеціяльний орган присвячений вивченню Шевченка. З нагоди столітньої річниці уродин випустили наші наукові товариства у Львові й Київі, а також кращі наші орґани преси спеціяльні випуски своїх видавництв, присвячені виключно великому кобзареві. Так, Наук. Т-во ім. Шевченка випустило Шевченківський том своїх »Записок« (т. 119—120), який лише через воєнні події появився не в 1914, а в 1917 р. (вел. 8°, 365 ст.), Укр. Наукове Т-во в Київі теж видало окремий »Збірник памяти Тараса Шевченка« (Київ, 1915, вел. 8°, ст. 256+1 нен.), петербурзька укр. громада спромоглася на »Шевченківський Збірник«, що мав виходити й далі, але вийшов всього І-й том (Спб. 1914 р., вел. 8°, ст. 160) зі статтями головно проф. Ол. Грушевського та його дружини; редакції наших поважних журналів: »Літ. Наук. Вістника«, »Дзвону«, »Сяйва" та »Української Жизни« присвятили виключно Шевченкові чергову книжку (за лютий) своїх видавництв. Наш німецький орґан „Ukrainische Rundschau“ теж випустив тоді ч. 3—4 як „Sonderheft“ присвячений „T. Schewtschenko zur Jahrhundertfeier seiner Geburt“. Так само й инші журнали, а навіть газети відповідно пошанували цю річницю. З газет багато всякого рода Ševčenkiana містила особливо »Рада«, що видала й окремий ілюстрований додаток. У всіх цих виданнях поза звичайними літературно-публіцистичними статтями стрічаємо нераз і поважніші річи, які годі поминути.

І пізніше, підчас революції не перевівся на Україні звичай видавати спеціяльні збірники — популярні й наукові — присвячені Шевченкові. З усіх цих збірників для нас мають вагу з наукового боку два останні київські збірники: 1) Тарас Шевченко. За редакцією Е. Григорука і П. Филиповича (Державне Видавництво, К. 1921, 4°, 126 ст.) і 2) »Шевченківський Збірник« т. І. Під редакцією П. Филиповича, вид. »Сорабкопа«, себто »Союза рабочей кооперации« (К. 1924, 4°, 151 ст.).

Обидва ці збірники видані незвичайно гарно, на доброму папері, рясно ілюстровані й містять ряд дійсно поважних розвідок. »Сорабкоп« має видавати подібні збірники періодично, отже ми нарешті дістанемо постійний орган присвячений Шевченкознавству.

Низче нам доведеться нераз покликуватися на згадані вище збірники 1914—1924 рр. Переходжу по цім до систематичного огляду літератури Шевченкознавства й зачну спершу від сирових матеріялів.

1. Матеріяли до біографії Шевченка. Тут передовсім на першому місці треба поставити незвичайно важні матеріяли до історії кирило-методіївського брацтва, видобуті з б. архіву департамента поліції, куди їх передано з колишнього знаменитого 3-го відділу царської канцелярії. Це матеріяли урядового слідства в справі кирило-методіївців по викриттю брацтва в 1847 р. (донос і додаткові зізнання Петрова, зізнання братчиків на допитах). Очевидно до подібного роду матеріялів треба ставитися cum grano salis, але при повній недостачі инших доводиться користати і з отсих вимушених, покручених — свідомо і несвідомо — судових »кавалків«. У всякому разі, розуміється при умові обережного користання, ця урядова справа висвітлить нам не одно. Тому — як-ні-як — документи її мають першорядне значіння при студіях кирило-методіївського брацтва. Опублікував їх акад. М. Грушевський у київ. »Збірнику памяти Шевченка« 1915 р. (дивн ст. 101—256: »Матеріяли до історії Кирило-методіївського брацтва. Признання Кирило-методіївців«). Вагу й значіння оголошених матеріялів освітлює »передне слово« акад. М. Грушевського, ibid. ст. 101—106). Крім посереднього інтересу для біографа Шевченкового мають ці

признання й безпосередній, бо містять і його власні зізнання (ст. 163—167).

Поза цими матеріялами маємо ще низку инших, що відносяться до брацтва.

Акад. Д. Багалій опублікував у »Нашім Минулім« 1918 р., ч. 2 »Нові джерела про Кирило-методіївське брацтво« (ст. 171—179), а саме: »Доклад графа Уварова імп. Миколі І-му« про брацтво і »Мнѣніе« о Кирило-методіївцях гр. Орлова, подане ним імп. Миколаю І.« Ці документи використав акад. Багалій у згаданій вище своїй розвідці, доданій до »Кобзаря« вид. »Руху«. В кн. 1-й »України« 1914 р. надрукував М. Г[рушевський] »Записку« Василя Білозерського, теж із слідчих актів 3-го відділу, в якій той висвітлює світогляд братчиків (див. ст. 78—83 »З ідеольоґії Кирило-мефодіївців«). Далі слід відмітити другий, незвичайно важний документ до ідеольоґії братчиків — це знамениті »Книги битія українського народу«, зладжені М. Костомаровим. Довго текст їх був цілком незнаний, навіть точна назва була невідома (називано рукопис »Законом божим«). Вперше ширші витяги з »Книг« поробив В. Семевський в своїй студії про брацтво, уміщеній 1911 р. в »Русском Богатствѣ«, але цензура цю частину його праці сконфіскувала.[1]) Аж революція дала змогу П. Зайцеву опублікувати рукопис Костомарова в цілости в »Нашім Минулім« (1918 р. ч. 1, ст. 7—21). Тут же помістив д. Зайцев і свою студію про »Книги« (»Книги битія«, як документ і твір, ibid. ст. 22—35). Пізніше передрукував ці »Книги« з »Нашого Минулого« д. Мих. Возняк із власною передмовою (у вид. »Новітня бібліотека«, ч. 36, Львів, 1921, м. 8°, ст. 22+2 нен.).

П. Зайцев приписує »Книги« Костомарову. Натомість Мих. Марковський бачить в них великий вплив саме Шевченка (пор. його статтю »Шевченко в Кирило-Методіевському братстві« в IV-й кн. »Записок іст.-філол. відділу« Укр. Акад. Наук, ст. 49—57).

Докладний перегляд питань, звязаних з брацтвом (в тім і участи та значіння в брацтві Шевченка), дав недавно М. Возняк у своїй короткій, але суцільній історії брацтва (»Кирило-методіївське братство«, Львів, 1921 р. накладом фонду »Учітеся«, м. 8°, 238+2 нен. ст.). При кінці подав автор цілу літературу про брацтво, тому я й поминаю менше важні документи й статті про нього, відсилаючи читача до книжки Возняка. Принотую тут лише незазначену ним статтю проф. Ол. Грушевського »З плянів та думок Кирило-методіевського брацтва. Пляни видань«. »Літ. Наук. Вісти.«, 1918, кн. 7—8, ст. 89—95.

Переходжу тепер до матеріялів, що безпосередно торкаються Шевченка. В останнім часі опубліковано їх чимало. Так, П. Зайцев оголосив кілька цікавих знадібків ще в 1914 р. в 1-ім числі петербурзького »Русскаго Библіофила«: »Новое о Шевченкѣ« (ст. 3—27). Це все — матеріяли до історії останніх літ життя нашого кобзаря — 1858—1861 рр. (листи його до Лазаревських, справа арешту в 1859 р., то що).

Незвичайно важні знадібки до історії відносин Шевченка й кн. В. Репніної оголосив покійний російський учений і літерат М. Гершензон у 2-м томі альманаху »Русскіе Пропилеи. Матеріалы по исторіи русской мысли и литературы«, Москва 1916 р. під заг. »Т. Г. Шевченко и кн. В. Репнина« (ст. 179—263). Тут подана передовсім переписка княжни з її вчителем-вихованком Ш. Ейнаром, де вона сповідається перед останнім у своїх почуттях до Ш., її повість про себе, а також лист її до О. Кашіста й лист до неї самого поета з р. 1845. (Цей лист передруковано в ч. 1. »Наш. Минулого« 1918 р., ст. 156—158). В світлі цих матеріялів відносини між Репніною й Шевченком не полишають для нас уже ніяких сумнівів. Княжна кохалася в бувшім кріпаку без взаїмности. Далі, цілий ряд документів, звязаних із перебуванням Шевченка в Спб. Академії Мистецтв (прохання його, свідоцтва, etc.) з рр. 1839—1861 опублікував покійний Кость Широцький в 119—120 томі львівських »Записок«, ст. 59—76: »Документи до Т. Шевченка з архіва С. Петербурської Академії Художеств«). Пізніше »Нові матеріяли до біографії й творчости Шевченка« надрукував П. Зайцев у ч. 1—2 »Наш. Минулого« 1919 р. (ст. 17—24): лист Бодянського до Шевченка з р. 1844, уступи зі споминів В. Честаховського, свого часу не пропущені цензурою в »Кіев. Ст.«. (про погляди Шевченка на московську неволю й відношення його до Мазепи), нарешті недруковану досі передмову Куліша до »Неофітів«. В тім же журналі передрукував д. Зайцев з харківської газети »Южный Край« 1887 р. лист Ш-ка до А. Родзянка з р. 1845-го (1918 р., ч. 1, ст. 151—154), а П. Филипович оголосив листи Максимовича до Ш-ка з рр. 1858—9 (»Н. М.« 1919 р. ч. 1—2: »Історико-літературні матеріяли до Шевченка«, I, ст. 25—32). Тут же знаходимо й невидані досі портрети обоїх Максимовичів Шевченкової роботи. Далі згадаємо за »Замітки й матеріяли про Шевченка« І. Айзенштока в харк. »Червоному Шляху« 1923 р., кн. 8, ст. 227—240. Є це: лист Ш-ка до А. Лизогуба з р. 1852, лист Куліша про похорон Ш-ка й реєстр книжок Шевченкової бібліотеки. Кілька знадібків подає також Михайло Новицький у київ. »Шевч. Збірн.« 1924 р.: лист Ш-ка до ґр. Ф. Толстого з р. 1855-го і до Гр. Галагана з р. 1858 (»Недруковані листи Т. Г. Шевченка«, ст. 126—129) і офіціяльні матеріяли про арешт Ш-ка в 1859 р. зі своєю вступною статтею (ibid., ст. 130—138 »Арешт Шевченка в 1859 р.«; ст. 138—140 »Хронологична канва до історії Шевченкового арешту« й ст. 140—148 »Матеріяли« про арештування). Вкінці ряд листів ріжних людей до Шевченка й про Шевченка (до О. Конисього) надрукував М. Возняк у своїй статтейці »З оточення Тараса Шевченка« (»Культура«, Львів, 1925, ч. 3. ст. 30—50). Є це листи до Шевченка від М. Лазаревського, Бр. Залєського, ґр. А. Толстої, М. Марковички (М. Вовчок), О. Афанасієва, Д. Ка-

[1]) В цілости ця розвідка появилася аж у 1918 р. в ч. 10—12 „Голоса Минувшаго“, ст. 101—149.

менецького, М. Сухомлинова й В. Білозерського (з рр. 1857—1861), далі листи до Кониського на його запити про матеріяли до життепису Ш-ка (від Куліша, Л. Жемчужникова, Е. Юнґе та К. Болсуновського). Хоч усі ці листи О. Кониський використовував у своїй праці, але раз, що не всі подробиці він узяв з них, а друге, що листи ці цікаві як памятка гарного відношення до Ш-ка з боку адресатів Кониського, добре зробив д. Возняк, що їх опублікував. На жаль, видавець не подав, звідки він їх узяв, тому я тут зазначу, що переписка Кониського в справі біоґрафії Ш-ка переховується в архіві бібліотеки Н. Т. ім. Ш-ка. Тут же зазначу, аби баламуцтво не ширилося, що в Науковім Т-ві і взагалі у Львові зовсім немає тої величезної збірки Шевченкових листів (174 №№), про яку згадує П. Зайцев у »Р. Бібліофилі«, а за ним Айзеншток у »Шл. Мистецтва«. Наукове Т-во має ледві кілька оригінальних листів і збірку копій Кониського, але з друкованих уже листів, часто в перекладах. Нарешті годилосяб згадати за деякі спомини про Тараса. Але за цей час не появилося нічого цікавого крім збірного видання спогадів доньки ґр. Ф. Толстого Катерини: Е. Ө. Юнге, Воспоминанія (1843—1863), Москва 1914, изд. »Сфинксъ«. В цих споминах дуже часто згадує авторка про Шевченка й Костомарова, незвичайно тепло відзиваючися про обох, а особливо про першого. Крім цих споминів бібліоґраф може принотувати ще яких пять дрібніших, але що вони дослідникові нічого не дадуть, то я їх помину. Зазначу тільки, що спомини М. Яшовського в т. 119—120 »Зап. Наук. Тов. ім. Ш-ка« викликають сумнів.

2. **Студії над Шевченком.** Це буде в нас найширший розділ, бо ніврокy написано про кобзаря за останні десять літ чимало. Очевидно не все написане має для нас інтерес. Вибиратиму що важніше, але розуміється і в цім важнішим одно буде більше, друге менше варте.

Очевидно слід би почати від праць, які намічають плян і завдання студій над Шевченком. Дещо я вже зазначив вище, говорючи про видання творів Ш-ка (замітки Зайцева й Айзенштока). Тут міг би хіба згадати за статті П. Филиповича »До студіювання Шевченка« в київ. »Новій Громаді« 1924 р., ч. 20—21, ст. 4—5, та Анат. Машкина »Шевченкознавство як наука« (в харк. »Вістях«), але на жаль я їх не бачив. Знаю тільки зміст другої зі статті М. Плевака »Шевченко й критика« (пор. »Черв. Шл.« 1924, ч. 4—5, ст. 142). Так само зосталася мені невідомою брошура Ол. Грушевського »З новійших дослідів і матеріялів про Шевченка« (Вид. »Шлях«, Київ, 1918, 8°, 12 ст.). Тому почну з двох збірок-передруків давніших статтей й перейду до окремих розвідок, де знову йтиму від загальніших до спеціяльніших. Згадані збірки це: С. Єфремова »Шевченко« (Київ 1914, 8°, 263+1 нен. ст.) і др. В. Щурата »З життя і творчости Тараса Шевченка« (Львів, 1914, вел. 8°, 68 ст.).

Оба автори з нагоди ювилею зібрали до купи свої статті друковані давніше. Не буду тому вичисляти тут ці статті, зауважу тільки, що в науковій літературі збірка дра Щурата займе належне їй по праву місце — як добором тем, так і інтересністю опрацьовання їх.

Переходжу тепер до окремих розвідок і статтей. Почну від загальніших. Тут найсамперед мушу зазначити незвичайно симпатичну книжку покійного шведського вченого, нашого приятеля Альфреда Єнзена: Dr. Alfred Jensen, Taras Schewtschenko ein ukrainisches Dichterleben. Literarische Studie, Wien 1916, 8°, XVII + 157 ст. (видання Книгарні Наукового Т-ва ім. Шевченка). Є це всестороння студія, тепло й симпатично написаний essai доброго знавця й тонкого цінителя поезії. З огляду на брак в укр. літературі подібного нарису, не можна не повитати перекладу його на нашу мову. На жаль виданий в Перемишлі переклад цеї студії (А. Єнзен, Тарас Шевченко. Життя укр. поета. За дозволом автора з нім. мови переклав др. Ів. Мандюк, Перемишль 1921, 8°. XIV+106 ст. Накладом »Народного Базару«), кажучи евфемістично, зовсім нещасливий. Праця Єнзена варта кращого, літературнішого перекладу.

В останнім часі появилася й цікава українська студія про кобзаря: А. Річицького, Тарас Шевченко в світлі епохи. Публіцистична розвідка. (»Космос« укр.-америк. вид. Т-во, Харків-Берлін-Ню-Йорк, 1923, м. 8°, 195+1 нен. ст.). Автор оцінює Ш-ка з матеріялістичного, марксівського погляду. Спроба безперечно інтересна, але вимагає доброго володіння марксівською методою. Тому, хоч і не згоджуюся з неґативним поглядом дра Вол. Залозецького на згадану методу, не можу не признати слушности деяким його влучним критичним увагам про згадану розвідку й про панеґіричну Грицаєву її оцінку[1]) (диви Вол. Залозецький, Тарас Шевченко в світлі епохи, »Учитель«, т. І. Львів 1925, ст. 37—44). З марксівського-ж погляду підходить до Шевченка і відомий історик укр. літератури Ол. Дорошкевич у своїх підручниках: »Українська література« Київ 1923 (Шевченкові присвячено 5-й розділ, ст. 145—189) та »Підручник історії укр. літератури«, Київ-Харків 1924 (диви ст. 103—118). З зовсім иншої точки погляду, а саме з погляду теорії Фройда (психоаналізи) оцінює творчість Шевченка др. Ст. Балей у своїй книжці „З психольоґії творчости Шевченка«, Львів 1916, м. 8°, IV+91 ст. (Відбитка з журналу »Шляхи«).

На жаль досі нема у нас поважної наукової біоґрафії поета. Спробу дати таку біоґрафію, що робилаб крок наперед по Кониським, булаб обєктивнішою, докладнішою та зужиткувала нові матеріяли, хотів дати покійний Ів. Стешенко. Видати її мало Наукове Т-во ім. Ш-ка. Стешенко частину її написав, а через вибух війни, а потім революції не встиг закінчити і так не скінчивши, вмер від кулі бандита. Надіслану частину, доведену лише до визволення Ш-ка з кріпацтва, надрукувало Т-во в Шевченківськім томі своїх »Записок« (І в.

[1]) Др. О. Грицай, З нової літератури про Шевченка, „Нова Громада“ (Відень) 1924, ч. 5—6, ст. 51—82.

Стешенко, Життя і твори Т. Шевченка, т. 119—120, ст. 1—58 і окремо: Львів 1918, 8⁰, 58 ст.).

Спеціяльні теми. В останнім часі звернено бачнішу увагу на освіту й начитаність Шевченка. Цікаві уваги з приводу цього, на жаль короткі, але цінні вже самим поставленням питання знаходимо в статтях А. Ніковського »Бібліотека Т. Шевченка« (»Книгарь«, ч. 3, листопад 1917, ст. 107—113) і І. Айзенштока (»Книгозбірня Т. Шевченка« в згаданій вище статті в »Черв. Шляху«). Коротко спинився над цим питанням і я торік у своїй статті в Шевченківському числі »Діла«: »Шевченкова освіта, (з приводу одної леґенди)«, що вийшла й окремо (Львів-Київ, 1924, 32⁰, 24 ст.).

В звязку з цим питанням про освіту, треба поставити й инші: про знайомости Шевченка й впливи на нього оточення. Тут на перший плян вибивається інтересна й цінна студія дра В. Щурата, Шевченко і Поляки. Основи взаїмних звязків, Львів 1917, 8⁰, 131 ст. (первісно в 119—120 томі »Записок« Наук. Тов. ім. Ш-ка під заг. »Основи Шевченкових звязків з Поляками«, ст. 217—347). Студія ця викликала живе зацікавлення в наукових кругах. Безперечно є вона — не зважаючи на те, що трохи перегинає палицю в один бік, видатним явищем у науці Шевченкознавства. Основну рецензію, яка грішить знову перегинанням палиці в другий бік, дав Мих. Новицький в »Записках істор.-філол. відділу« Укр. Акад. Наук (кн. II—III, Київ. 1923, ст. 220—230). В противність до дра Щурата д. Новицький маловажить польські впливи. Деякі його уваги мають рацію, але не всі. Так, віднайдений список Кобзаря в польській транскрипції (з ілюстраціями де-Бальмена й Башилова) є великим козирем для дра Щурата.

На ту саму тему про ідеольоґію Шевченка маємо ще гарні розвідки Ол. Дорошкевича »Шевченко в соціялістичному оточенні« (Шевч. Зб., К. 1924, ст. 42—57) та П. Филиповича »Шевченко і декабристи« (ibid. ст. 25—41). Тут же слід занотувати й стару річ: Драгоманова »Шевченко, українофіли й соціялізм«, яка вийшла новим виданням у Київі ще перед війною, з передмовою А. Ніковського (вид. »Криниці«, 1914, 8⁰, X+183+1 нен. ст.).

Нарешті маємо цілий ряд розвідок і статтей, де обговорюються відносини Шевченка до окремих людей або його погляди на них, впливи і залежність від них поета чи навпаки. Це нераз цікаві знадібки і до творчости Ш-ка і до його біоґрафії.

Не маючи змоги навіть коротко спинятися на цих працях, обмежуся тільки їх перечисленням. Отже про Ш-ка і *Берне* дала А. Музична »Уривок із розвідки »Тарас Шевченко і Берне« в »Ученых Записках Высшей Школы города Одессы« (Од. 1922); на тему »Ш ко і *Гоголь*« говорить Лука Мельников в кн. 2 »Укр. Жизни« 1914 (ст. 90—105); »Шевченко й *Котляревський*« — С. Єфремов у »Зб. памяти Т. Шевченка«, Київ 1915 (ст. 31—39); »Т. Ш-ко і *Ж. Красінський*« — др. Я. Гординський у львівських »Записках« т. 119—120 (ст. 169—216, і окремо: Львів, 1917, 8⁰, 48 ст.); »Ш-ко і *Куліш*« — Ол. Грушевський в спб. »Шевч. Зб.« 1914 р. (ст. 17—47); Ш-ко і *Кухаренко* — Л. Мельников у розвідці на рос. мові під наг.: »Я. Г. Кухаренко и Т. Г. Шевченко въ ихъ взаимныхъ отношеніяхъ«, Катеринодар 1914, 8⁰, 49 ст. (відбитка з VI-го вип. »Извѣстій Общества Любителей Изученія Кубанской Области«), а також Ол. Грушевський у статті »Ш-ко й Кухаренко« в київ. Шевч. Зб. 1915 р. (ст. 40—47); Ш-ко і *Лермонтов* — С. Таранушенко в статті »До питання про Лермонтовські мотиви в »Кобзарі Шевченка«, уміщеній в І-м томі »Наукового Збірника харківської науково-дослідчої катедри історії України« (X. 1924, ст. 143—154); Ш-ко і *Ольридж* — С. Єлпатьевський в замітці »Ольриджъ и Шевченко. (Страничка изъ прошлаго)« в збірнику »Кличъ« (Москва 1915, ст. 87—89); Ш-ко і *Турґенєв* — М. Мочульський в статті »Літературні паралелі. Шевченків »Сон« та »Призраки« Турґенєва« в кн. 4-й київ. »України« 1924 р. (ст. 62—70); Ш-ко і *Щепкин* — той самий автор у статті »Михайло Щепкин і Тарас Шевченко« в »Літ. Наук. Вістн.« 1917, кн. 2—3, ст. 225—255.

Деякі з цих праць серіозні і повні інтересу, деякі лише побіжні, що злегка зачіпають питання, часом переборщуючи справу впливів на Ш-ка того чи иншого письменника або трактуючи їх надто по школярському. Усі добачувані впливи можна звести здебільшого до одного: Шевченко читав даного письменника — і тільки. Поважнішими зі згаданих вище є розвідки М. Мочульського про Щепкина й Мельникова про Кухаренка.

Переходжу тепер до студій над окремими питаннями Шевченкової творчости або окремими його творами. Отож тут на першому пляні годиться поставити невеличку, але змістовну статтю П. Филиповича »Шевченко і романтизм« в кн. IV-й »Записок іст.-філ. відд.« Акад. Наук (ст. 3—18). Далі варто відмітити статтю О. Дорошкевича »Природа в поезії Шевченка« (Шевч. Збірник 1921 р., ст. 75—93). Про »Три літа« (1843—1845 рр.) в життю й творчости Шевченка можна відмітити дві праці: Ол. Грушевського в спб. »Шевч. Зб.« 1914 р. (ст. 69—89) і О. Синявського в ч. 1 (3) »Шляхів Мистецтва« 1922 р. (ст. 58—60). »Шевченкова баляда« обговорена в розвідці дра О. Грицая в »Звіті« укр. акад. ґімназії у Львові за р. 1913/14 (Львів, 1914, ст. 3—28). »Драматичні спроби Шевченка« обговорює П. Рулин в »Шевч. Зб.« Київ 1921, (ст. 95—107). Про російську творчість Шевченка можна відмітити за цей час три розвідки: Ів. Стешенка »Російсько українські паралелі в творчости Т. Г. Шевченка« в 2-м випуску »Укр. Наук. Збірника«, виданого Укр. Наук. Т-вом у Київі (Москва 1916; дпв. ст. 63—87), М. Марковського »Російські і українські твори Шевченка в їх порівнанню« в »Україні« (К., 1918, кн. 1—2, ст. 32—48) і А. Лободи »Між двох стихій«

в »Шевч. Збірнику« т. I, К. 1924 (ст. 18—24). Остання стаття має загальніший характер, перші дві говорять про російські повісти Ш-ка і відповідаючі їм українські поеми, при чім Марковський полемізує з Стешенком.

З важніших розвідок про окремі Шевченкові твори маємо отсі (вичисляю в азбучнім порядку творів): *Великий льох* — Т. Шевченко, Великий льох. З передмовою й поясненнями д-ра Василя Сімовича, Відень, 1915, м. 8⁰, 42 ст. (відбитка з »Вістника Союза визв. України); *Гайдамаки* — дві розвідки, обидві цінні: Ів. Шпитковського »Гайдамаки« Шевченка як памятка »Коліївщини« в київ. Збірнику 1915 р. (ст. 48—82) і М. Мочульського »До ґенези й повстання »Інтродукції« до »Гайдамаків« Т. Шевченка« в 133-м томі львівських »Записок« (ст. 99—114); *Іван Гус* — велика розвідка в двох частях дра Ів. Брика, цінна виказанням джерела поеми в рос. розвідці С. Палаузова, — під заг.: Шевченкова поема »Іван Гус«, тамже, т. 119—120 (1917 р.), ст. 95—168 і т. 126—127 (1918 р.), ст. 223—258, а також окремо: Львів, 1918, вел. 8⁰ (паґінація та сама); *Марія* — покійного дра Ів. Франка — тамже, т. 119—120 (ст. 348—356); *Москалева Криниця* — Л. Білецького в ч. 3 »Нової України« 1923 р., ст. 32—54, під наг.: »Москалева криниця« Т. Шевченка; *Назар Стодоля* — В. Лазурського, Шевченком ли написан »Назар Стодоля« (диви »Ученые записки Высшей Школы г. Одессы, Отд. гуманит. наук, т. I, в. I, Од. 1921 р.; *Оксана К.....ко* — дві праці: передовсім П. Зайцева по рос. »Первая любовь Шевченка« у »Вѣстнику Европы« 1914 р., кн. 2, ст. 253—263 і те саме по укр. окремою брошурою вид. »Друкарь«: »Оксана. Перше кохання Шевченка«, Київ, 1918, 16⁰, 31 ст. Це гарна розвідочка з життя й творчости Ш. На цю саму тему є ще й стаття пані О. Олександренко в спб. »Шевч. Зб.« 1914 р. (ст. 48—68) під тим самим наг. »Оксана«. Ролі Оксани в творчости Ш. торкається також Ф. Самоненко в згаданій нижче студії. — Нарешті про невеличку поему »*У Бога за дверми лежала сокира*« дав отсе, як звичайно, дуже цікавий нарис др. В. Щурат в »Українській Раді« (Львів, 1925, ч. 9—10 з 10. III, ст. 2—4) під наг. »Шевченкова поема надії«. До статті додана ілюстрація: »Святе дерево кирґізів« — малюнок Бр. Залеського. Автор уважає леґенду про повстання пустині, оповіджену в поемі, за ориґінальну Шевченкову. Вартоб іще розглянутися, чи не знайдуться її джерела в фольклорі, передовсім очевидно кирґізькім.

Усі згадані вище розвідки, присвячені творам великого кобзаря, не інтересуються зовнішньою формою цих творів. Їх цікавить тільки питання часу повстання, джерел, наслідування, внутрішніх прикмет то що. Та в останнім часі почали появлятися вже й студії, присвячені поетичній формі й стилю Ш., його поетичній мові. Перший і зовсім гарний почин у цьому належить М. Богдановичеві, котрий в 2-й кн. »Укр. Жизни« 1914 р. помістив незвичайно цікаву й цінну статтю »Краса и сила. (Опытъ изслѣдованія стиха Т. Шевчонка« (див. ст. 39—48). Довший час це була одинока студія того роду. Поза нею можна відмітити лише дві праці на тему поетичної мови Ш. Це коротенька замітка покійного М. Сумцова »Любимыя народныя пѣсни Т. Г. Шевченка« (в тій самій книжці »Укр. Ж.«, ст. 18—23) й така сама невеличка розвідочка теж покійного Т. С(ушицького) »Дума« Шевченка й українські думи. (До питання про стиль »Кобзаря«) — в київ. Зб. 1915 р. (ст. 83—90).

Поважніші студії в напрямі вказанім Богдановичем, себто про вірш „Кобзаря“, розпочалися наново зовсім недавно. Першу цінну спробу аналізи форми бачимо по Богдановичі аж у 1921 р. в студії Б. Якубського »Форма поезій Шевченка« (київський зб. »Шевченко«, ст. 49—73), а далі вже в 1924 р. в його ж таки розвідці »Із студій над Шевченковим стилем« (»Шевченківський Зб.« I, ст. 58—77). Обидві ці розвідки незвичайно цікаві й цінні. Солідна також студія Дм. Загула »Рима в „Кобзарі“ Т. Шевченка« (в тім самім Зб. 1924 р., ст. 109—118). Слід відмітити тут із цього-таки збірника ще й ці річи: Домніки Дударь »З поетики Т. Шевченка. (Порівнання в „Кобзарі“)«, ст. 78—99 і Ф. Самоненка »Образ Шевченкової музи«, ст. 100—108. Про поетичний стиль „Кобзаря“ йде мова також і в згаданій вище статті О. Дорошкевича »Природа в поезії Шевченка«.

Спробу словаря Шевченкового дав. д. Нестор Літописець у двох своїх брошурах: »Словничок Шевченкової мови«, Миколаїв, 1916, 8⁰, 66 ст. і »Українсько-руський словничок до Кобзаря Т. Г. Шевченка«, Херсон, 1917, 8⁰, 82 ст. На жаль ні одної з цих брошур я не бачив, але судячи з рецензій на другу п. Олени Курило в „Літ. Наук. В.“ (кн. 5—6, ст. 345) і Ол. Дорошкевича в ч. 2 (жовтень 1917 р.) »Вільної Укр. Школи« (ст. 123), ця спроба зовсім невдала. Таким чином справа докладного словаря Шевченкової мови ще стоїть на порядку дня. Дорошкевич, правда, не бачить потреби такого словаря, але очевидно з цією гадкою не можна згодитися.

Нарешті, на закінчення уступу про студії над Шевченком-поетом слід принотувати огляди давніших писань про нього. Так др. Ів. Свенціцький в своїй книжці »Шевченко в світлі критики і дійсности« (Львів, 1922, вел. 8⁰, 90+1 нен. ст.) подав між ин. виїмки з голосів про Шевченка в ориґіналі: »Російська літературна критика 1840—1861 р.« (ст. 5—46) від рецензії на „Кобзарь“ 1840 р. в „Отеч. Записках“ до голосу Герценового „Колоколу“ 1861 р. з приводу смерти Ш. Це найцінніша частина книги. Даремне тільки в цім розділі властиву літературну критику помішано з звичайними відзивами.

Крім того дещо тут зовсім не на місці, напр. відзив „Литературной Газеты« 1844 р. взагалі про українську поезію або уступи з докладу ґр. Орлова 1847 р. В усякому разі ця хрестоматійка має свою вартість. Зате значно слабший

2-й розділ книжки, де автор подає вже свій власний „Огляд російської і словянської критики на Шевченка“ (ст. 49 –73). „Словянська“ критика зводиться властиво до двох польських голосів (надгробної промови Хорошевського й студії Л. Совінського). Ширший огляд російсько-українських писань про Шевченка знаходимо в брошурі М. Плевака „Шевченко й критика. (Еволюція поглядів на Шевченка)“, Харків, 1924, 8°, 75 ст. (відбитка з „Черв. Шляху“ 1924 р., ч. 3, ст. 97 —120 і ч. 4—5, ст. 108—142). На жаль у Плевака помішано без розбору зерно й полова, замість виділити лише важніше й характеристичніше. Багато пропусків і то дуже важних.

Оброблення — зовсім примітивне, без провідної думки, сливе само лише переповідання змісту відзивів про Шевченка. Отже стаття має швидче бібліографічно-інформативний характер, а не є жадною студією тай ще з марксівського погляду. Марксізмом від неї й не пахне. Автор без руля і вітрил потопає в безмежному океані писанини про Шевченка.

Далі слід відмітити огляд З. К(узелі) „Голоси західно-европейських письменників про Шевченка та про його твори“ у »Вістнику Союза визв. України“ 1916 р. чч. 21–23, ст. 179—180 і 31—32, ст. 255–258.

До речі, один старий німецький голос — В. Каверава „Тарас Шевченко“ — переклав Ів. Калинович у льв. „Шляхах“ 1916 р. (ст. 245 —248), а знову — відзив покійного В. Ягіча переложено в „Ділі“ 1917 р. ч. 23 (це є уваги з приводу книжки Єнзена) під заг.: „Проф. Ягіч про Шевченка“.

Спеціяльно про відношення Болгарів до поезії Шевченка дивись у статті С. Чілінгірова „Тарас Шевченко по болгарськи“ в т. 119—120 льв. „Записок“ (ст. 357—365), а також у брошурі Ів. Шишманова „Роля України в болгарськім відродженню. Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби“, Відень 1916, м. 8°, 14 ст., вид. „Союза визв. України“.

3. Шевченко як маляр. Та Шевченко був не лише великий поет, але й маляр. Правда, довгий час Шевченко поет заслонював перед нами Шевченка маляра, та в останньому часі нарешті почали збирати, видавати та студіювати й твори його пензля. Тож, щоб пізнати Шевченка цілого, годиться нам приглянутися й цим виданням та студіям.

Зі збірних видань малюнків Ш. передовсім треба відмітити прекрасний ювилейний альбом, виданий „Обществом им. Т. Г. Шевченка“ у Петербурзі під артистичним доглядом проф. В. В. Мате під наг. »Малюнки Т. Шевченка, Випуск II, Спб. 1914, вел. 4°, 4 ст. + 30 таблиць, (Вип. I-й вийшов ще 1911 р.). В тім самім 1914 році вийшло й подібне видання »Наукового Тов. ім. Ш.«, а саме книга Ол. Новицького „Тарас Шевченко як маляр“, Львів—Москва 1914, вел. 8°, 89+83 ст. (як XVI-ий том „Збірника іст. фільософ. секції“ Т-ва). Перша половина книги це студія про Шевченка як маляра (при кінці подано реєстр малюнків Ш.), а друга — альбом його малюнків і рисунків. Далі треба зазначити працю Д. Дорошенка »Шевченко какъ живописецъ и граверъ«, видання журналу „Искусство“ Київ, 1914 р., 4°, 8 ст. + 12 таблиць. Розвідки про окремі картини Шевченка або про той чи инший бік його артистичної творчости та життя оголосили: Дм. Антонович: „Естетичні погляди Шевченка“ (Літ. Наук. Вістн. 1914, кн. 2, ст. 258—265) і „Катерина“ („Сяйво“ 1914, ч. 2, ст. 54—56); М. Голубець „Шевченко маляр“ (Львів—Київ 1924, 16°, 32 ст., передше в „Ділі“); П. Зайцев „Шевченко художникъ въ Кіевѣ“ (»Искусство въ Южной Россіи“ Київ, 1914, № 1–2); М. Макаренко „З артистичної спадщини Шевченка“ — про картину „Вид пожару в киргізькому степу“ (петерб. »Шевч. Зб.“ ст. 120—126); Ол. Новицький: „Автопортрети Т. Г. Шевченка“ (Шевч. Зб., Київ, 1924, ст. 119–125), „Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка“ („Сяйво“ 1914, ст. 57—59) і „Шевченко та Гогарт“ (Шевч. Зб., Спб. 1914, ст. 127—134); нарешті покійний Кость Широцький: »Гравюры Т. Шевченка“ (Укр. Жизнь 1914, кн. 2, ст. 49—57), „Русалки“ (Літ. Наук. Вістн. 1914, кн. 2, ст. 282—287), „Туреччина в картинах Т. Шевченка“ (київ. Зб. 1915 р., ст. 91—98), „Шевченко — художник“ (Сяйво, 1914, ч. 2, ст. 44—53) і „Шевченко як ілюстратор“ (петерб. Шевч. Зб., ст. 90—119).

Тут же слід згадати й брошуру Б. Лепкого „Шевченко про мистецтво“ (Зальцведель, 1920, м. 8°, 26 ст.), в котрій зібрано думки Ш. на теми мистецтва.

4. Культ Шевченка. На цю тему можна принотувати статтейку пані Л. Жигмайло „Отношеніе потомства къ памяти Шевченка“ в „Укр. Жизни“ 1914 р. (кн. 2, ст. 113—128) й розвідки В. Петрикевича „Історія культу Шевченка серед ґімназияльної молодіжи“ в „Звіті“ перемиської укр ґімназії за р. 1913/14, Перемишль, 1914, (ст. V—LXVIII) та дра Дениса Лукіяновича „Культ Т. Шевченка на Буковині“ (Зап. Н. Тов. ім. Ш. 119—120, ст. 81—94).

Тут же слід принотувати статтю І. Щитківського „Памятник Шевченкові в Київі“, де подана історія заходів коло поставлення памятника від самої смерти Ш. (див. Зб. „Шевченко“, К. 1921 р. ст. 121—124). Про могилу Шевченка є простора популярна брошура С. Єфремова „Шевченкова могила“, Київ, 1919, 8°, 47 ст., видання Т-ва „Просвіта“ в Київі. „Геологичний нарис околиць Шевченкової Могили під Каневом“ дав Вол. Різниченко в 1-м вип. „Матеріялів до геольогії України“ (Київ, 1924, 8°, 32 ст.).

5. Бібліоґрафія. Хто хотів би познайомитися з ширшою літературою Ševčenkiana, мусить обернутися до бібліоґрафічного показчика Миколи Яшека: Т. Шевченко, Матеріяли до бібліоґрафії (рр. 1903–1921). Випуск 1-й, Харків 1921, 8°, 104 +4 нен. ст. Автор задався ціллю продовжити відомий показчик покійного М. Комарова. Це добра ціль, але на жаль показчик Яшека має ту саму хибу, що й Комарова: часто-густо матеріял не про-

вірений, взятий з других рук. Крім того в Яшека сливе не узгляднені Ševčenkiana західно-українські і европейські, надто від початку світової війни, отже показчик дуже неповний. Матеріял поділено по рубриках, але в межах їх поданий не в хронольоґічному порядку, а азбучному. Це зле, бо пропадає образ постепенного зросту студій і культу Шевченка. Зле також, що при журнальних статтях взагалі, а часто й при окремих виданнях не подано сторін, хоч напр. ціна зазначається зовсім без потреби. Слід би було також при окремих виданнях скрізь зазначити формат, чого Яшек не додержується. Поза тим в книжці сила-силенна друкарських помилок і взагалі з технічного боку видана вона просто під псом.

Конче потрібно булоб бодай часом вказувати подекуди на зміст, бо з самого наголовку нераз тяжко довідатися, про що йде річ у даній розвідці. А вже неодмінно слід було вичислити всі ті матеріяли й документи, які подаються в писаннях про Ш. Даремне відділено в окремий відділ рецензії, це й незручно для користання й без потреби збільшує розміри книжки. Рецензії слід було дати петітом безпосередно під зрецензованими річами. Для пізніших років читач знайде перегляд української літератури про Ш-ка в згаданій вище статті М. Плевака, хоча й без усіх необхідних бібліоґрафічних даних, або в брошурі А. Багрія, Шевченковская студия. Владикавказ, 1923, м. 8, 50 + 1 нен. ст.

Брошуру свою проф. Багрій призначає головно в поміч при початкових студіях над Шевченком — для студентських гуртків або семінарів, але вона цікава й для ширшої публики. Автор подає спочатку коротку історію Шевченкознавства, а потім ряд тем для студій. До кожної теми подається відповідна література. Очевидно більшої частини її автор не бачив, а взяв із показчиків, тому трапляються подекуди вказівки невідповідні, а часом і хибні (як от напр. на ст. 39 зачислення до Ševčenkiana „Чорної руки“ дра Щурата або „Польських конспіраций“ проф. Студинського).

Але на загал брошура добра й виправдує своє призначення. Проф. Багрій обіцяє випустити друге видання її — перевірене, — вже українською мовою.

Отсе булоб усе визначніше, що появилося про Шевченка протягом останнього десятиліття.

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Видає: **Наукове Т-во ім. Шевченка (Бібліотека і Музей) у Львові** Відповідає за редакцію: **Ів. Кревецький.**

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

2001 4/08